

ΔΗΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ
ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΩΣ ΩΜΟΤΗΤΩΝ
ΕΝ ΚΡΗΤΗ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΜΑΝΟΛΗΣ ΚΑΡΕΛΛΗΣ

ΗΡΑΚΛΕΙΟ 1983

ΔΗΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ
ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΩΣ ΩΜΟΤΗΤΩΝ
ΕΝ ΚΡΗΤΗ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΜΑΝΟΛΗΣ ΚΑΡΕΛΛΗΣ

ΗΡΑΚΛΕΙΟ 1983

Ο Νίκος Καζαντζάκης συλλέγει πληροφορίες κατά την περιοδεία της
Επιτροπής.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο Δήμος Ηρακλείου αισθάνεται ιδιαίτερη ικανοποίηση γιατί προσπάθειες αρκετών χρόνων για την ανεύρεση ενός εξαιρετικά ενδιαφέροντος κειμένου, συγκεκριμένα της έκθεσης που συνέταξαν οι αείμνηστοι Ν. Καζαντζάκης και Ι. Καλιτσουνάκης και ο κ. Ι. Κακριδής, μετά από εντολή της Κυβερνήσεως Βούλγαρη «προς διαπίστωσιν των υπό των Γερμανών και Ιταλών κατά την διάρκεια της Κατοχής διαπραχθεισών ωμοτήτων εν Κρήτη», οδηγούνται σε μια ευτυχή κατάληξη με την πραγματοποίηση της έκδοσης αυτής.

Η έκθεση συντάχθηκε μετά από μια περιοδεία στο Νησί που έγινε από τις 29 Ιουνίου μέχρι τις 6 Αυγούστου 1945 και που θα πρέπει να ήταν αρκετά επίπονη «λόγω της κακής καταστάσεως του οδικού δικτύου και της κακής ποιότητας των ανταλλακτικών του υπό των Άγγλων παραχωρηθέντος γερμανικού αυτοκινήτου» όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά στο εισαγωγικό κείμενό της.

Στη συνέχεια η έκθεση (όπως και οι ανάλογες εκθέσεις που συντάχθηκαν από διαφορετικές ομάδες δουλειάς, για άλλες περιοχές της Χώρας) παραδόθηκε στο Υπουργείο Εξωτερικών για να αποτελέσει, υποθέτω, στοιχείο της τεκμηρίωσης των Ελληνικών αιτημάτων αποζημίωσης από μέρους των δυνάμεων της Κατοχής.

Δεν γνωρίζουμε κατά πόσο η έκθεση βοήθησε στη διαμόρφωση των Ελληνικών αιτημάτων και για την περιοχή της Κρήτης.

Αυτό που γνωρίζουμε, όμως, είναι ότι από τότε τα ίχνη της χάνονται και δεν βρίσκεται πουθενά στο Υπουργείο των Εξωτερικών. Αναπάντητα παρέμειναν τα έγγραφα του Δήμου Ηρακλείου με τα οποία αναζητείται, ενώ μια εξήγηση, που δίδεται ανεπίσημα και από υπηρεσιακούς παράγοντες, συσχετίζει την εξαφάνιση με την προαγωγή των Ελληνογερμανικών σχέσεων.

Η ελάχιστη πειστική αυτή εξήγηση που δεν έρχεται σε αντίφαση με την πάρα πολύ μικρή προσοχή που δίδεται στην Ελλάδα σε ότι έχει σχέση με τις αρχειακές πηγές είναι και προσβλητική για τη μεταπολεμική Γερμανία μια και την εμφανίζει ως υπεραμυνόμενη του κύρους και του καλού ονόματος των Ναζιστών και των μεθόδων επικράτησής των.

Ενώ, όμως, σταθήκαμε άτυχτοι στην αναζήτηση του κειμένου, ιδιαίτερα σημαντικού λόγω του περιεχομένου, του χρόνου της σύνταξης του και της προσωπικότητας των συντακτών του, στο Υπουργείο των Εξωτερικών, αποδειχθήκαμε τυχεροί βρίσκοντας ένα αντίγραφό του στο Ιστορικό και Λαογραφικό Μουσείο Ηρακλείου που δημιούργησε και συντηρεί ένα λαμπρό πνευματικό Ίδρυμα, η Εταιρεία Κρητικών Ιστορικών Μελετών (Ε.Κ.Ι.Μ.).

Το αντίγραφο αυτό είχε κρατηθεί από τον κ. Π. Πρεβελάκη στον οποίο είχε δοθεί το πρωτότυπο της έκθεσης από το Ν. Καζαντζάκη για να κάνει τις παρατηρήσεις του, ο οποίος και το παρέδωσε αργότερα στο Μουσείο για να αποτελέσει μέρος του πολύτιμου αρχείου Καζαντζάκη που διατηρείται με πολύ μεθοδικότητα και φροντίδα.

Η αίτηση του Δήμου στην Εταιρεία Κρητικών Ιστορικών Μελετών για τη χορήγηση της άδειας για την έκδοση της έκθεσης των ωμοτήτων βρήκε, όπως ήταν φυσικό, θετική ανταπόκριση.

Θετική υπήρξε επίσης η ανταπόκριση της κ. Ελένης Σαμίου - Καζαντζάκη καθώς και του κ. Ι. Κακριδή που μας έδωσαν την άδεια για την έκδοση και τα δικαιώματά των.

Εκφράζουμε και επίσημα τις ευχαριστίες μας προς όλους.

Στην έκδοση διατηρήσαμε τη γλώσσα του κειμένου, μια ασυνήθιστη για τον Ν. Καζαντζάκη και τον κ. Ι. Κακριδή «επίσημη» καθαρεύουσα, ενώ συμπεριλάβαμε και περιορισμένο φωτογραφικό υλικό, από την εργασία του αείμνηστου Κ. Κουτουλάκη που συνόδευε «ως βοηθητικόν μέλος» τους συντάκτες της έκθεσης στην περιόδεia των στην Κρήτη και από τα αρχεία του Δήμου Ηρακλείου.

ΜΑΝΟΛΗΣ ΚΑΡΕΛΛΗΣ

Δήμαρχος Ηρακλείου

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἐκθεσις τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς
Διαπιστώσεως Ὁμοτήτων ἐν Κρήτῃ

Ἡ διὰ τῆς ὑπ' ἀρ. Α.Π. 11159 ἀπὸ 17/6/1945 εἰδικῆς διαταγῆς τοῦ Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως κ. Βούλγαρη ἐκ τῶν κ. Ἰ. Καλιτσουνάκη, καθηγητοῦ Πανεπιστημίου, Ἰ. Κακριδῆ, καθηγητοῦ Πανεπιστημίου, Ν. Καζαντζάκη, λογοτέχνου, καὶ Κ. Κουτουλάκη ὡς βοηθητικοῦ μέλους συσταθεῖσα Ἐπιτροπὴ πρὸς διαπίστωσιν τῶν ὑπὸ τῶν Γερμανῶν καὶ Ἰταλῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κατοχῆς διαπραχθεισῶν ὁμοτήτων ἐν Κρήτῃ, περιοδεύσασα τὴν νῆσον ἀπὸ τῆς 29ης Ἰουνίου μέχρι τῆς 6ης Αὐγούστου 1945, ὑποβάλλει κατωτέρω τὴν ἔκθεσιν αὐτῆς.

Διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἀνατεθέντος εἰς αὐτὴν ἔργου, ἡ Ἐπιτροπὴ κατέβαλεν πολλὰς προσπάθειας, ἐπισκεφθεῖσα 76 ἐν ὅλῳ πόλεις καὶ χωρία τῆς νήσου, ἐὰν δέ μερικὰ ἀπὸ τὰ αἰτούμενα εἰς τὴν διατάγην τοῦ κ. Προέδρου στοιχεῖα δὲν ἠδυνήθη νὰ τὰ ἐξακριβώσῃ ἀπολύτως, τοῦτο ὀφείλεται εἰς διάφορα ἐξωτερικὰ αἷτια. Τὸ κυριώτερον ἐκ τούτων εἶναι ὅτι ἐντὸς τεσσαράκοντα ἡμερῶν ἦτο ἀδύνατον ὅχι μόνον τὴν Κρήτην ὅλην νὰ περιέλθωμεν, ἀλλ' οὐδὲ καὶ ὅλα τὰ κατεστραμμένα χωρία αὐτῆς νὰ ἐπισκεφθῶμεν, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς κακῆς καταστάσεως τοῦ ὁδικοῦ δικτύου καὶ τῆς κακῆς ποιότητος τῶν ἀνταλλακτικῶν τοῦ ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν παραχωρηθέντος γερμανικοῦ αὐτοκινήτου, ἔνεκα τῆς ὁποίας ἠναγκάσθημεν νὰ διακόψωμεν ἐπὶ ἡμέρας τὴν συνέχισιν τοῦ ταξειδίου μας.

Οὕτω παρητήθημεν τῆς ἐπισκέψεως 16 ἐν ὅλῳ χωρίων εἰς τὰ ὁποῖα θὰ ἔπρεπε νὰ μεταβῶμεν. Ἀντ' αὐτοῦ ἠναγκάσθημεν νὰ ζητήσωμεν σχετικὰς πληροφορίας ἀπὸ κατοίκους τῶν χωρίων αὐτῶν, προσωρινῶς διαμένοντας εἰς τὰς πόλεις ἢ ἀλλαχοῦ, ἀπὸ ἐπισήμους ἀρχὰς κ.τ.λ. Ἐξ ἄλλου δι' ὠρισμένα ὑπὸ τῆς ὥς ἄνω διαταγῆς ζητηθέντα στοιχεῖα, ὡς εἶναι π.χ. ἡ διαπίστωσις κα-

ταστροφῆς ἀρχαιολογικῶν χώρων, μνημείων, ἐκκλησιῶν, νοσοκομείων, σχολείων κ.τ.λ., ἐζητήσαμεν κατὰ τό δυνατόν ἐπισήμους παρά τῶν ἀρμοδίων συγκεντρωμένας ἤδη πληροφορίας, διότι βεβαίως ἡ Ἐπιτροπή δέν ἦτο δυνατόν νά περιέλθῃ ὅλην τήν Κρήτην διὰ νά συγκεντρώσῃ αὕτη ὅλον τό ἀπαιτούμενον ὑλικόν. Τό ἔργον τῆς ἐπιτροπῆς ὑπεβοηθήθη πολὺ ἀπό τὰς κατὰ τόπους πολιτικές, στρατιωτικές καί ἐκκλησιαστικές ἀρχάς, αἱ ὁποῖαι, σχεδόν ἀνεξαιρέτως, ἔκαμαν ὅ,τι ἦτο δυνατόν πρὸς διευκόλυνσίν της· ἀκόμη περισσότερον ἐβοήθησεν ἡ προθυμία τῶν κατοίκων, νά συνδράμουν τό ἔργον μας καί νά καταστήσουν τήν ἐκασταχοῦ διαμονήν μας ὅσον τό δυνατόν ἀνετωτέραν. Διὰ τήν φιλοξενίαν, τῆς ὁποίας ἔτυχεν ἡ Ἐπιτροπή ὑπό τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, μόνον λόγους εὐγνωμοσύνης ἔχει νά ἐκφράσῃ.

Ἡ παροῦσα ἔκθεσις εἶναι, ἐλπίζομεν, ἀπολύτως ἀντικειμενική. Αἱ παρεχόμεναι ἐκασταχοῦ πληροφορίαι ἐξηλέγχοντο πρῶτον ἀμέσως ἐπὶ τόπου, καθ' ὅσον ἡ Ἐπιτροπή κατὰ κανόνα δέν ἀπηυθύνετο εἰς μεμονωμένα ἄτομα, ἀλλά, καλοῦσα τὰς ἀρχάς ἐκάστου χωρίου (τόν Πρόεδρον τῆς Κοινότητος, τόν ἱερέα, τόν διδάσκαλον κ.τ.λ.) καί ἄλλους εὐὐπολήπτους πολίτας, ἤκουε τήν ἔκθεσίν των καί συχνά, ἐπὶ ἀμφισβητησίμων σημείων, προεκάλεε συζητήσιν μεταξύ αὐτῶν. Ἐπειτα, τὰς οὕτω συγκεντρωμένας πληροφορίας, ἰδίως προκειμένου περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀνά τὰ διάφορα χωρία ἐκτελεσθέντων ἀνδρῶν καί τῶν καταστραφειῶν οἰκῶν, ἐζήτησε πάντοτε νά τὰς ἐξελέγξῃ παραβάλουσα αὐτάς πρὸς τὰ ὑπό τῶν ἐπισήμων ἀρχῶν (Νομαρχιῶν, Διοικήσεων Χωροφυλακῆς κ.τ.λ.) παρεχόμενα στοιχεῖα. Ὅπου ὑπῆρξε ἀσυμφωνία, ἡ Ἐπιτροπή προέκρινε τήν μετριωτέραν πάντοτε ἐκδοχήν. Ὅφείλει πάντως νά ὁμολογήσῃ ὅτι σπανιώτατα συνέβη αἱ ὑπό τῶν ἰδιωτῶν παρασχεθεῖσαι πληροφορίαι ν' ἀποδειχθῶν ὑπερβολικαί. Ἐξ ἄλλου εἶναι βέβαιον, ὅτι, ὅ,τι καί νά λεχθῇ διὰ τὰ παθήματα τῆς Κρήτης καί τῶν ἡρωϊκῶν κατοίκων τῆς κατὰ τό διάστημα τῆς κατοχῆς, θά εἶναι πολλοστημόριον τῶν ὅσων πραγματικῶν ὑπέστησαν.

Σημ. Ἡ κατάταξις τοῦ ὑλικοῦ, καθ' ὅσον τοῦτο ἦτο δυνατόν,

ἔγινε χωριστά διὰ τοὺς νομούς Χανίων, Ρεθύμνης, Ἡρακλείου καί χωριστά διὰ τόν νομόν Λασηθίου, ὅστις ὑπαχθεῖς ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν Ἱταλῶν, ἔσχε διάφορον κάπως τύχην τῆς τῶν ἄλλων.

Ι. Καλιτσουνάκης
Ν. Καζαντζάκης
Ι. Κακριδῆς
Κ. Κουτουλάκης

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α

Η ΚΑΤΑΛΗΨΙΣ

Ἀπό τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπιθέσεως τῶν Γερμανῶν μέχρι τῆς
14ης Σεπτεμβρίου 1941.

«Μᾶς κατηγορήσαν ὅτι ἐλάβαμεν μέρος εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις
»τῆς καταλήψεως παρὰ τοὺς διεθνεῖς κανόνας τοῦ πολέμου καὶ
»ἐπομένως ἔπρεπε νὰ χυθῇ αἷμα πρὸς ἀντεκδίκησιν.... Καὶ ποῖός
»ἐδίδαξεν τοὺς χωρικοὺς Κρήτας τοὺς παλιονόμους σας, τοὺς
»ὁποίους σεῖς κατὰ πᾶσαν στιγμὴν καὶ διὰ πᾶν συμφέρον σας
»παραβιάζετε καὶ καταπατεῖτε μέ τὰ παλιοπάπουτσά σας;
»Ἄλλωστε εὕρισκόμεθα εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν καὶ εἶχαμεν
»γενικὴν ἐπιστράτευσιν.»

Ἐκ τῆς ἡμερολογίου τοῦ Ἰωάννου Λούλη Παναγιω-
τάκη τυφεκισθέντος εἰς Ἀγίαν τὸν Αὐγούστου τοῦ 1944.

«Φταίει ἡ γερμανικὴ διοίκησις, ποὺ ἔθεσε τοὺς Κρητικοὺς ἐ-
κτὸς νόμου τοὺς πρῶτους μῆνες τότε ποὺ ὁ κάθε Γερμανὸς εἶχε
τὸ δικαίωμα νὰ σκοτώνῃ ὅποιον ἤθελε. Τώρα εἶναι ἄργά πιά·
δὲν καταλάβαμε τὴν ἐλληνικὴ ψυχὴ. Ἐπρεπε ὁ Χίτλερ νὰ κόψῃ
παράσημα καὶ νὰ παρασημοφορήσῃ ὅλους τοὺς Ἕλληνας ποὺ
πολέμησαν γιὰ τὴν πατρίδα τους.»

Λόγοι γερμανοῦ δεκανέως πρὸς Κρήτα κατὰ τὸ 1944.

Ἡ ἐπίθεσις τῶν Γερμανῶν κατὰ τῆς Κρήτης ἤρχισε τὴν 19ῃ
Μαΐου 1941 ἐπὶ τῆς βορειοδυτικῆς κυρίως παραλίας τῆς νήσου
μέ κέντρον τὸ ἀεροδρόμιον τοῦ Μάλεμε, δι' ἀλεξιπτωτιστικῶν
ιδίως δυνάμεων. Ἐπὶ τῆς Κρήτης σημαντικὸς ἐλληνικὸς στρα-
τός ὀργανωμένος δὲν ὑπῆρχε, διότι οἱ ἄνδρες τῆς Μεραρχίας
Κρητῶν, εὕρισκομένης εἰς τὸ ἀλβανικὸν μέτωπον, μετὰ τὴν συν-
θηκολόγησιν εἶχον ἀποκλεισθῇ εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα.
Τὴν ἄμυναν τῆς νήσου μέχρι τῆς καταλήψεώς της διεξήγαγον
τὰ ὀλιγάριθμα ἐλληνικά καὶ ἀγγλικά στρατεύματα, ὅσα ἐπρό-
φθασαν νὰ διαπαιστωθῶν εἰς τὴν Κρήτην, κυρίως ὅμως ὁ μέ-
χρις ὥρας ἀστράτευτος ἀνδρικός πληθυσμός, ἔφηβοι καὶ πα-
ρήλικες. Ἡ ἐν Κρήτῃ ἐλληνικὴ κυβέρνησις εἶχε διατάξει γενι-

κήν ἐπιστράτευσιν ἐπὶ τῆς νήσου. Ὅ,τι ὁμως ἔδωκε ἰδιάζοντα χαρακτήρα κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτάς τῆς ἀμύνης, ὑπῆρξεν ἡ γενική ἐξέγερσις τῶν κατοίκων, οἵτινες βοηθοῦμενοι καὶ ἀπὸ τὰς γυναῖκας καὶ ὀπλισμένοι μετ' ὅ,τι πρόχειρον εὑρέθη εἰς τὰς χεῖρας τῶν, μετὰ παλαιὰ ὄπλα, ἀξίνας καὶ ράβδους ἀκόμη, ἐπάλασαν ἀπεγνωσμένως κατὰ τῶν γερμανῶν ἀλεξιπτωτιστῶν ὑπερασπιζόντες τὸ πάτριον ἔδαφος. Φυσικὰ ἐν τέλει οἱ Γερμανοὶ ὑπερίσχυσαν, ὁ τακτικός ἑλληνικός καὶ ἀγγλικὸς στρατὸς διελύθη καὶ κατέφυγεν εἰς τὸ ἐσωτερικόν τῆς νήσου, ἀναμένων τὴν εὐκαιρίαν νὰ διαφύγῃ εἰς Αἴγυπτον, ἐνῶ ὁ ὑπόλοιπος πληθυσμὸς ἐπερίμενε μετὰ ἀγωνίαν νὰ ἴδῃ πόσον βαριά θά ἐπλήρωνεν τὰς ἀπωλείας τῶν εἰσβολέων.

Διότι οἱ Γερμανοὶ ἐξηγόρασαν πράγματι ἀκριβὰ τὴν κατάληψιν τῆς Κρήτης κατὰ τοὺς μετριοτέρους ὑπολογισμούς, ἔχασαν περὶ τὰς 6.000 ἀπὸ τὸ ἐπίλεκτον σῶμα τῶν ἀλεξιπτωτιστῶν. Τώρα εἶχεν ἔλθει ἡ ὥρα τῆς ἐκδικήσεως. Καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ ἀγῶνος οἱ Γερμανοὶ εἶχον διαπράξει ἀτιμίας· οὕτω πολλοὶ ἀπὸ τοὺς κατερχομένους ἀλεξιπτωτιστάς, παρὰ τὸν Ἀλικιανόν, τὸν Δραπανιάν καὶ ἀλλαχοῦ, ἔσπευδον νὰ συλλάβουν γυναῖκας καὶ παιδιά, ἐπὶ τῶν ὤμων τῶν ὁποίων ἔπειτα ἐστήριζον τὸ ὄπλο· πολυβόλον τῶν, ἀναγκάζοντες αὐτοὺς νὰ προχωροῦν ἐνῶ ἐκεῖνοι, κρυμμένοι ὀπισθέν τῶν, ἐπυροβόλουν. Μετὰ τοιοῦτον ζωντανὸν προοχῦρμα ἦσαν βέβαιοι ὅτι οὔτε Ἕλληνες οὔτε Ἀγγλοὶ θά ἐτολμοῦσαν νὰ τοὺς προσβάλουν.

Ἡ ἀδικαιολόγητος καὶ ἔξω παντός δικαίου σκληρότης ὁμως τῶν κατακτητῶν κατεφάνη κυρίως μετὰ τὴν συνθηκολόγησιν. Ἐνῶ κατὰ τὸ διάστημα τῶν ἐπιχειρήσεων ἔρριπτον ἀπὸ τῶν ἀεροπλάνων ἐντύπους προκηρύξεις, ὅτι ὁ πληθυσμὸς δέν εἶχε νὰ φοβῆται καμμίαν καταστροφὴν καὶ δι' αὐτὸ ἐπρεπε νὰ ἐπιστρέψῃ τὸ ταχύτερον εἰς τὰς εἰρηνικὰς τοῦ ἐργασίας, καὶ ἐνῶ γερμανοὶ ἀξιοματικοὶ ἐβεβαίουν τὰ αὐτὰ μετὰ τὸν λόγον τῆς στρατιωτικῆς τῶν τιμῆς, μόλις οἱ Γερμανοὶ ἔγιναν κύριοι τῆς νήσου προέβησαν εἰς ἀθρόους τυφεκισμοὺς καὶ λεηλασίας. Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Μαΐου μέχρι τῶν μέσων τοῦ Σεπτεμβρίου ὁπότε, με-

σολαβῇ τοῦ τότε ἀντιπροέδρου τῆς κυβερνήσεως Ἀθηνῶν Λογοθετοπούλου, ἐδόθη ἀμνηστία, ἡ ζωὴ καὶ ἡ περιουσία τῶν κατοίκων, τοῦ νομοῦ Χανίων κυρίως, ἦτο εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ πρώτου γερμανοῦ στρατιώτου. Πολλοὶ ἑκατοντάδες Κρητῶν ἐξετελέσθησαν, ὁμαδικῶς ἢ μεμονωμένως, ἐντὸς τῶν οἰκιῶν τῶν, τῶν κτημάτων τῶν καὶ καθ' ὁδόν, ἄνευ ἄλλης κατηγορίας παρὰ μόνον ὅτι οἱ συμπατριῶται τῶν εἶχον πολεμήσει κατὰ τῶν ἀλεξιπτωτιστῶν. Τὸ γεγονός ἐξ ἄλλου ὅτι ἡ τραγωδία τοῦ χωρίου Ἀλικιανός, καθ' ἣν ἐτυφεκίσθησαν 109 ἄνδρες (ἴδε κατωτ. σ. 21) μετὰ τὴν κατηγορίαν αὐτὴν, ἔλαβεν χώραν τὴν 1ην Αὐγούστου, δύο δηλ. μῆνας μετὰ τὴν κατάληψιν, ἀποδεικνύει ὅτι ἀληθεύει ἡ γνώμη, καθ' ἣν ἐδόθη ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ παρὰ τὰς παρασχεθείσας ὑποσχέσεις ἡ διαταγὴ εἰς τὸν γερμανικὸν στρατὸν Κρήτης νὰ ἐκδικηθῇ τὴν μεγάλην φθοράν τῶν ἀλεξιπτωτιστῶν του.

Τὸ ἐπιχείρημα τῶν Γερμανῶν ὅτι τὸν πόλεμον τὸν διεξήγαγον κατὰ τὴν κατάληψιν πολῖται ἄσπλοιοι καὶ δι' αὐτὸ ἐκεῖνοι εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ τοὺς μεταχειρισθοῦν ὡς παρτιζάνους, εἶναι ἀπολύτως σαθρόν, καθ' ὅτι εἰς τὴν Κρήτην εἶχε διαταχθῇ, ὡς εἶπομεν, γενικὴ ἐπιστράτευσις, οὔτε δὲ ἦτο δυνατόν κατὰ τὰς κρίσιμους ἐκεῖνας στιγμὰς νὰ ληφθῇ φροντίς, ὥστε οἱ καλούμενοι νὰ περιβληθοῦν τὴν στρατιωτικὴν στολὴν. Ἐξ ἄλλου ἡ ὑπεράσπισις τοῦ πατρίου ἐδάφους διὰ παντός τρόπου ἐναντίον τοῦ εἰσβολέως ἦτο καθήκον κάθε Ἕλληнос. Μήπως κατὰ τὰς τελευταίας ἐβδομάδας πρό τῆς καταρρεύσεως τῆς Γερμανίας δέν ἐζητοῦσε διὰ τῶν ἄρθρων του εἰς τὴν ἐφημερίδα Ράιχ καὶ ὁ περίφημος Γκαϊμπελς ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς πάσης ἡλικίας καὶ παντός φύλου μετ' ὅ,τι τυχόν ὄπλον εἶχον, καὶ μετὰ ξύλα ἀκόμη, νὰ φονεύουν κάθε ἐχθρόν, πού θά εἰσέβαλλεν εἰς τὴν χώραν τῶν; Καὶ ὁμως οἱ Γερμανοὶ εἶχον θελήσει καὶ προκαλέσει τὸν πόλεμον καὶ εἶχον εἰσβάλει ἤδη αὐτοὶ εἰς ἄλλας εὐρωπαϊκὰς χώρας, ἐνῶ οἱ δυστυχεῖς Ἕλληνες ὑφίσταντο ἀκουσίως καὶ ὅλως ἀδίκως τὴν ἐπιδρομὴν τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἀξονος. Τὸ διαδοθέν ἐξ ἄλλου ὑπὸ τῆς γερμανικῆς προπαγάνδας, προφανῶς πρὸς κάλυψιν τῶν ἰδίων τῶν ὁμοτήτων, ὅτι οἱ Κρητεῖς προέβησαν

εἰς ἀκρωτηριασμούς γερμανῶν ἀλεξιπτωτιστῶν, εἶναι ἀνάξιον ἀναιρέσεως. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ πόλεμος ἐξαγριώνει τόν ἄνθρωπον καί ὅτι οἱ Κρήτες συναισθανόμενοι τό ἄδικον τῆς κατ' αὐτῶν ἐπιθέσεως δέν θά ἦτο ἀνεξήγητον, ἂν προέβαινον εἰς παρνομίας ἐνεργείας· ὅπως ἐν τούτοις ἐβεβαιώθημεν, καμμία τοιαύτη ἀκρωτηρίασις δέν ἔγινε ἀπό Κρήτας. Μήπως τοὺς ἐπερίσσειεν ἄλλωστε ὁ καιρός νά προβοῦν εἰς τοιαύτας πράξεις, καί ἂν ἀκόμη τό ἤθελον;

Σχεδόν δέν ὑπάρχει συνοικισμός τοῦ νομοῦ Χανίων, πού νά μὴ θρηνῇ νεκρούς ἐκτελεσθέντας κατὰ τὴν φοβερὰν ἐκείνην περίοδον ἢ καί νά μὴ ἔχῃ ὑποστῇ λεηλασίας καί ἄλλας καταστροφάς. Πόσα ἀκριβῶς εἶναι τὰ θύματα, εἶναι ἀδύνατον ἐπὶ τοῦ παρόντος νά γνωρίζωμεν. Περιοριζόμεθα λοιπόν νά ἀναγράψωμεν τὰ μᾶλλον δοκιμασθέντα χωρία, ἀναφέροντες ἐδῶ καί ἐκεῖ χαρακτηριστικὰς λεπτομερείας:

ΓΑΛΑΤΑΣ Χανίων. Μόλις οἱ Γερμανοὶ κατέλαβον τό χωρίον τὴν 26ην Μαΐου ἤρχισαν φονεύοντες τοὺς εἰς τὰ καταφύγια κρυπτόμενους γέροντες καί γυναῖκας· οὕτω ἐφόνευσαν 9, μεταξύ τῶν ὁποίων τόν Ιω. Κοκολάκη, 80 ἐτῶν, καί τὰς γυναῖκας Στυλ. Τζινάκη καί Ἄννα Πατεράκη. Ὁ Σπυρ. Χρυσουλάκης, τραυματισθεὶς ἀπὸ σφαῖραν πολυβόλου, προσέφυγεν εἰς τόν γερμανὸν στρατιωτικὸν ἰατρόν, ὅστις τοῦ ἔκαμεν ἔνεσιν. Μετ' ὀλίγας ὥρας ὁ τραυματίας ἀπέθανε μέ φοβεροὺς πόνους, προφανῶς δηλητηριασθεὶς. Συγχρόνως διήρπασαν τὰς οἰκίας ὅλου τοῦ χωρίου (ἐνδύματα, ἐπιπλα, ραδιόφωνα κ.τ.λ.), καθ' ὅσον ἡ γερμανικὴ διοίκησις εἶχε δώσει εἰς κάθε στρατιώτην τῆς Κρήτης τό δικαίωμα νά στείλῃ ἐκ τῶν λαφύρων ἓν δέμα ὀρισμένου βάρους εἰς τὴν οἰκογένειάν του. Εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ χωρίου ἀπηγόρευσαν τὴν περισυλλογὴν τῶν νεκρῶν Ἀγγλῶν καί Ἑλλήνων στρατιωτῶν, τῶν πεσόντων εἰς τὰ πέριξ κατὰ τὰς μάχας τῆς καταλήψεως. Ἡ ἄδεια πρὸς ταφήν ἐδόθη μόλις μετὰ 9 μῆνας, ἀφοῦ τὰ πτώματα εἶχον καταφαγωθῇ ἀπὸ τοὺς σκύλους καί τὰ τσακάλια.

ΚΑΣΤΕΛΛΙ Κισσάμου. Κατὰ τὰς μάχας τῆς καταλήψεως εἶχον

συλληφθῇ αἰχμάλωτοι 13 ἀλεξιπτωτισταί, τοὺς ὁποίους ὁ λαὸς ἐσεβάσθη καί περιεποιήθη· αὐτοὶ ὁμως εὐθύς ὡς ἀπλευθερώθησαν ἀπὸ τὰ ἰδικά των στρατεύματα, ὑπέδειξαν τυχαίως περὶ τοὺς δέκα κατοίκους τῆς πόλεως ὡς πολεμήσαντας δῆθεν κατ' αὐτῶν, γέροντας καί ἀόπλους, οἱ ὅποιοι καί ἐτυφεκίσθησαν πάραυτα. Εἰς τὰς 4/8 συνελήφθη ὁ Ἐπίσκοπος Κισσάμου Εὐδόκιμος καί ἐφυλακίσθη μετ' ἄλλων κατοίκων τῆς πόλεως εἰς τὴν Ἀγιάν, διότι δέν ἐδέχετο νά παρουσιασθῇ εἰς τὰς γερμανικὰς ἀρχὰς δηλῶν ὑποταγὴν. Μετὰ 50 ἡμέρας φυλακίσεως ὁ Ἐπίσκοπος ἐξωρίσθη εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου παρέμεινε ὑπὸ ἐπιτήρησιν μέχρι τῆς ἀποχωρήσεως τῶν Γερμανῶν. Ἐν τῷ μεταξύ εἰς τό Καστέλλι διήρπασαν οἰκίας, ἐπυρπόλησαν ἐργοστάσια, ἐγκατασταθέντες δέ εἰς τό Γυμνάσιον καί τὴν Ἐπισκοπὴν, ἔκαυσαν τὰ ὑπηρεσιακὰ βιβλία τοῦ Γυμνασίου, τὰ ἐπιπλα καί τὰ θρανία του (ἐκ τῶν 300 ἀπέμειναν μόνον 72 θρανία), καί ἐσύλησαν τὴν Ἐπισκοπὴν, διασκορπίσαντες τό ἀρχεῖον τῆς καί λεηλατήσαντες τὴν βιβλιοθήκην τῆς. Χαρακτηριστικὸν τῆς διαγωγῆς των εἶναι ὅτι ἀποπάτησαν ἐπὶ τῶν σωρῶν τῶν ἐγγράφων τῆς Ἐπισκοπῆς, ὅπως καί ἐντὸς σκευῶν τῶν λεηλατουμένων οἰκῶν τοῦ Καστελλίου καί τῶν ἄλλων χωρίων. Τό «ἄστεϊον» αὐτό θά τό ἴδωμεν συχνάκις ἐπαναλαμβανόμενον.

Εἰς τόν **ΔΡΑΠΑΝΙΑΝ**, μόλις τόν κατέλαβον, συνέλαβον τοὺς ἀμάχους ἄνδρας, πού εἶχαν μείνει ἐκεῖ, ἐστήριξαν ἐπὶ τῶν ὤμων των τὰ ὀπλοπολυβόλα καί ἤρχισαν νά φωνάζουν εἰς τοὺς πέριξ τοῦ χωρίου ἐνόπλους νά ἔλθουν νά παραδοθοῦν, χωρὶς νά φοβοῦνται ὅτι θά πάθουν. Μὲ τὴν ἀπάτην αὐτὴν κατῴρθωσαν νά φονεύσουν 23, ἐνῶ οἱ ἄλλοι δέν ἐτόλμουν νά τοὺς πυροβολήσουν, φοβούμενοι ὅτι θά ἐσκότωναν τοὺς ἰδικούς των ἀνθρώπους. (Ἡ ταφὴ τῶν 23 Ἑλλήνων ἐπετράπη μόλις μετὰ 3 μῆνας.) Ἐπειτα, ἀφοῦ ἔκαυσαν περὶ τὰς 10 οἰκίας, οἱ ἀγγαρευμένοι ἄνδρες ὑπεχρῶθησαν νά μεταφέρουν ἐπὶ τῶν ὤμων των ὅλους τοὺς εἰς τὰ πέριξ φονευθέντας κατὰ τὰς μάχας τῶν προηγουμένων ἡμερῶν Γερμανούς, μέχρι Καστελλίου. Διὰ νά τρέχουν ταχύτερα, τοὺς πυροβολοῦν εἰς τὰ πόδια, τραυματίζαντες καί ἓνα ἐξ αὐτῶν.

Εἰς τό χωρίον ΚΑΚΟΠΕΤΡΟΣ, τό ὁποῖον ἐπρόκειτο μετά τρία ἔτη νά πληρῶσῃ ἀκόμη βαρύτερα τήν μανίαν τῶν κατακτητῶν (ἴδε σ. 76), οἱ Γερμανοί τόν Μάιον τοῦ 1941 καταλαβόντες τό χωρίον ἐφόνευσαν 6 γυναῖκας καί ἕν βρέφος. Μεταξύ αὐτῶν συγκαταλέγεται ἡ γραῖα Ἀγγελ. σύζ. Ἀντων. Λουφαρδάκη, ὀγδοηκοντούτις, τυφεκισθέντος καί αὐτοῦ κατά τό 1944, αἱ κόραι τῆς Ἰωάννα καί Ἐλευθερία καί ἡ μονοετής ἐγγονή τῆς. Ἐκ τῶν 6 αὐτῶν γυναικῶν, τās ὁποίας οἱ Γερμανοί εὗρον παρά τήν βρύσιν τοῦ χωρίου, ἐπέζησε μία μόνον, Μαλανδράκη ὀνόματι μέ 7 πληγάς, καί τῆς ὁποίας ὁ Ἰδετής υἱός Μιχαήλ ἐφονεύθη συγχρόνως ὑπό τῶν Γερμανῶν. Διά τήν ὁμοίαν καί χειροτέραν τύχην τοῦ ἐτέρου υἱοῦ τῆς, θά ὁμιλήσωμεν κατωτέρω (ἴδε σ. 77)

Τās μεγαλυτέρας ὁμως καταστροφάς ὑπέστη κατά τήν περίοδον αὐτήν ἡ κωμόπολις τῆς Σελίνου ΚΑΝΤΑΝΟΣ. Οἱ Γερμανοί ἐξεδικήθησαν σκληρῶς τήν σθεναράν ἀμυναν τῶν κατοίκων. Τήν ἀντίστασιν εἶχεν ὀργανώσει ὁ ἀντισυνταγματάρχης Χ. Σειραδάκης. Εἰς συνέλευσιν τῶν Σελινιωτῶν ἐν Καντάνῳ τήν 22αν Μαΐου ἀπεφασίσθη νά πολεμήσουν: «*Ντροπή νά περάσουν τό φαράγγι μας ἀπολέμιστοι! Θά πολεμήσουμε κι' ἄς χαθῇ ἡ Κάντανο!*» Πραγματικῶς βοηθοῦμενοι καί ἀπό ἄλλους Σελινιώτες ἐπολέμησαν εἰς τά Φλωριά καί εἰς τό φαράγγι, δι' οὗ διέρχεται ἡ ἐκ Χανίων ἀμαξιτός — ἄνδρες, γέροντες, ἱερεῖς, γυναῖκες καί παιδιά μέ ἐμπροσθογεμῇ ὄπλα, γκράδες, πελέκεις καί ὅ,τι ἄλλο εἶχον πρόχειρον κατά τῶν Γερμανῶν, ἐπιτιθεμένων ἀπό ἀεροπλάνων καί διά πεζικῶν δυνάμεων, ὀπλισμένων μέ ὄλμους καί ὀπλοπολυβόλα. Ὅταν ἐξηντλήθησαν τά πολεμοφόδια τῶν ἀμυνομένων, οἱ Γερμανοί κατῴρθωσαν νά καταλάβουν τήν δεσπόζουσαν τῆς κοιλάδος τῆς Καντάνου θέσιν Βάρδια, ὀπότεν ἤρχισαν νά κανονιοβολοῦν τό χωρίον. Ἡ μάχη συνεχίζεται ἐντός τῶν ἐλαιῶνων, καί ὅταν οἱ Ἕλληνες ἠναγκάσθησαν νά ὑποχωρήσουν εἰς τά περίξ ὑψώματα, οἱ Γερμανοί εἰσελθόντες εἰς τό χωρίον (25/5), ἤρχισαν νά τό πυρπολοῦν μεταξύ ἄλλων ἐκαυσαν τό γραφεῖον τῆς Κοινότητος, τό δικαστικόν μέγαρον, τό σχολεῖον, τό Ὑποθηκοφυλακεῖον καί τό Ἀγορανομεῖον. Κα-

ταλαβόντες τό κέντρον τοῦ ἐρήμου χωρίου — διότι καί αἱ γυναῖκες εἶχον φύγει — εἰδοποίησαν τοὺς εἰς τά περίξ διεσκορπισμένους κατοίκους νά ἐπιστρέψουν, διότι ἄλλως θά ἐκαίοντο αἱ οἰκίαι τῶν. Ἐν τῷ μεταξύ ἐφόνευσαν ὄσους τυχόν ἀνεκάλυπτον εἰς τοὺς περίξ ἀγρούς καί κήπους. Ὅταν παρουσιάσθησαν ἐκ μέρους τῶν Καντανιωτῶν τρεῖς ἀπεσταλμένοι, οἱ Γερμανοί τοὺς συνέλαβον, φονεύσαντες μετ' ὀλίγας ὥρας τόν ἕνα ὀνόματι Γ. Μαλανδράκη. Κατόπιν ἐπροχώρησαν πρὸς νότον πυρπολοῦντες, φονεύοντες καί καταστρέφοντες ὅ,τι συνήντων καθ' ὁδόν· οὕτω διελθόντες τά χωρία Πλεμενιανά, Καλλιθέα καί Κάλαμος ἐφθασαν εἰς τήν Παλαιόχωραν (26/5). Ἐκεῖ διήρπασαν τά καταστήματα, ἐσφαξαν ζῶα, τās δέ κεφαλὰς τῶν ἀπερριψαν μέσα εἰς σεντούκια λεηλατουμένων οἰκιῶν, ἀποπατοῦντες συγχρόνως μέσα εἰς αὐτά, εἰς τηγάνια, σουπιέρες, βαλίτσες, σινδόνια κ.τ.λ.

Εἰς τās 3/6 ἐπανελθόντες εἰς τήν Κάντανον, ἀφοῦ ἐφόνευσαν ὄσους εὗρον εἰς τά σπίτια τῶν, ἀνέγνωσαν τήν διαταγὴν τοῦ Στρατ. Διοικητοῦ Κρήτης, διὰ τῆς ὁποίας ἀνεκοινοῦτο ὅτι ἡ Κάντανος θά καταστραφῇ, οἱ δέ κάτοικοι τῆς θά ἐξοντωθοῦν. Πραγματικῶς μετὰ γενικὴν λεηλασίαν ὅλαι αἱ οἰκίαι τοῦ χωρίου ἐκάησαν ἢ ἀνετινάχθησαν διὰ δυναμίτιδος. Τά γυναικόπαιδα ἐξεδιώχθησαν μέ τόν σκληρότερον τρόπον· οὕτως ἐπέταξαν ἐξω τήν σύζυγον τοῦ Ἑμμ. Κατσιγαράκη, εἴκοσι μόλις ὥρων λεχώ, μετὰ τοῦ νεογνοῦ τῆς, χωρὶς νά τῆς ἐπιτρέψουν νά λάβῃ οὐδέ σκέπασμα, ἐπίσης τόν ἐξ ὀξέων ρευματισμῶν πάσχοντα 11ετῆ Ἰακ. Βακάκη. Εἰς τήν συνοικίαν Ἀγακιανὰ ἡ 80ντούτις Μαρ. Χατζημαθιοῦδάκη, βλέπουσα τήν οἰκίαν τῆς νά καταστρέφεται, ἐλιποθύμησεν· οἱ Γερμανοί τήν ἐρριψαν εἰς τās φλόγας ὅπου ἐκάη ζῶσα. Τήν ἰδίαν τύχην εὗρεν ἡ ὁμήλικός τῆς Παρ. Παπαδομανωλάκη.

Ἐν συνόλῳ ἐφονεύθησαν κατά τās ἡμέρας αὐτάς 23 Καντανιωταί, μεταξύ τῶν ὁποίων ὁ ὑπερεκατοντούτης Κ. Ἀρχάκης, ὁ Ι. Γιωργιλάκης (85 ἐτῶν), ὁ ἀνάπηρος Στ. Καλογριδάκης (65 ἐτῶν), ὁ ἡμίτυφλος Ἡλ. Κροκίδης (70 ἐτῶν), ὁ Ἰω. Μαρνελάκης (65 ἐτῶν), ὁ Κ. Πρωτοπαπαδάκης (70 ἐτῶν), ὁ Ε. Καλαῖτ-

ζαντωνάκης (60 ἐτῶν), ὁ Δ. Κουτεκάκης (60 ἐτῶν), τοῦ ὁποῖου μετὰ τὸν τυφεκισμόν ἀπέκοψαν τὸν δακτύλον διὰ ν' ἀποσπάσουν τὸν χρυσὸν δακτύλιον. Παραλλήλως συνέλαβον γέροντας, γυναῖκας καὶ παιδιά, τοὺς ὁποίους δεμένους καὶ ἄλυσωμένους ὑπεχρέωσαν νὰ μεταφέρουν πυρομαχικά μέχρι τῆς Παλαιοχώρας.

Εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ χωρίου ἔστησαν μίαν πρόχειρον ἐπιγραφὴν διὰ νὰ δεικνύῃ τὸ μέρος ὅπου ἄλλοτε ἔκειτο ἡ Κάντανος ἄργότερον τὴν ἀντικατέστησαν μετ' ἄλλην μετριοπαθεστέραν καὶ τέλος μετ' ἀκόμῃ μετριοπαθεστέραν. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ λεγόμενον ὅτι οἱ γερμανοὶ στρατιῶται «ἐδολοφονήθησαν ἐκ τῶν ὀπισθεν» ἀποτελεῖ τερατῶδες ψεῦδος, μόνον σκοπὸν ἔχον τὴν συγκάλυψιν τῶν ἰδίων ἐγκλημάτων.

Ἡ εἴσοδος εἰς τὴν Κάντανον ἀπηγορεύθη ἐπὶ ποινῇ ἀμέσου τυφεκισμοῦ εἰς πάντα Ἕλληνα. Οἱ κάτοικοι ἐπὶ ἔν καὶ ἡμισυ ἔτος παρέμενον εἰς τὰ περίξ, καὶ ὅταν διήρχοντο Γερμανοὶ — διότι ἡ μόνιμος φρουρά των εὐρίσκετο εἰς τὴν Παλαιόχωραν — εἰδοποιοῦντο καὶ ἔφευγον. Ἐν τῷ μεταξύ ἀπεφασίσθη ἡ περιοχὴ τῆς Καντάνου νὰ καλλιεργηθῇ διὰ λογαριασμόν τοῦ Ράιχ. Καὶ ναὶ μὲν τοῦτο δὲν κατωρθώθη χάρις εἰς τὰς παρτιωτικὰς ἐνεργείας τοῦ γεωπόνου Γ. Φραγκάκη, ἐξαπατήσαντος αὐτοῦς, πάντως ὁμως τὸ μόνιμον μῖσος τοῦ κατακτητοῦ κατὰ τοῦ ἀτυχοῦς χωρίου καταδεικνύει ἡ κάτωθι διαταγὴ, ἐκδοθεῖσα μετὰ 17 ὁλοῦς μηνῶν:

Στρατιωτικὴ Διοίκησις Κρήτης
Δ/σις Ἑσωτερικῶν

Χανιά, 9/11/1942

Περὶ τῆς καλλιεργείας τῆς Καντάνου.

1.—Ὡς ἀντίποινα διὰ τὸν φόνον 45 γερμανῶν στρατιωτῶν κατεστράφη τέλος Μαΐου (τοῦ 1941) τὸ χωρίον Κάντανος. Συγχρόνως ἀπηγορεύθη ἡ ἐποικοδόμησις ταύτης. 2.—Ἡ διαταγὴ αὕτη παραμένει ἰσχύουσα. Τὸ κέντρον τοῦ χωρίου, ἡτοι τὸ συγκρότημα οἰκιῶν, τὸ ὅποιον εὐρίσκετο ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Χανίων - Παλαιοχώρας ὡς καὶ εἰς τὰς ἐξόδους τοῦ χωρίου, εἰς ἃς εὐρίσκονται δύο ἐλαιοτριβεῖα, δὲν ἐπιτρέπεται ν' ἀνοικοδομηθῶν. Μάλιστα πρέπει νὰ φροντίσετε, ὥστε τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ χωρίου δέον ὅπως κατεδαφισθῇ. Αὐτὸ τοῦτο ἐπιβάλλεται καὶ διὰ λόγους ἀσφαλείας, τὰ δὲ ὑλικά δύνανται νὰ χρησιμοποιηθῶν ἄλλοι.

Συγχρόνως εἰς τὰς 2 Ἰουνίου, διεδραματίζετο ἡ τραγωδία τῶν χωρίων Κυρτομάδου καὶ Ἀλικιανός.

Ὁ ΚΥΡΤΟΜΑΔΟΣ, μικρὸν χωρίον τῆς Κυδωνίας, ἀποτελούμενον ἀπὸ 35 οἰκογενείας, εἶχε πολέμησει καὶ αὐτὸ κατὰ τῶν ἀλεξιπτωτιστῶν μέ 10 ἄνδρας. Οἱ Γερμανοὶ εἰσελθόντες κατέστρεψαν μέ χειροβομβίδας 5 οἰκίας καὶ ἤρχισαν καθημερινῶς νὰ λεηλατοῦν τὰς λουπὰς, ἀγγαρεύοντες καὶ βασανίζοντες τοὺς κατοίκους. Εἰς τὰς 2/6 ἐκύκλωσαν τὸ χωρίον ἀπὸ βαθείας νυκτός, ἤνοιξαν βιαίως τὰς θύρας τῶν οἰκιῶν καὶ διὰ λακτισμάτων συνεκέντρωσαν τοὺς κατοίκους ὅλους εἰς τὴν τοποθεσίαν Λεπίδες. Ἀνεγνώσθη τότε διαταγὴ, καθ' ἣν τὸ 1/3 τῶν νέων ἀνδρῶν θὰ ἐξετελεῖτο. Ἐκ τῶν 21 τοιούτων ἐξέλεξαν 7, μεταξύ τῶν ὁποίων τοὺς ἀδελφούς Ἐμμανουήλ, Βασίλειον καὶ Ἰωάννην Διγαλάκη ἀκολούθως ἐλήστευσαν τοὺς μελλοθανάτους καὶ χωρὶς καμμίαν ἀνάκρισιν τοὺς ἐξετέλεσαν γονυπετεῖς ἐνώπιον τοῦ συγκεντρωμένου πλήθους, ὀπισθεν τοῦ ὁποῖου εἶχε εἰς μικρὰν ἀπόστασιν στηθῇ πολυβόλον ἔτοιμον πρὸς δρᾶσιν. Ἀφοῦ ἐφωτογράφησαν τὰ πτώματα, ἠγγάρευαν συγχωριανούς των καὶ τοὺς ἔθαψαν ἐπὶ τόπου ἀμέσως. Ἡ Διγαλάκη, ἐπειδὴ ἐθρήνει τοὺς πρό αὐτῆς ἐκτελεσθέντες τρεῖς ἀδελφούς της, ἐδάρη καὶ ἐλακτίσθη, ὅπως ἐκακοποιήθη καὶ ὁ ἐκ τῶν 7 ἐκτελεσθέντων Θεοφ. Σαρτζετάκης κατὰ τὴν σύλληψίν του, διότι εἶχε φωνάζει: «ἄχ, παιδιὰ μου!».

Τὸ μαρτύριον ὁμως τοῦ ἀτυχοῦς χωρίου δὲν εἶχε τελειώσει ἀκόμῃ. Καθὼς οἱ κάτοικοι ὠδηγοῦντο ὀπίσω εἰς τὰς οἰκίας των, κατέφθασεν εἰς γερμανὸς ταγματάρχης, καὶ διέταξε νὰ συλληφθοῦν ὅλοι οἱ παρόντες ἄνδρες, 16 ἐν ὅλῳ, διὰ τοῦ διερμηνέως του δὲ ἀνεκοίνωσεν ὅτι ἡ ἐκτέλεσις τῶν 7 ἔγινε, διότι εὐρέθησαν τάχα ἐκεῖ πλησίον ἠκρωτηριασμένα πτώματα ἀλεξιπτωτιστῶν. Ἐπειτα, γελῶν, προσέθεσεν, ὅτι οἱ ὑπόλοιποι ἄνδρες θὰ ἐκρατοῦντο ὡς ὁμηροί. Καθὼς ὁμως τὰ γυναικόπαιδα ἐπέστρεφον εἰς τὰς οἰκίας των, νέοι πυροβολισμοὶ ἠκούσθησαν ὅτι Γερμανοὶ εἶχον ἐκτελέσει καὶ τοὺς ὑπολοίπους, ὑπεχρέωσαν δὲ δύο ἀτυχῇ ἀγόρια νὰ τοὺς θάψουν. Φυσικά, ἐλεηλάτησαν ἔπειτα τὰς

οἰκίας συμπεριλαβόντες ὅ,τι πολύτιμον εἶχον ἀφήσει ἀπὸ τὰς προηγουμένης ἡμέρας. Σήμερον, ὁ Κυρτομάδος κατοικεῖται σχεδόν μόνον ἀπὸ γυναικας καὶ παιδιά.

Εἰς τὸ χωρίον **ΑΛΙΚΙΑΝΟΣ** οἱ γερμανοὶ εἶχον τυφεκίσει εἰς τὰς 24/5 ἑξ ἄνδρας πρὸ τοῦ κεντρικοῦ καφενείου, ἄνευ διαδικασίας. Εἰς τὰς 2/6 προέβησαν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν 42 ἀνδρῶν ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐνώπιον τῶν ὑποχρεωτικῶς συγκεντρωμένων ἐκεῖ γυναικῶν, ὥς ἀντίποινα διὰ τοὺς εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν κατὰ τὴν εἰσβολὴν φονευθέντας ἀλεξιπτωτιστάς. Οἱ μελλοθάνατοι ὑπεχρεώθησαν ν' ἀνοίξουν διὰ τῶν ἰδίων των χειρῶν τὸν τάφον των. Οἱ Γερμανοὶ, ἀφοῦ τοὺς ἀφήρσαν τὰ χρήματα, τὰ δακτυλίδια καὶ τὰ ὠρολόγια, τοὺς ἐτυφέκισαν ἀνὰ 10 εἰς τὸ χεῖλος τοῦ τάφου, ρίπτοντες μεθ' ἑκάστην ριπὴν πολυβόλου καὶ μίαν χειροβομβίδα ἀντὶ χαριστικῆς βολῆς. Πολλοὶ ἐτάφησαν ζῶντες ἀκόμη, κατὰ τὴν μαρτυρίαν δὲ πολλῶν αὐτοπτῶν, καθὼς ἐρρίπτετο ἐπ' αὐτῶν τὸ χῶμα, ἢ γῆ ἀνεταιράσσετο κάτωθεν ἀπὸ τοὺς σπασμούς τῆς ἀγωνίας τῶν οὕτω θαπτομένων. Μεταξὺ τῶν τυφεκισθέντων ἦτο καὶ ὁ Βασ. Φραγκιαδάκης, τραυματίας τῆς μάχης τῶν Περιβολιῶν Χανίων, ἐν στρατιωτικῇ στολῇ ἐκτελεσθεὶς μετὰ τοῦ ἐπίσης τὴν στρατιωτικὴν στολὴν φέροντος Μ. Γαλάνη, ὅστις εἶχε μεταφέρει ἐπὶ τῶν ὤμων τὸν τραυματίαν συνάδελφόν του ἀπὸ τὰ Περιβόλια μέχρι τοῦ Ἀλικιανοῦ. Ἀκολουθῶς οἱ γερμανοὶ ἀφήρσαν καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἄνδρας τοῦ χωρίου τὰ ὠρολόγια κ.τ.λ., ἔκαυσαν τὴν ὑποδιοίκησιν τῆς Χωροφυλακῆς καὶ ἄλλας 5 οἰκίας καὶ ἐλεηλάτησαν τὰς λοιπὰς.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐξετελέσθησαν περὶ τοὺς 25 εἰς τὸ Κοντόμαρι, 12 εἰς τὴν Ἀγιάν, 6 εἰς τὸ Πατελάρει καὶ μεμονωμένως εἰς ἄλλα χωρία.

Τὴν ἐπομένην, 3 Ἰουνίου, οἱ Γερμανοὶ συνέλαβον ὅλους τοὺς ἄνδρας τοῦ χωρίου τοῦ Ἀκρωτηρίου **ΣΤΕΡΝΕΣ** καὶ ἐξετέλεσαν ἄνευ διαδικασίας δέκα ἐξ αὐτῶν μέ τὴν δικαιολογίαν 1) ὅτι εὐρέθη εἰς γερμανὸς φονευμένος εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἀκρωτηρίου 2) ὅτι εἶχον συλληφθῇ 3 κάτοικοι τοῦ χωρίου κυκλοφοροῦν-

τες εἰς ἀπηγορευμένας ὥρας τῆς νυκτός καὶ 3) ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν Στερνῶν εἶχον ἀρνηθῇ τὴν προηγουμένην ἡμέραν νὰ τοὺς δώσουν ὅσας ὄρνιθας ἐζήτουν ἐκεῖνοι!

Εἰς τὰς 20 Ἰουνίου ἐτυφέκισαν ὁμαδικῶς εἰς τὰ **ΠΕΡΙΒΟΛΙΑ** τῶν Χανίων 34 εἰς ἀντίποινα τῶν κατὰ τὴν εἰσβολὴν φονευθέντων, ἄλλους 4 δὲ μεμονωμένως.¹

Τὴν 1ην Αὐγούστου οἱ Γερμανοὶ συνέλαβαν ἐκ τοῦ **ΑΛΙΚΙΑΝΟΥ** καὶ τῶν πέριξ χωρίων **ΡΟΥΜΑΤΑ**, **ΠΡΑΣΕΣ**, **ΡΟΥΘΟΥΝΙ**, **ΚΑΡΕΣ**, **ΦΟΥΡΝΕΣ**², **ΣΧΟΙΝΕΣ**³, **ΚΟΥΦΟΣ** καὶ **ΒΑΤΟΛΑΚΚΟΣ** ἑκατὸν ὀκτὼ ἄνδρας, τοὺς ὁποίους ἐξετέλεσαν αὐθημερόν εἰς τὴν παρά τὸν Ἀλικιανὸν γέφυραν τοῦ ποταμοῦ Κερίτη. Ἡ κατηγορία ἦτο πάλιν ὅτι οἱ ἄνδρες τῶν χωρίων αὐτῶν εἶχον πολεμήσει κατὰ τὴν εἰσβολὴν, μόνον ὅτι τὴν φορὰν αὐτὴν οἱ Γερμανοὶ ἐσκηνοθέτησαν καὶ δίκην ἐνώπιον ἐκτάκτου στρατοδικείου ἀπηύθυνον εἰς τοὺς προσαγομένους δύο - τρεῖς ἐρωτήσεις («*Γιατί ἐπολέμησες στήν εἰσβολή; ποιοὶ ἄλλοι ἐπολέμησαν;*») ἔπειτα τοὺς ὑπεχρέωνον νὰ ὑπογράψουν ἓνα σημείωμα γερμανικὰ γραμμένον πού δὲν ἐννοοῦσαν — πολλοὶ ἠρνήθησαν νὰ ὑπογράψουν — καὶ ἀκολουθῶς ὠδηγοῦντο εἰς τὸν τόπον τῆς ἐκτελέσεως. Μεταξὺ τῶν τυφεκισθέντων ἦτο ὁ ἀνάπηρος Νικ. Φριολάκης, ταγματάρχης ἐν τιμητικῇ ἀποστρατείᾳ, τραυματίας τῆς μάχης τῆς Δοϊράνης, μέ ξύλινον πόδα, ὅπως καὶ δύο ἄλλοι ἀνάπηροι. Εἰς τοὺς συγγε-

1. Χαρακτηριστικὸν τῆς φιλοτιμίας τῶν Κρητικῶν εἶναι τὸ ἀκόλουθον γεγονός: Ὁ Ἀντών. Σκουμπάκης, ὅστις κατὰ τὴν εἰσβολὴν εἶχε φονεῦσει τρεῖς γερμανοὺς ἀλεξιπτωτιστάς καὶ κατόπιν καταφύγει εἰς τὰ βουνά, θεωρήσας ἑαυτὸν ὑπαίτιον τοῦ φόνου τῶν 34 συγχωριανῶν του παρουσιάσθη μόνος του εἰς τοὺς Γερμανοὺς, κατήγγειλεν ἑαυτὸν καὶ ἐτυφεκίσθη.
2. Τὸ χωρίον Φουρνές ἀριθμεῖ 55 τυφεκισθέντας ἐν ὄλῳ, μεταξὺ τῶν ὁποίων δύο γυναῖκας ἐξ αὐτῶν οἱ περισσότεροι ἐξετελέσθησαν εἰς τοῦ Ἀλικιανοῦ. Μέ τὴν κατηγορίαν ὅτι ὑποθάλλουν Ἕλληνας καὶ Ἀγγλους ἀντάρτας συνέλαβον εἰς τὰς 10/2/44 ὅλους τοὺς ἄνδρας — 173 ἐν ὄλῳ — καὶ τοὺς ἐφυλάκισαν εἰς τὴν Ἀγιάν ἐξ αὐτῶν ἐτυφεκίσθησαν 3,23 δὲ ἀπεστάλησαν ὁμηροὶ εἰς τὴν Γερμανίαν δὲν ἐπέστρεψε κανεὶς. Οἱ ἄλλοι ἀπελύθησαν περιοδικῶς.
3. Εἰς τὸ χ. ΣΧΟΙΝΕΣ οἱ ἐκτελεσθέντες κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀνέρχονται εἰς 39, ἐξ ὧν οἱ 33 εἰς τὴν γέφυραν τοῦ Ἀλικιανοῦ. Τὴν 1ην Αὐγούστου 1941 οἱ Γερμανοὶ ἔκαυσαν καὶ τὸ χωρίον, ὀλοκληρώσαντες τὴν καταστροφὴν του τὴν 10ην τοῦ ἰδίου μηνός, ἀφοῦ πρῶτα ἐδίωξαν τὰ γυναικόπαιδα, τὰ ὁποῖα μόλις μετὰ δύο μῆνας ἔλαβον τὴν ἀδεία νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰ ἑρεπία.

νεῖς τῶν ἐκτελεσθέντων ἐπεστράφησαν αἱ ταυτότηται καὶ οἱ πῖλοι τῶν τὰ δακτυλίδια, τὰ ὠρολόγια καὶ τὰ χρήματα ἐκρατήθησαν ὑπὸ τῶν Γερμανῶν. Ἀκολουθῶς ἡγαρεύθησαν γέροντες καὶ ἔφηβοι, οἵτινες ἔθαψαν τοὺς νεκροὺς εἰς τέσσαρας τάφους ὁμαδικούς. Ὁ ἐκ τῆς ἀγγαρείας Νικ. Γ. Βατσάκης, ἐπειδὴ κατὰ τὴν ταφὴν ἔκαμεν ἐμετόν, ἐτυφεκίσθη ἐπὶ τόπου. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐκάη ὁ Ἑμμ. Δασκαλάκης, ἐπίσης ἐτυφεκίσθη εἰς τοὺς ἀγρούς ὁ μαθητὴς τοῦ Γυμνασίου Ἑμμ. Βουραδάκης, διότι ἡρνήθη νὰ φανερώσῃ τοὺς συντρόφους του, μεθ' ὧν ἐζήτει νὰ διαφύγῃ καὶ οἱ ὅποιοι κρυμμένοι ἐπὶ δένδρου παρηκολούθησαν τὴν σκηνὴν καὶ ἤκουσαν τὴν ἀπάντησιν τοῦ ἡρωϊκοῦ ἔφηβου: «οἱ δάσκαλοί μας μᾶς ἔμαθαν νὰ μὴν εἴμαστε προδότες». Ἐπίσης οἱ Γερμανοὶ διήρπασαν τὰς οἰκίας ὅλας, παραλαβόντες μεθ' αὐτῶν ἐνδύματα, ὑποδήματα, ἐπιπλα, ζῶα, τρόφιμα κ.τ.λ. Συγχρόνως ἐλήστευσαν τὸ χωρίον Φουρνέ καὶ ἐπυρπόλησαν τὸ Σχοινέ¹.

Εἰς τὰς 2/8 ἐλθόντες εἰς τὰ **ΜΕΣΚΛΑ**, ἀφοῦ ἔδωκαν τὸν λόγον τῆς στρατιωτικῆς τῶν τιμῆς ὅτι δέν θὰ βλάψουν κανένα, ἀρκεῖ οἱ κάτοικοι νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰς οἰκίας τῶν, συνεκέντρωσαν τὴν ἐπομένην ὅλους τοὺς κατοίκους παρὰ τὸ σχολεῖον καὶ ἤρχισαν τὴν ἀνάκρισιν, κατὰ πόσον περιέθαλπον Ἀγγλους στρατιωτικούς. Οἱ ἀνακρινόμενοι ἡρνήθησαν, φυσικά, τοῦτο — καὶ περιέθαλπον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην 70 περίπου Ἀγγλους! — ὅπως ἡρνήθησαν καὶ τὸ ὅτι οἱ ἀπουσιάζοντες ἄνδρες εὐρίσκονται ἀντάρται εἰς τὰ βουνά, ἰσχυριζόμενοι ὅτι πολεμοῦντες εἰς

1. Τὸ μῖσος τῶν Γερμανῶν κατὰ τῶν χωρίων αὐτῶν ὑπῆρξεν ἰδιαίτερον. Κατὰ τὴν ἰδίαν περίοδον ἐφόνευσαν ἄλλους 4, κατὰ Μάϊον τοῦ 1945 2, κατέστρεψαν δὲ τοὺς ἐλαιῶνας καὶ τοὺς ἀμπελῶνας διὰ νὰ καύσουν τὰ ξύλα, ἢ διὰ νὰ κάμουν λαχανοκήπους πρὸς ἰδίαν αὐτῶν χρήσιν. Τέλος εἰς τὰς 25 Μαΐου 1945, προκειμένου νὰ καταστρέψουν τὰ πλησίον ἐκεῖ ἐναποθηκευμένα πυρομαχικά τῶν, προτοῦ παραδοθῶν, ὑπεχρέωσαν ἐπὶ ποινῇ τυφεκισμοῦ τοὺς κατοίκους τοῦ Ἀλικιανοῦ νὰ κλεισθοῦν ἐντὸς τῶν οἰκιῶν τῶν. Εὐτυχῶς ἐκ τῆς ἐκρήξεως οὐδὲν θῆμα ἐσημειώθη, πληθὸς ὅμως οἰκιῶν ὑπέστη σημαντικὰς ζημίας. Ἀπὸ ἐκρήξεις ἀποθηκευμένων πυρομαχικῶν ὀλίγον πρὸ τῆς καταρρεύσεως τῶν Γερμανῶν ὑπέστησαν ζημίας καὶ ἄλλα χωριά, ὡς π.χ. τὸ, παρὰ τὰ Χανιά, Μουρνιές.

τὴν Ἀλβανίαν δέν ἔχουν ἀκόμη ἐπιστρέψει. Οἱ Γερμανοὶ ἐφυλάκισαν τότε ὅλους τοὺς ἄνδρας εἰς Ἀγιάν τυφεκίσαντες 9 ἐξ αὐτῶν. Οἱ ὑπόλοιποι ἐσώθησαν κατόπιν τῆς δοθείσης ἀμνηστείας. Τὸ χωρίον ἀριθμεῖ περὶ τοὺς 20 ἐν ὄλῳ νεκροὺς καὶ 38 ἐξορίστους εἰς τὴν Γερμανίαν, ἐξ ὧν ἀπέμειναν μόνον 10 εἰς τὴν ζωὴν.

Κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον, ἐφόνευσαν 17 εἰς τοὺς Λάκκους τῆς Κυδωνίας¹, 12 εἰς τὸν Ταυρωνίτην, 29 εἰς τὴν Παλαιόχωραν, 27 εἰς τὴν Χώραν Σφακίων καὶ ἄλλοι ἀνὰ τὰ διάφορα χωρία — ἐκτός τῶν εἰς τὴν Ἀγιάν ἀθρόως ἐκτελουμένων (ἴδε κατ. σ. 40)

Ἀλεξιπτωτισταὶ εἶχον ριφθῇ καὶ εἰς τὰ περίξ τῆς Ρεθύμνου οἱ Γερμανοὶ γενόμενοι κύριοι τῆς περιοχῆς προέβησαν ἀμέσως (25 Μαΐου) εἰς τὴν ὁμαδικὴν ἐκτέλεσιν πεντηκοντάδος κατοίκων τῶν χ. **ΠΕΡΙΒΟΛΙΑ** καὶ **ΜΙΣΙΡΙΑ**² ἢ ἐκτέλεσις τῶν περισσοτέρων ἐξ αὐτῶν συνετελέσθη δι' ἀνιέρου ἀπάτης³ εἰς τοὺς κατοίκους, οἵτινες εἶχον συλληφθῇ ὅλοι καὶ ἐκρατοῦντο νηστικοί, εἰπον οἱ Γερμανοὶ, ἐάν ἤθελον, νὰ τοὺς δώσουν τσάι καὶ μπισκότα. Ὅσοι ἐδήλωνον, ὠδηγοῦντο ἔξω κατὰ μικράς ὁμάδας καὶ ἐξετελοῦντο παρὰ τὴν παραλίαν, χωρὶς οἱ ὑπόλοιποι ἐγκλειστοὶ νὰ ἀντιλαμβάνονται τί συμβαίνει. Κατ' αὐτόν τὸν τρόπον ἐξετελέσθησαν πολλοὶ ἄνδρες καὶ 17 γυναῖκες⁴ αἱ δυστυχεῖς ἐνόμιζον ὅτι θὰ κατάρθωναν ἔτσι νὰ ἐξασφαλίσουν τροφήν διὰ τὰ πεινασμένα καὶ θρηνοῦντα τέκνα τῶν. Ἡ καταστροφή θὰ συνεπληροῦτο διὰ τῆς πλήρους ἐξοντώσεως τῶν κατοίκων, ἂν τὸ ἀγγλικόν πυροβολικόν, εὐρισκόμενον ἀνατολικώτερον, δέν ἤρχιζε νὰ βάλλῃ, ἐξαναγκάσαν τοὺς γερμανοὺς νὰ ὑποχωρήσουν πρὸς στιγμὴν. Φυσικά ἐξετελεῖτο καὶ πᾶς εὐρισκόμενος εἰς τοὺς ἀγρούς κ.λπ.

Μεταξὺ τῶν ἐκτελεσθέντων ἦσαν καὶ ἄνδρες ὑπέργηροι, ἀνάπηροι καὶ τυφλοί. Ἐκ τῶν γυναικῶν πού ἐτυφεκίσθησαν ἀναφέρομεν τὴν Κατίνα Δελή μέ τὰς δύο κόρας τῆς Ἀγγελικῆς

1. Κατ' ἐκθεσιν τοῦ ἱατροῦ Ι. Ντουντουλάκη, εἰς ἐξ αὐτῶν, ὁ γυμνασιόπαις Κωνστ. Φεραρόλης, εὐρέθη νεκρὸς εἰς ἀθλίαν κατάστασιν εἶχεν ὑποστῇ ἐξάρθρωσιν τῶν ἄνω καὶ κάτω ἄκρων, ἐξώρυξιν τῶν ὀφθαλμῶν καὶ ἐξαγωγήν τῶν σπλάχνων.

καί Ἀναστασίαν. Ἡ μαθήτρια τοῦ Γυμνασίου Ἀθηνᾶ Δρανδάκη, ἰδοῦσα τυφεκισμένους τόν ἀδελφόν της καί τήν μίαν ἀδελφήν της, τήν δέ ἄλλην τραυματισμένη, παρεφρόνησεν. Οἱ Γερμανοί τοὺς ἡμίσεις τῶν νεκρῶν ἔκαυσαν ἐπιχύσαντες βενζίνη, τοὺς ἄλλους δέ ἔρριψαν εἰς φρέατα. Τά δύο χωρία μετά τοῦ παρακειμένου ΠΛΑΤΑΝΙΑΣ ἐληλατήθησαν πλήρως, ἀπό τὰς οἰκίας των — περί τὰς 350 ἐν ὅλῳ — κατεστράφησαν 221. Τό ἐσωτερικόν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου κατεκάη. Τό «άστεϊον» τῆς ἀποπατήσεως ἐντός μαγειρικῶν σκευῶν, κλινοσκεπασμάτων κ.τ.λ. ἐπανελήφθη καί ἐδῶ εἰς μεγάλην κλίμακα.

Συγχρόνως (τελ. Μαΐου - 3 Ἰουνίου) ἀνετίναξαν τὰς οἰκίας τῶν ἐτι ἀνατολικώτερον τῆς Ρεθύμνου κειμένων χωρ. **ΣΤΑΥΡΩΜΕΝΟΣ, ΧΑΜΑΛΕΥΡΙ, ΑΣΤΕΡΙ** καί **ΠΑΓΚΑΛΟΧΩΡΙ** καί ἐξετέλεσαν περί τοὺς 30 ἐν ὅλῳ, μεταξύ αὐτῶν καί γέροντας (π.χ. τόν 80ντούτη Ἑμμ. Τσίχλην) καί γραιάς. Εἰς τό Ἀστέρι ἐξετελέσθη ἐπιπροσθέτως ἡ Εὐαγγ. Παναγ. Πολιουδάκη, διότι ἐθρήνη τόν τυφεκισμόν τοῦ συζύγου της καί τοῦ υἱοῦ της.

Συστηματική ἦτο ἡ προσπάθεια τῶν Γερμανῶν προκειμένου νά προβοῦν εἰς ἐκτελέσεις νά καθησυχάζουν τοὺς Ἕλληνας, δίδοντες καί τόν λόγον τῆς τιμῆς των, ὅτι ἂν οἱ κάτοικοι μείνουν ἢ ἐπανεέλθουν εἰς τὰς οἰκίας των, δέν ἔχουν τίποτε νά πάθουν — διὰ νά μποροῦν ἔτσι νά τοὺς συλλαμβάνουν καί νά τοὺς ἐκτελοῦν ἀκοπώτερον. Κατωτέρω θά συναντήσωμεν καί ἄλλα παραδείγματα. Ἀνάλογον σύστημα ἦτο νά ἀπολύουν τοὺς συλληφθέντας, δῆθεν ὅτι εἶναι ἐλεύθεροι καί ἔπειτα νά τοὺς πυροβολοῦν ἐκ τῶν ὀπισθεν. Κατ' αὐτόν τόν τρόπον ἐφόνευσαν εἰς τὰ χωρία τῆς Κισσάμου Πλακάλωνα καί Νοχιά 4, τόν Π. Πετράκη, τόν Στ. Σταυρουλάκη, τόν Τζ. Φαντριδῆν καί τόν Παπαντώνην μὴ ἐπιτρέψαντες ἐπὶ 12 ἡμέρας τήν ταφήν των, καί εἰς τοὺς Στράτους τόν Γ. Μαραγκάκη, φιλοξενήσαντα αὐτοὺς ἢ ριπή τοῦ πολυβόλου τοῦ ἀπέκοψεν τοὺς καρπούς ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν, ἔμεινε δέ 30 ὥρας ἐπὶ τόπου, χωρὶς νά ἐπιτρέψουν εἰς κανένα νά περιποιηθῇ τήν πληγὴν του. Εἰς τό Φουρνέ, ὁ Γιάν-

ναρης ἐφιλοξένησε δύο γερμανοὺς ἀξιωματικούς· τὸ ἄλλο πρωὶ τὸν ἐτυφέκισαν. Εἰς τήν Κάντανον, ὅταν τήν κατελάμβανον, ἐφώναζαν δῆθεν ὡς Ἕλληνες (διότι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐγνώριζον θαυμάσια τὰ ἑλληνικά: «Βρέ Γιάννη, ἐγὼ εἶμαι, ἔλα!») ἢ ἄφηναν κατὰ γῆς τὰ ὅπλα, ἐκρύπτοντο, καί ὅταν οἱ Ἕλληνες ἐπλησίαζον διὰ νά τὰ ἀρπάσουν τοὺς ἐπυροβόλουν. Ὁμοίως ἐφόνευσαν ἄνευ λόγου τόν ἐφηβον Γ. Μαραγκάκη εἰς τήν Κάντανον, καί τόν Γ. Σταθάκη εἰς τόν Γαλατᾶν, μόλις ἐτελειώσεν ἡ ἀγγareία πού τοὺς εἶχον ἐπιβάλλει. Ἐπίσης κατὰ τήν διάρκειαν τῆς εἰσβολῆς ἐφόνευσαν κατὰ μίαν ἀντεπίθεσιν τῶν Ἀγγλῶν εἰς τόν Γαλατᾶν τοὺς αἰχμαλώτους Μ. Κωνσταντούλην καί Γ. Ἀνδρουλάκη. Εἰς τό Μπουκελάσι παρά τήν Σούγιαν μία οἰκογένεια ἐκ 12 μελῶν ἀποτελουμένη προχωροῦσα μέ λευκὴν σημαίαν διὰ νά παραδοθῇ, ἐπολυβολήθη ὑπὸ τῶν Γερμανῶν· 4 ἐφονεύθησαν ἐπὶ τόπου, οἱ ἄλλοι ὠδηγήθησαν δέσμοι εἰς τήν Παλαιόχωραν· ἐξ αὐτῶν ἐτυφεκίσθη ἀργότερα ὁ 12ετης υἱός τοῦ Λάμπρου Πετράκη.

Κατὰ κανόνα διὰ τὰς ὁμαδικὰς ἐκτελέσεις ἐδιάλεγον τοὺς νεωτέρους καί εὐρωστοτέρους ἄνδρας. Μέ πολλήν εὐχαρίστησιν ὁμως ἐτυφέκιζον καί γέροντας καί γυναῖκας, ὅπου τυχόν τοὺς συνήντων, εἰς τοὺς ἀγρούς ἢ ἐντός τῶν λεηλατημένων οἰκιῶν. Ἐκτός τῶν ἀναφερθέντων ἤδη παραδειγμάτων, σημειοῦμεν ἐδῶ γυναῖκας, φονευθείσας ὑπὸ τῶν Γερμανῶν κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο· εἰς τό Φουρνέ τήν Κλ. Χαροντάκη, 65 ἐτῶν καί τήν Μ. Φραγκοστεφανάκη, εἰς τὰ Γριμπλιανὰ τήν Αἰκ. Ζερβουδάκη καί ἄλλην μίαν ἀκόμη, εἰς τήν Ἀγιάν τήν Ἄννα Δ. Μαρκάκη ἐκ Σχοινέ. Ἀλλά καί τῶν ἀναπήρων δέν ἐφείδοντο· οὕτω ἐτυφέκισαν μεταξύ ἄλλων τόν Ἰ. Δερμιτζάκη, ἀνάπηρον τοῦ 1912 καί ἐπὶ πολλὰ ἔτη κατάκοιτον, διὰ πολυβόλου ἐπὶ τῆς κλίνης του καί πρό τῶν ὁμμάτων τῆς μητρός του καί ἔπειτα ἔρριψαν βενζίνη καί τόν ἔκαυσαν, καί εἰς τήν Χώραν τῶν Σφακίων τόν Παπαδράκη ἀνάπηρον ἐκ κρουσμάτων. Ἄλλα ὅμοια παραδείγματα ἰδέ ἀνωτέρω· θά ἀπαντήσωμεν ἐξ ἄλλου καί πολλὰ ἄλλα εἰς τὰ ἐπόμενα κεφάλαια.

Ἰδιαίτερος πρέπει νά ἐξαρθῇ ἡ περιφρόνησις τῶν κατακτητῶν πρὸς τὰ θρησκευτικά αἰσθήματα τῶν κατοίκων ἱερεῖς ἐτυφεκίσθησαν καὶ ἐπροπηλακίσθησαν, ἐκκλησίαι ἀνετινάχθησαν καὶ ἐβεβηλώθησαν, μοναὶ κατερειπώθησαν, ἱερά σκεύη καὶ ἄμφια διηρπάγησαν ἢ κατεστράφησαν.

Ἀπὸ τοὺς τυφεκισθέντας ἱερεῖς ἀναφέρονται τοὺς Γρ. Προγούλην (Πλατανιάς), Ἀντ. Λιουδάκην (Καμάρα Κουμούλι), καὶ Ἑμμ. Κουκουράκην (Πρασές) ὁ τελευταῖος ἀνήκει εἰς τοὺς 108 τοῦ Ἀλικιανοῦ καὶ ἐξετελέσθη, ἐπειδὴ ἤρνεϊτο νά καταδώσῃ τοὺς κατὰ τὴν εἰσβολὴν πολεμήσαντες συγχωριανούς του· οἱ Γερμανοὶ τοῦ ἀφήρεσαν τὸ καλυμμαύχι καὶ ἀνεστάτως τὴν κόμη του ὥστε νά προσλάβῃ τὴν ὄψιν ἀγρίου ἀντάρτου! Εἰς τὸ Καστέλλι Κισσάμου ἔξευσαν δύο ἱερεῖς, τὸν Γρ. Κουτσοφτάκην μετὰ τοῦ υἱοῦ του Ἐλευθερίου εἰς ἰσοπεδωτικὸν κύλινδρον καὶ τοὺς ὑπεχρέωσαν νά τὸν σύρουν ἐπὶ ὥρας. Εἰς τὸν Ἡγούμενον καὶ δύο μοναχοὺς τῆς μονῆς Γωνιάς ἐπέβαλον νά μεταφέρουν ἐπὶ τῶν ὤμων των 200 ὀκάδας τυροῦ ἀρπαγέντος ἀπὸ τὴν μονήν. Μὲ τὴν πρόφασιν ὅτι ἐπυροβολήθη γερμανὸς στρατιώτης συνέλαβον τὴν 22/11/41 εἰς τὸν Δραπανιᾶν τὸν ἐφημέριον μετὰ 26 πολιτῶν καὶ τοὺς ἐφυλάκισαν εἰς τὴν Ἀγίαν ἐπὶ ἓνα μῆνα· ἔπειτα ἀπέλυσαν τοὺς 22 καὶ ἐκράτησαν τοὺς ὑπολοίπους — μετὰξὺ αὐτῶν καὶ τὸν ἱερέα — πρὸς ἐκτέλεσιν· τέλος ἐδέχθησαν νά ἐξαγοράσῃ τὸ χωρίον τὴν ποινὴν των ἀντὶ 5 βοῶν, 67 προβάτων 500 πουλερικῶν καὶ 3 χοίρων. Αὕτῃ αὕτῃ ἡ ἐξαγορά ἀποδεικνύει πόσον ἀσύστατος ἦτο ἡ κατηγορία ὅπου συνέβαινε πραγματικῶς φόνος Γερμανοῦ, ἡ ἐκδίκησις ἦτο σκληρὰ καὶ ἀμεύλικτος. Εἰς τὰς 4 Ἰουνίου συνελήφθη εἰς τὸ χ. Σκαλάνι (Ἡρακλείου) ὁ ἀρχιμανδρίτης Φώτιος Α. Θεοδοσάκης, ἐλθιστεύθη, ἐξυλοκοπήθη, ἡγγαρεύθη δερόμενος καὶ τὴν ἐπομένην ἐξετελέσθη, ἐν μέσῳ δύο πολιτῶν, τοῦ Γ. Τσικαλούδη καὶ τοῦ Εὐάγγ. Λουλακάκη, ἐξωθι τοῦ νεκροταφείου τοῦ χωρίου. Κατόπιν περισυνέλεξαν τὰ ἱερατικά του ἐνδύματα, τὰ ὅποια τοῦ εἶχον ἀφαιρέσει, τὰ περιέχυσαν μέ βενζίνη καὶ τὰ ἔκαυσαν.

Εἰς τὴν μονήν τῆς Γωνιάς, ἥτις κατεῖχετο μέχρι τοῦ Ἀπριλίου

τοῦ 1943, οἱ Γερμανοὶ ἐφυλάκισαν τὸν Ἡγούμενον Ἰ. Λατινάκη καὶ τοὺς μοναχοὺς ὅλους ἐπὶ 52 ἡμέρας, μέ τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι εἶχον περιθάλλει Ἀγγλους. Ἀνέσκαψαν τὸν πρὸ τοῦ ναοῦ αὐτῆς τάφον τοῦ ποτὲ μητροπολίτου Πτολεμαΐδος Ἀνθίου Ροσμαρῆ, ἐκρίψαντες καὶ τὰ ὅστα τοῦ νεκροῦ· τὸ αὐτὸ ἐπραξάν καὶ εἰς τοὺς τάφους 12 μοναχῶν, ἀποκειμένων εἰς τὸν περίβολον τοῦ καθολικοῦ. Κατέστρεψαν τὸ καθολικὸν τελείως, καύσαντες τὸ τέμπλον καὶ τὰς εἰκόνας καὶ κατεδαφίσαντες τοὺς τοίχους, διὰ νά χρησιμοποιήσουν τοὺς λίθους εἰς τὸ δυτικῶς τῶν Χανίων ἀνεγερθέν μνημεῖον τῶν γερμανῶν ἀλεξιπτωτιστῶν. Εἰς τὴν κυρίως μονὴν κατέστρεψαν τὴν τραπεζαρίαν καὶ ὁλόκληρον συστάδα οἰκοδομημάτων, ἀποθηκῶν, σταύλων κ.τ.λ. Διήρπασαν τὰ ἐπιπλα τοῦ Ἡγουμενείου καὶ τοῦ ξενῶνος, ἔκαυσαν τὰ στασίδια τῆς ἐκκλησίας, τὸ τέμπλον, τὰ προσκυνητάρια, τὸν ἄμβωνα καὶ ἐκ τῆς Ἀγίας Πύλης τὴν Ἀμπελον· ἐκάρφωσαν τὸ εἰκόνισμα τοῦ Ἰησοῦ τοῦ ἱερατικοῦ θρόνου εἰς τὸν λαϊκὸν διὰ νά ἐξαρτήσουν τὰ ὄπλα των, ὥς νά μὴν ὑπῆρχε ἄλλος κενὸς χώρος. Ἀποφυλακίσαντες τοὺς μοναχοὺς, τοὺς ἐξεδίωξαν ἐκ τῆς μονῆς· προηγουμένως τοὺς ἔδωκαν τὴν ἐντολήν νά συγκεντρώσουν ἐντὸς τοῦ ναοῦ ὅ,τι πολυτίμον εἶχον, σκεύη, ἐπιπλα κ.τ.λ. μέ τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι ἤθελον διατηρηθῇ ἀνέπαφα. Ὅταν τὸ 1943 οἱ μοναχοὶ ἐπανῆλθον, εὗρον τὴν θύραν τοῦ ναοῦ παραβιασμένην, τὰ πολυτιμότερα ἀντικείμενα ἐξαφανισμένα καὶ τὰ ὑπόλοιπα κατεστραμμένα. Τὴν μέθοδον αὐτὴν τῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συγκεντρώσεως πολυτίμων ἀντικειμένων, δῆθεν πρὸς διαφύλαξιν αὐτῶν, πραγματικῶς ὅμως διὰ νά τὰ εὕρискουν προχειρότερα οἱ Γερμανοὶ, θά τὴν συναντήσωμεν καὶ περαιτέρω.

Ἐξ ἄλλου μετέβαλον τὸ μετόχιον τῆς μονῆς Γκουβερνέτου Ἀγ. Γεώργιος εἰς παρατηρητήριον, κατεδαφίσαντες τὸν τροῦλλον, ἀπορρίψαντες τὴν Ἀγίαν Τράπεζαν καὶ κατακαύσαντες τὰς εἰκόνας. Εἰς τοὺς Ἀγ. Θεοδώρους τοῦ Ὁμαλοῦ ἐχρησιμοποίησαν τὰς εἰκόνας ὥς καύσιμον ὕλην, εἰς τὸν Προφήτην Ἡλίαν εἰς τὸ Μπουκελάσι ὥς κρεατοσάνιδον. Εἰς τὸν Ἀγ. Νικόλαον τοῦ Γαλατᾶ Χανίων τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς καταλήψεως

ἔθραυσαν τόν Ἑσταυρωμένον καί τόν σταυρόν, ἐνῶ εἰς τό ἐξωκκλησίον τοῦ Ἀγ. Δημητρίου ἔκαμαν σκοποβολήν ἐπὶ τῶν εἰκόνων. «Σεῖς ἔχετε τό Χριστό ἐμεῖς τό Χίτλερ καί τό πιστόλι μας», ἐφώναζαν. Τάς ἐκκλησίας τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, τοῦ Ἀγ. Ἀντωνίου καί τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ αὐτοῦ χωρίου μετέβαλον εἰς ἀποθήκας πυρομαχικῶν, διὰ νά δυσκολεῖται ἡ συμμαχική ἀεροπορία νά τās βομβαρδίση, τόν δέ Ἀγ. Γεώργιον εἰς τηλεφωνικόν κέντρον, καταστρέψαντες τό ἱερόν καί καταρρίψαντες τόν τροῦλλον· τέλος μετέτρεψαν τοὺς Ἀγ. Ἀποστόλους εἰς κοιτῶνα καί μαγειρεῖον. Ἀποθήκη πυρομαχικῶν ἔγινε καί ἡ Ἀγ. Μαγδαληνή εἰς τήν Χαλέπαν, ὁ Ἀγ. Παντελεήμων εἰς τὰ Νοπήγια καί ὁ κεντρικός ναός τοῦ Ἀλικιανοῦ. Σκοποβολήν ἔκαμαν καί ἐπὶ τῶν εἰκόνων τοῦ Προφ. Ἡλιοῦ εἰς τήν Γεωργιούπολιν. Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ Ἐπισκόπου Κισσάμου, εἰς ἄλλα χωρία παρεμόρφωσαν τās εἰκόνας τῶν ἁγίων, ὡς π.χ. εἰς τόν ναόν τοῦ Προφ. Ἡλιοῦ εἰς τό Κούνενι μετέβαλον ἄλλας εἰς τραπέζια· ἐζωγράψισαν εἰς τό ἐσωτερικόν τῶν ναῶν γυμνάς γυναῖκας, ἔκαυσαν τὰ τέμπλα, τὰ στασίδια, διήρπασαν τὰ πολύτιμα σκεύη, καί κατεδάφισαν περί τοὺς δέκα ναοὺς, ὡς εἰς τό Μάλεμε (ναοὶ Ἀγ. Μαρίνας καί Ἀγ. Γεωργίου). Εἰς τό μέγαρον τῆς Ἐπισκοπῆς Κισσάμου ἔσχισαν μέ ξυράφια καί ἐποδοπάτησαν τὰ καλυμμαῦχια· ἀκόμη μετεσχημάτισαν τὰ ράσα εἰς κοντάς περισκελίδας, ὅπως ἄλλωστε εἶχον κάμει καί μέ τās ἑλληνικάς σημαίας εἰς τὰ Πλακάλωνα (μαρτυρία μοιράρχου Κ. Καρτάκη). Εἰς τόν Ἀγ. Νικόλαον τῆς Καντάνου, ἀφαιρέσαντες τήν πλάκα τῆς Ἀγίας Τραπεζῆς, ἀποπάτησαν ἐντός τῆς θήκης τῶν Ἀγίων Λειψάνων. Εἰς τόν Ἀγ. Ἰωάννην τόν Πρόδρομον τοῦ Στύλου τοῦ Ἀποκορώνου μετέβαλον τό ἱερόν εἰς κοπρῶνα, καύσαντες καί τό τέμπλον· εἰς τό χ. Τζιβαρά ἐχρησιμοποίησαν τό δισκοπότηρον ὡς οὐροδοχεῖον¹.

1. Ἀς μᾶς ἐπιτραπῇ νά ἀναφέρωμεν ἐδῶ ἄλλας ἀναλόγους ἐνεργείας τῶν Γερμανῶν, ἔστω καί μεταγενεστέρως διαπραχθεῖσας, ἐξ ὧν μᾶς κατηγγέλησαν. Κατά τήν εἰσβολήν ἐβομβαρδίσθησαν αἱ ἐκκλησίαι τῶν Χανίων, μολοντί διεκρίνοντο εὐκόλως ἀπό τὰ χαμηλά ἱπτάμενα γερμανικά ἀεροπλάνα, ὅπως ἄλλωστε ἔρριψαν 8 βόμβας ἐπὶ τοῦ δημοτικοῦ νοσοκομείου τῆς πόλεως, μολοντί

Κατά τήν περίοδον αὐτὴν κατεστράφησαν ὁλοσχερῶς, ὡς εἶδομεν, ἡ Κάντανος καί ὁ Σχοινές, ἐνῶ ἄλλα χωρία (Ἀλικιανός, Ἀγιά, Δραπανιάς, Κακόπετρος, Φλώρια, Πλεμενιανά, Κυρτομάδος) ἀνετινάχθησαν ἢ ἐκάησαν μόνον ἐν μέρει. Λεηλασίας ὁμως καί δηώσεις ὑπέστησαν ὅλα τὰ χωρία τῆς Κρήτης. Ἀπὸ τὰ καταστήματα ἀφηρέθησαν τὰ πάντα, ἀπὸ τās οἰκίας τὰ κοσμήματα καί τὰ λοιπὰ πολύτιμα ἀντικείμενα, τὰ σκεύη, τὰ ἐπιπλα,¹ τὰ ἐνδύματα, ἀκόμη τὰ γεωργικά καί δασικά προϊόντα τῆς νήσου, μέ μίαν λέξιν, τὰ πάντα. Καί ἡ δῆσις αὕτη καί διαρπαγὴ διήρκεσε καθ' ὅλον τό τετραετές διάστημα τῆς κατοχῆς καί ἐφ' ὅλης τῆς Κρήτης. Κάθε μετασταθμεύον λόχος προέβαινε εἰς νέας ἀρπαγὰς, καί ἐπισήμως διὰ τοῦ διοικητοῦ του, διὰ νά πληρώσουν τās ἀνάγκας τῶν, καί μεμονωμένως διὰ τῶν στρατιωτῶν, διὰ νά θησαυρίσουν ἀνόμως.

ἐπὶ τῆς στέγης τοῦ ἐμφανέστατα διεκρίνετο ὁ ἐρυθρός σταυρός. Εἰς τὰ Νοπήγια τοῦ νομοῦ Χανίων, ἔκαυσαν τό τέμπλον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου, εἰς τόν Ἀγ. Κωνσταντίνον τοῦ νομοῦ Ρεθύμνης, τὰ εἰκονίσματα τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Ἀντωνίου. Εἰς τήν Λοχρίαν, μετέβαλον τήν Ἀγ. Τράπεζαν εἰς τράπεζαν ἐστιάσεως· εἰς τό Τσοῦτσουρο (Μονοφατίου) τήν Κολυμβήθραν εἰς σκάφην καί τās ἁγίας εἰκόνας εἰς «πλύστρες». Εἰς τόν Κρεβάτῶν (Βιάννου), ἐβεβήλωσαν τό Ἅγιον Δισκοπότηρον, χρησιμοποίησαντες αὐτό ὡς κοινόν ποτήριον. Τό αὐτό ἔπραξαν καί εἰς τήν Ἀρβὴν, ἐπίνειον τῆς Βιάννου, εἰς τήν μονὴν τοῦ Ἀγ. Ἀντωνίου, τῆς ὁποίας ἐφόνευσαν τόν 80ετὴ καλόγηρον Κύριλλον μαζί μέ ἕνα λαϊκόν, ἐλεηλάτησαν τήν ἐκκλησίαν καί κατέστρεψαν τόν κώδωνα, πυροβολοῦντες κατ' αὐτοῦ χάριν σκοποβολῆς. Εἰς τήν μονήν τοῦ Ἀγ. Ἰσιδώρου, κειμένην εἰς τό ἀκρότατον βορειοανατολικόν ἄκρωτήριον τῆς Κρήτης, ἔκαυσαν τό 1944 τοῦ ναοῦ τὰ τέμπλα καί τās εἰκόνας αὐτοῦ, αὐτόν δέ μετέβαλον εἰς σταῖλον. Ἀνετίναξαν τόν ναόν τοῦ Ἀγ. Πνεύματος παρὰ τήν Ἱεράπετραν, καύσαντες τās εἰκόνας· ὁ χώρος ἱσοπεδώθη, διὰ νά ἐγκατασταθῇ ἐκεῖ προβολεὺς. Προηγουμένως ὁ ναός ἐχρησιμοποιεῖτο ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν ὡς ἀποθήκη πυρομαχικῶν. Ἄλλα παράδειγματα θά ἴδωμεν ἐν συνεχείᾳ τῆς ἐκθέσεως ταύτης.

1. Ἀπὸ αὐτὰ, οἱ γερμανοὶ ἄλλα ἐχρησιμοποιοῦν, ἄλλα ἔκαιον καί ἄλλα κατέστρεφον μόνον καί μόνον διὰ νά τὰ στερήσουν ἀπὸ τοὺς κατοίκους· οὕτω π.χ. κατὰ τήν κατάληψιν τοῦ Ἡρακλείου, ἔρριπτον ἀπὸ τῶν παραθύρων τῶν οἰκιῶν τὰ ἐπιπλα εἰς τās ὁδοὺς ἢ συνεκέντρωναν τὰ ὑαλικά εἰς τό μέσον τοῦ δωματίου καί ἐχόρευαν ἐπὶ αὐτῶν. Ἄλλα πάλι ἐπιπλα ἐπώλουν ἄλλαχού εἰς τιμὰς μαύρης ἀγορᾶς, καί ἄλλα, προπαντός τὰ ραδιόφωνα καί τās ραπτομηχανάς, ἔστελλον εἰς τήν Γερμανίαν. Μόνον διὰ τόν νομόν Λασιθίου, τόν ὀλιγώτερον ἄλλωστε δοκιμασθέντα, ἡ ἀποζημίωσις διὰ τὰ καταστραφέντα ἢ διαρπαγέντα ἐπιπλα ὑπολογίζεται κατ' ἐπίσημον ἔκθεσιν εἰς 850 ἑκατομύρια προπολεμικῶν δραχμῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β

Η Κ Α Τ Ο Χ Η

Ἀπό τῶν μέσων Σεπτεμβρίου 1941 μέχρι τῶν μέσων
Αὐγούστου 1944.

*«Τά χωράφια σας δικά μας, τά ζῶα σας δικά μας, καί σεις δικοί μας»
Λόγοι γερμανοῦ ἀξωματικοῦ εἰς τό Ροδοβάνι.*

Οἱ Γερμανοί καταλαβόντες ὀριστικῶς τήν Κρήτην ἐφρόντισαν ἀμέσως διά τήν ἐγκατάστασιν τῶν καί τήν ὀργάνωσιν τῶν πολεμικῶν τῶν σχεδίων. Ἡ νῆσος ἐχαρακτηρίσθη ὡς φρούριον τοῦ Ράϊχ (Reichs Festung) καί ὁ διοικητής της ἐλάμβανε διαταγὰς ἀπ' εὐθείας ἀπό τό Βερολῖνον, διωκεῖτο δέ ἀπό τῶν Γερμανῶν πλὴν τοῦ νομοῦ Λασηθίου καί τῆς ἐπαρχίας Βιάννου νομοῦ Ἡρακλείου, ἅτινα παρεδόθησαν εἰς τοὺς Ἰταλοὺς μέχρι τῆς καταρρεύσεως τῶν (Σεπτ. 1943). Ἡ θέσις τῆς νήσου ἐβοήθει τὸν Ἀξονα διὰ τὸν πόλεμον τῆς Ἀφρικῆς καί διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῶν θαλασσίων ὁδῶν τῆς Μεσογείου. Ὄταν βαθμιαίως ὠργάνωθῇ ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν ἡ κατασκοπία καί ὑπὸ τῶν ἐντοπίων ἡ ἐθνικὴ ἀνταρτικὴ ἀντίστασις, οἱ Γερμανοί τῆς Κρήτης εἶχον νὰ φροντίσουν καί διὰ τὴν ἰδικὴν τῶν ἀσφάλειαν.

Τὴν περίοδον ταύτην χαρακτηρίζουν τελεία ἀπομύζησις τοῦ ἰδιωτικοῦ καί ἰδία τοῦ ἀγροτικοῦ πλούτου τῆς Κρήτης, ἀδικαιο-λόγητοι ἐπιβολαὶ προστίμων, ἐξαντλητικαὶ ἀγγραφαὶ τῶν κατοίκων, ὀμηρεῖαι ἀνδρῶν, γυναικῶν καί ἱερέων, ἀπάνθρωποι φυλακίσεις, ἐκτελέσεις ὁμήρων καί ἀποστολαὶ εἰς τὴν Γερμανίαν, ὅπου δέ ἐσημειοῦτο ἀνταρτικὴ κίνησις ἢ σαμποτάζ, ἐξόντωσις τοῦ πληθυσμοῦ καί καταστροφαὶ τῶν χωρίων.

α. Ἀπομύζησις τοῦ ἰδιωτικοῦ καί τοῦ ἀγροτικοῦ πλούτου

«Ὡς καί τό σαποῦνι τοῦ νεροχύτη μᾶς πῆραν οἱ Γερμανοί».

«Ὅτε μαστραπά δέ μᾶς ἄφησαν ἤδη πίνουμε καί τρώμε ἀπὸ τό ἴδιο τενεκεδάκι».

*«Γυρνώντας στά σπίτια μας βρήκαμε τοὺς ξερούς τοίχους ἢ καί τρόχα-
λους μονάχα».* *Λόγοι γυναικῶν ἀνά τὰ διάφορα χωρία.*

Μετά 4 ἔτη κατοχῆς, ἀπὸ τὸν ἀγροτικὸν πλοῦτον τῆς Κρήτης δὲν ἔχει ἀπομείνει σχεδὸν τίποτε. Ὅτι ὁ ἐν αὐτῇ παραμείνων γερμανικὸς καὶ ἰταλικὸς στρατὸς διетρέφετο εἰς βάρος τοῦ πληθυσμοῦ, ἦτο τὸ ἐλαφρότερον. Τὰ προϊόντα τῆς νήσου ἐστελλόντο καὶ εἰς τὴν Βόρειον Ἀφρικὴν — ὅσον καιρὸν ἐμάχοντο ἐκεῖ οἱ Γερμανοὶ — καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν. Ὅ,τι δὲν ἠδύνατο νὰ καταναλωθῇ ἢ νὰ μεταφερθῇ, οἱ Γερμανοὶ ἐπρωτιμοῦσαν συχνὰ νὰ τὸ καταστρέφουν παρὰ νὰ τὸ ἀφήσουν εἰς τοὺς κατοίκους, διὰ νὰ ζήσουν καὶ αὐτοί. Ἐπίσης κατέστρεψαν ἐλαιῶνας, μωρεῶνας, δάση δρυῶν, κυπαρίσσων κ.τ.λ. εἴτε διὰ νὰ πληρῶσουν τὰς ἀνάγκας τῶν (ναυπηγική, θέρμανσις κ.τ.λ.) εἴτε πρὸς τιμωρίαν εἴτε διὰ τὴν ἡδονὴν τῆς καταστροφῆς καὶ μόνον.

Ἡ καταστροφή καὶ διαρπαγὴ αὕτη ἐγένετο πότε βίαια, πότε ὑπὸ τύπον προστίμου, πότε ὑπὸ τύπον ἐπιτάξεως. Ἡ βία ἡσκήθη κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς κατοχῆς — ἴδε κεφ. Ιον — καὶ ἀργότερον κατὰ τὰς διαφόρους ἐξορμήσεις τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ κατ' ἀνταρτοκρατουμένων περιοχῶν ἢ καὶ δι' ἄλλους λόγους. Φυσικά, μεμονωμένοι στρατιῶται καὶ ἀξιωματικοὶ ἔκαμον χρῆσιν τῆς βίας καὶ κατὰ τὰς εἰρηνικὰς περιόδους τῆς κατοχῆς, ἡ διοίκησις ὁμως ἐπισήμως προετίμα τὸν τύπον τῆς ἐπιτάξεως ἢ τοῦ προστίμου. Εἶναι χαρακτηριστικόν ὅτι τὰ πρόστιμα ἦσαν κατὰ κανόνα ἀδικαιολόγητα ὁσάκις παρουσιάζοντο ἀνάγκαι εἰς τὸν κατοχικὸν στρατόν, ἡ διοίκησις τοῦ ἐπέβαλλεν πρόστιμα εἰς εἶδος, ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι κάπου ἔγινε σαμποτάζ, χωρὶς νὰ προσδιορίζῃ ποῦ καὶ πότε ἀκριβῶς ἔλαβε τοῦτο χώραν. Ἀλλωστε ὁσάκις ἔγινε πραγματικόν σαμποτάζ, ἡ τιμωρία ὑπῆρξε πολὺ σκληροτέρα ἀπὸ τὴν παράδοσιν τροφίμων κ.τ.λ. Οὔτε οἱ κάτοικοι θὰ εἶχον λόγον κανένα μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ν' ἀρνηθοῦν νὰ μᾶς ἀποκαλύψουν ὅτι πράγματι ἐσαμποτάρισαν τὸν ἐχθρόν.

Οὕτω π.χ. μετὰ τὴν πρόφασιν ὅτι εὗρισκοντο ἀποκομμένα σύρματα τηλεγραφικὰ κ.ἄ. ἐπέβαλον εἰς τὴν κοινότητα Γαλατᾶ Χανίων κατὰ καιροὺς ὡς πρόστιμον τὴν παράδοσιν μεγάλης ποσότητος ἐλαίου, προβάτων καὶ ὀρνίθων, εἰς δὲ τὴν Ἱεράπετραν,

κατὰ τὸν τελευταῖον καιρὸν τῆς κατοχῆς, τομάτας, σταφυλῶν, βρώμης, ἀχύρου κ.τ.λ. Ἀνάλογα συνέβαινον καὶ εἰς τὴν ὑπόλοιπον Κρήτην.

Αἱ ἐπιτάξεις ἦσαν πάντοτε βαρεῖαι, ἡ δὲ παρεχομένη ἀποζημίωσις ἀσήμαντος ὁλόκληρος βοῦς π.χ. ἐπληρώνετο ὅσον μία ὀκτὰ κρέατος. Εἰδικῶς ὑπέφερον ἐκ τῆς ἐπιτάξεως τὰ χωρία τοῦ νομοῦ Χανίων τὰ ὡς κύριον ἐσοδὸν τῶν ἔχοντα τὴν παραγωγὴν ἐσπεριδοειδῶν. Ὅλη ἡ παραγωγὴ τῶν χ. Ἀλικιάνος, Σχοινέας, Φουνέας κ.λπ. ἔπρεπε νὰ δίδεται εἰς τοὺς Γερμανοὺς, οἱ ὅποιοι ἐπλήρωνον τὰς 50 ὀκάδας πορτοκαλίων μὲ μίαν ὀκτὰ ἐλαίου ἀκαταλλήλου πρὸς βρώσιν καὶ τὸ ὅποιον φυσικά εἶχεν ἀφαιρεθῇ ἀπὸ ἄλλην περιοχὴν τῆς Κρήτης. Κατὰ τὴν ζύγην ὑπελόγιζον τὸν προσαγόμενον καρπὸν κατὰ 30-40% ἐλαφρότερον ἀπὸ ὅ,τι πράγματι ἦτο — ποῖος ἐτόλμα νὰ παραπονεθῇ; — ἡ ἐπίστων ἀπλῶς τοὺς κατοίκους μὲ τὴν ἀντίστοιχον ποσότητα ἐλαίου, διὰ νὰ μὴν τὴν καταβάλουν ποτέ.

Ἡ σφαγὴ βοῶν καὶ χοίρων ὑπὸ τῶν κατοίκων ἀπηγορεύθη τελείως καθ' ὅλην τὴν Κρήτην ὅλα τὰ ζῶα ἔπρεπε νὰ περιέρχωνται εἰς τοὺς Γερμανοὺς, οἵτινες τὰ ἐσφαζον καὶ τὰ ἐκονσερβοποιοῦν. Τὰς παραμονὰς τῶν Χριστουγέννων ἔκαμναν γενικὴν ἔρευναν ἀνὰ τὰ χωρία μήπως οἱ κάτοικοι σφάζουν τοὺς χοίρους τῶν. Αἱ ποιναὶ τῶν παραβατῶν ἦσαν βαρύνταται, ἀναφέρεται δὲ καὶ ὁ ἐπὶ τόπου φόνος δύο ἀνδρῶν εἰς τὰ Περιβόλια Ρεθύμνης, ἐπὶ τῶν ὁποίων κατεσχέθη δέρμα νεοσφαγέντος βοῦς.

Ἡ Ἐπιτροπὴ ἡμῶν δὲν εἶχε βέβαια τὸν καιρὸν νὰ προβῇ εἰς λεπτομερὴ ἐξακρίβωσιν τῶν ζημιῶν, ἃς ὑπέστη ὁ ἀγροτικὸς πλοῦτος τῆς νήσου ὑπὸ τὴν γερμανικὴν κατοχὴν. Ἐνδεικτικῶς μόνον προσάγει τοὺς ἀκολουθοῦντας ἀριθμοὺς ληφθέντας ἀπὸ τὴν ἐπίσημον ἐκθεσιν τῆς Γεωργικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ νομοῦ Λασιθίου πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Γεωργίας, ἥτις, ὅπως ρητῶς λέγεται ἐν αὐτῇ, ἐστηρίχθη εἰς συντηρητικὴν μᾶλλον ἐκτίμησιν καὶ μὲ βάσιν τὴν προπολεμικὴν ἀξίαν τῆς δραχμῆς. Ἀξίζει νὰ ὑπενθυμίσωμεν ὅτι ὁ νομὸς Λασιθίου ὑπῆρξεν ὀλιγότερον δοκιμασθεὶς κατὰ τὰ ἔτη τῆς κατοχῆς.

Νομός Λασηθίου

1. Ζημίες εἰς σιτηρά, ὄσπρια, οἶνον καὶ ἔλαιον.....	534.000.000
2. Ζημίες εἰς κατοικίδια ζῶα.....	170.000.000
3. Ζημίες εἰς ξηρούς καρπούς καὶ ὀπώρας.....	168.000.000
4. Ζημίες εἰς δένδρῳδες καλλιέργειαι.....	625.000.000
5. Ζημίες ἐκ μειώσεως τῆς παραγωγῆς.....	1.560.000.000
Σύνολον ζημιῶν τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς.....	3.057.000.000

Ἐξ ἄλλου ἡ Γεωργικὴ Ὑπηρεσία Ρεθύμνης ἀναγράφει εἰς τὴν πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Γεωργίας σχετικὴν ἔκθεσίν της 15 χωρία τοῦ νομοῦ καὶ δὴ τὰ ὑποστάντα ζημίας 80% καὶ ἄνω. Οὕτω μόνον ἀπὸ τὰ χωρία αὐτὰ ἐκλάπησαν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ κατοχῆς ἢ κατεστράφησαν τὰ ἐξῆς ποσά, ὑπολογιζόμενα εἰς ὀκάδας, πλὴν τῶν ζώων, ὑπολογιζομένων εἰς τεμάχια.

Ὄνομα τοῦ χωρίου	Σιτὴν	Ἑλάϊα	Πατάκια	ΓΕΩΡΓΙΚΑ				Ὀλοπ. ζῶα	Νομὰ ζῶα	Βόες	Μεγάλ. ζῶα	Ποσσά κατὰ	Παρατηρήσεις
				Ἑλ. μήλα	Τυροί	Χαρούπια	Ἑλ. ὄσπρ.						
Ἀστὴρ Παγκαλοχωρ.	5.000	4.000	2.000	1.000	500	500	300	80	200	4	5	80%	
Συνοικ. Στοιχειώμενου	300	500	200	100	50	2.000	50	;	;	;	;	100	Καταστρ. ἐνὸς ἐλαιουργ.
Ἄνω μέρος & Δρυϊνῆς	40.000	30.000	6.000	10.000	1.500	5.000	2.000	1.200	1.000	80	100	100	" 6 χειρ. ἐλαιουργ.
Ἀμυρίου	20.000	15.000	4.000	5.000	500	3.000	1.000	850	300	43	3	100	" 2 " "
Βρύσας, Σμιλῆς, Καρδάκι	25.000	25.000	5.000	10.000	1.000	10.000	200	1.180	900	157	19	100	" 2 " "
Ἀμυρίου	14.000	6.000	3.000	2.000	500	5.000	500	350	700	50	50	90	" 1 " "
Κοζαρεῖ	15.000	10.000	1.000	6.000	400	300	600	200	100	20	2	100	" 1 χειρ. & 1 μηχαν. ἐλαιουργ.
Κρύα Βρύση	30.000	30.000	4	6.000	800	2.000	1.000	500	500	97	-	100	" 6 χειρ. ἐλαιουργεία
Ροδακτὶνον	15.000	30.000	4	5.000	800	1.500	1.000	100	1.000	40	75	100	" 3 ἐλαιουργεία
Σαχτούρια	20.000	20.000	5	6.000	800	6.000	1.000	200	500	30	20	80	" 5 " χειρ. ἐλ.
Ἀνύγεια	200.000	80.000	24	40.000	8.000	1.000	8.000	4.000	20.000	85	224	100	" 2 " "
Σύνολον	384.300	250.500	8.200	91.000	14.850	26.300	15.650	8.660	25.200	606	498		

β. Ἀγγαρεῖαι

Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς κατοχῆς ἐπεβλήθη ὑποχρεωτικὴ σωματικὴ ἐργασία εἰς τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων διὰ τὰς διαφόρους ἀνάγκας τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ, ὡς ἡ κατασκευὴ καὶ συντήρησις ἀεροδρομίων (Μάλεμε, Τυμπακίου,

Κουρφαλῶνα, Καστελλίου Πεδιάδος, Παλαιοκάστρου, Λιμένος Σητείας), ὀχυρωματικῶν ἔργων, νοσοκομείων, μνημείων τῶν πεσόντων ἀλεξιπτωτιστῶν, αἱ μεταφοραί, ἡ κοπὴ ξύλων κ.τ.λ. Ἡ ἀγγαρεία ἦτο κατ' ἀρχὰς ἀνοργάνωτος· οἱ Γερμανοὶ πρὸς πληρῶσιν τῶν ἐκασταχοῦ ἀναγκῶν τῶν συνελάμβανον πολίτας ἀνά τὰς ὁδοὺς μέχρι συμπληρώσεως τοῦ ἀπαιτουμένου ἀριθμοῦ. Ἀργότερον ἐκανονίσθη, πόσοι ἄνδρες, γέροντες καὶ νέοι ἀδιακρίτως, καὶ ἐνδεχομένως καὶ πόσαι γυναῖκες ἀπὸ κάθε πόλιν καὶ χωρίον ἔπρεπε νὰ προσέρχωνται καθ' ἐκάστην. Διότι καὶ γυναῖκες καὶ παιδιά ἠγγαρεύοντο διὰ τὰς μεταφοράς, τὸν καθαρισμὸν τῶν ὀβίδων, τὴν πλῦσιν τῶν ἐνδυμάτων τῶν στρατιωτῶν, τὴν συντήρησιν τῶν γερμανικῶν νεκροταφείων κ.λπ.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀγγαρευομένων ἐποίκιλε κατὰ τὰς ἐκάστοτε καὶ ἐκασταχοῦ παρουσιαζομένης ἀνάγκας, πάντως ἦτο μέγας — κατ' ἀξιοπίστον μαρτυρίαν, μόνον εἰς τὸ ἀεροδρόμιον τοῦ Τυμπακίου εἰργάζοντο περὶ τοὺς 3.500 ἐργάται ἐπὶ δύο ἔτη — καὶ ἐταλαιπώρησε πολὺ τὸν πληθυσμὸν, ἰδίως τὸν ἀγροτικόν, εἰς τὸν ὁποῖον δὲν ἀπέμενε καιρὸς νὰ καλλιερῇ τὰ κτήματά του. Κατὰ μέσον ὄρον ὑπολογίζεται ὅτι οἱ γερμανοὶ ἠγγάρευον τοὺς ἡμίσεις ἐκ τῶν δυναμένων νὰ ἐργάζωνται ἐξ ἐκάστου χωρίου, ἂν καὶ δὲν ἐδίσταζον συχνά νὰ ἀπαιτοῦν καὶ περισσότερους, μάλιστα ἀπὸ τὰ ὀρεινὰ χωρία ποὺ ἐφοβοῦντο, καὶ τῶν ὁποίων τοὺς ἄνδρας ἤθελον νὰ ἀπασχολοῦν αὐτοί. Εἰς τὰς πόλεις ἡ ἀγγαρεία ἦτο ἐλαφροτέρα, ἐπιτρεπομένης εἰς τοὺς ἀστοὺς τῆς δι' ἰδίας δαπάνης ἀντικαταστάσεώς των δι' ἄλλου προσώπου. Ἐξ ἄλλου ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκ τῶν μεγάλων πόλεων ἀγγαρευομένων ἦτο δισαναλόγως μεγαλύτερος ἀπὸ τὴν ἀνατιθεμένην ἐργασίαν· προφανῶς ὁ κύριος σκοπὸς τῶν Γερμανῶν ἦτο ἐδῶ, νὰ ἔχουν εἰς τὴν διάθεσίν των μέγαν ἀριθμὸν ἀστῶν ὁμήρων ἐν περιπτώσει σαμποτάζ ἢ ἄλλης ἀνωμαλίας.

Ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν καθ' ἐκάστην ἀγγαρευομένων ἀναφέρομεν ἐνδεικτικῶς ὅτι ἡ Γεωργικὴ Ὑπηρεσία, διὰ τὸν νομὸν Λασηθίου μόνον, ἀναβιβάζει αὐτοὺς εἰς 10.000, τὰ δὲ ἀπολεσθέντα ἡμερομίσθια, ὑπολογιζόμενα πρὸς 66 δρχ., ἀνέρχον-

ται εἰς 963.000.000 δρχ. ἐν συνόλῳ διὰ τὰ 4 ἔτη τῆς κατοχῆς.

Ἡ εἰς τοὺς οὕτω ἐργαζομένους παρεχομένη τροφή καὶ ἀποζημιώσεις, ὅταν δέν ἦτο μηδέν, ἦτο ἐλαχίστη· μέ τὰ λεγόμενα «ἐπιτάκτα ἡμερομίσθια» οἱ ἐργαζόμενοι δέν ἦτο δυνατόν νά ἀγοράσουν τίποτε· ὅταν π.χ. ὁ ἄρτος ἐστοίχιζε 400 δρχ. κατ' ὄκάν, ἐδίδετο ἡμερομίσθιον 100 δρχ. Τροφήν ἐπρεπε ὁ ἐργαζόμενος νά φέρῃ μεθ' ἑαυτοῦ, οἱ Γερμανοὶ τοῦ ἐδίδον μόνον 60 - 80 δρμ. ἄρτου ἡμερησίως, σπανίως δέ καμμίαν σοῦπαν ἀπό σκωληκόβρωτα φασόλια ἢ κάτι παρόμοιον.

«Θροφή καὶ ἀμοιβή μας ἦτο τό ξύλο, ἡ φυλακή καὶ ἡ νηστεία». Αὕτη εἶναι ἡ ἀπάντησις πού ἐδίδον κατὰ κανόνα εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν εἰς σχετικὴν ἐρώτησιν. Εἰς τὸν Γαλατᾶν Χανίων, ἐξ ἄλλου, κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ νεκροταφείου των, οἱ Γερμανοὶ ἐφόρτωνον λίθους ἐπὶ γερόντων — μεταξύ ἄλλων καὶ τοῦ β5ετοῦς προέδρου τῆς κοινότητος, τοῦ διπλοῦν τραῦμα φέροντος 70ετοῦς Α. Κατάκη, τοῦ ἐπίσης τραυματίου Σταμ. Σταματάκη, 65 ἐτῶν καὶ ἄλλους τοὺς ὁποίους ἐπρεπε οὗτοι νά μεταφέρουν, ἀγρίως δερόμενοι καθ' ὁδόν. Εἰς τοὺς Λάκκους τῆς Κυδωνίας, γυναῖκες, παιδιὰ καὶ γέροντες ὑπεχρεοῦντο νά σηκώνουν ἐπὶ τῶν ὤμων των βαρύτατα τρακτέρ μέχρις Ὁμαλοῦ βαδίζοντες ἐπὶ δυσβάτου ἐδάφους. Εἰς τὸν Γαλατᾶν, τὰ Κοντόπουλα καὶ ἄλλαχοῦ, συχνά ἐξευον εἰς τὰ κάρρα «γιά γοῦστο» ἄνδρας ἀντὶ ζῶων νά κουβαλοῦν πέτρας, τρόφιμα κ. ἄ. Ὅταν οἱ ἄνδρες δέν παρουσιάζοντο, ἡγγαρεύοντο διὰ τῆς βίας αἱ γυναῖκες ἢ καὶ ἐφυλακίζοντο, ὁπότε οἱ ἄνδρες ἐξηναγκάζοντο νά παρουσιασθοῦν. Τὰς βαρυτέρας συνεπείας τῆς ἀρνήσεως τῶν Ἀνωγειανῶν νά ἐργασθοῦν — 500 ἡμερησίως! — θά τὰς ἴδωμεν κατωτέρω (σ. 63).

Καὶ τὰ φορτηγά ζῶα τῶν κατοίκων εἶχον ἐπιταχθῆ. Διὰ τὸν νομόν Λασιθίου μόνον ὑπολογίζονται ὑπὸ τῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας 300 ζῶα ἐργαζόμενα ἡμερησίως εἰς τοὺς Γερμανούς, ἤτοι σύνολον ἀπολεσθέντων ἡμερομισθίων (πρὸς 110 δρχ.) 48.180.000 δρχ.

γ. Φυλακίσεις, ἐκτελέσεις ὁμήρων, ἀποστολαὶ εἰς τὴν Γερμανίαν

*Κάθε Κρητικοῦ γενιά κ' ἡ κάθε μιά φαμίλια
ἔχει νά γράφει ἓνα χαρτί, πού νάχει φύλλα χίλια
μά πάλε ὅλα κί ἂν τὰ πεί καὶ ὅλα κί ἂν τὰ γράφει,
τῆς γενεᾶς του ἀστόρητα θά μείνουνε τὰ πάθη.
Σύγχρονος κρητικὴ μαντινάδα.*

Πόσοι ἐφυλακίσθησαν ὑπὸ τῶν Γερμανῶν κατὰ τὸ διάστημα τῆς κατοχῆς εἰς τὰς φυλακάς τῆς Ἀγιάς παρὰ τὰ Χανιά, εἰς τὸ Ρέθυμνον, τὸ Ἡράκλειον καὶ ἄλλαχοῦ, δέν εἶναι εὐκολόν νά ἐξακριβωθῇ. Πάντως πρέπει νά ἦσαν πολλαὶ χιλιάδες. Μόνον αἱ φυλακαὶ τῆς Ἀγιάς ἤλθεν ἐποχὴ καθ' ἣν εἶχον περὶ τὰς 2000 κρατουμένους. Ἀφορμαὶ συλλήψεως ἐδίδοντο πολλαὶ εἰς τοὺς Γερμανούς ἀπὸ τὸν ἐνεργητικῶς καὶ παθητικῶς ἀνθιστάμενον πληθυσμόν καὶ ὁσάκις ὅμως δέν ἐδίδοντο τὰς ἐδημιουργοῦν οἱ ἴδιοι οἱ Γερμανοὶ ἐκ τοῦ μηδενός, μέ τὸν σκοπὸν νά ἔχουν πάντοτε πλήρεις τὰς φυλακάς ἀπὸ ὁμήρων, προχείρους πρὸς ἐκτέλεσιν ἢ ἀποστολὴν εἰς τὴν Γερμανίαν. Οὕτω π.χ. συνέλαβον εἰς τὸν Γαλατᾶν Χανίων 13 νέους μέ τὴν κατηγορίαν, ὅτι ἐκεῖ ἐφονεύθη εἰς γερμανὸς φρουρός· τὴν ἐπομένην οἱ Γερμανοὶ ἐδήλωσαν, ὅτι ὁ φρουρός εἶχε πληγωθῇ μόνον, τὴν μεθεπομένην ὅτι εἶχεν ἀπλῶς πυροβοληθῇ! Πάντως οἱ συλληφθέντες ἐκρατήθησαν ἐπ' ἄρκετόν εἰς τὰς φυλακάς τῆς Ἀγιάς, ζευόμενοι εἰς κάρρον καὶ μεταφέροντες λίθους. Εἰς τὰς 16/2/43 συνέλαβον καὶ ἐκράτησαν ἐπὶ βμηνον φυλακισμένους 20 ἄνδρας τοῦ Φουρνέ μέ τὴν κατηγορίαν ὅτι τὸν Μάϊον τοῦ 41, κατὰ τὴν εἰσβολὴν, εἶχον πυροβολήσῃ ἀλεξιπτωτιστάς!

Ἡ διατροφή τῶν κρατουμένων ἦτο ἀθλία, ὀλίγος ζωμός ἀπὸ λαχανόφυλλα ἢ ἀγγούρια βρασμένα καὶ ὀλίγος ἄρτος· ἐνίοτε ὅταν ἡ φυλάκισις δέν ἦτο αὐστηρά, ἐπέτρεπον εἰς τοὺς οἰκείους ἅπαξ ἢ δὶς τῆς ἐβδομάδος νά προσκομίζουν τροφήν, τῆς ὁποίας μέρος μόνον ἐφθάνεν εἰς τοὺς κρατουμένους. Οἱ κρατούμενοι ἐξερχόμενοι εἰς ἀγγареία ἠναγκάζοντο ὑπὸ τῆς πείνης νά τρώγουν ὡμά χόρτα καθ' ὁδόν ἢ νά ἐπιπίπτουν ἐπὶ τῶν ἀπορριμμάτων.

των τῆς τροφῆς τῶν Γερμανῶν. Τό φοβερώτερον ὄλων ἦτο ἡ ἐπιβολή εἰς τοὺς ἐγκαθεύκτους τῆς Ἁγιάς νά τρώγουν κρέας θνησιμαίων χοίρων καί προβάτων, ἀλλοίμονον δέ εἰς ὅποιον ἤρνευτο νά φάγη! Μετά μίαν τοιοῦτου εἵδους σίτησιν προσεβλήθησαν οἱ ἐντός ἐνός θαλάμου κρατούμενοι ἀπὸ ὀξείας ἐντερικῆς διαταραχῆς. Καθὼς οὗτοι ἐκτύπων τὴν θύραν τοῦ κελλίου των, διὰ νά τοὺς ἐπιτραπῇ νά ἐξέλθουν εἰς τὸ ἀποχωρητήριον, εἰσῆλθεν ὁ γερμανὸς λοχίας, ὁ ὁποῖος νομίζων ὅτι ἐπρόκειτο περὶ στάσεως, χωρὶς νά ζητήσῃ νά μάθῃ τί συμβαίνει, ἐξετέλεσεν 7 ἐπὶ τόπου.

Ποῖα ἦσαν τὰ βασανιστήρια πού ὑπέφεραν οἱ φυλακισμένοι, δύσκολα μπορεῖ κανεὶς νά τὸ φαντασθῇ μακραὶ ἀπομονώσεις ἐντός ἀπολύτως σκοτεινῶν δωματίων, νηστεία, ἐξαφνικαὶ ἀνακρίσεις ἐν καιρῷ νυκτός, ἀπειλαὶ καὶ σκηνοθεσίαι τυφεκισμοῦ, περίσφιγξις τῆς κεφαλῆς διὰ μαγγάνου, πυρωμένος σίδηρος ἐπὶ τῶν γυμνῶν σαρκῶν κ.ἄ.π. Ἀναφερόμεθα μεταξὺ ἄλλων εἰς τὰ ἐξῆς συγκεκριμένα γεγονότα:

Ὁ ἐκ Φουρνέ Νικ. Φραγκομιχελάκης καὶ 4 συγχωριανοὶ του, συλληφθέντες ἄνευ αἰτίας τὴν 24/11/44, ἤχθησαν εἰς τὰς φυλακάς Ἁγιάς. Καμμία ἄγγραφεία δέν τοὺς ἐπεβλήθη, καθ' ὅλον τὸν μῆνα ὅμως τῆς φυλακίσεώς των οἱ φύλακες τοὺς ὑπεχρέωναν νά ἐξέρχωνται γυμνοὶ καθ' ἐκάστην δύο ὥρας προτοῦ ἐξημερώσῃ εἰς τὸν περίβολον τῆς φυλακῆς. Ἐκεῖ τοὺς περιέχυνον μέ ψυχρὸν ὕδωρ καὶ ἀκολουθῶς τοὺς ὑπεχρέωνον νά εἰσέλθουν ἐντός βυτίου πλήρους ὕδατος, περιχεόμενοι συγχρόνως καὶ ἀπὸ πάνω. Τό αὐτό ἐπανελαμβάνετο τὸ ἀπόγευμα τὸ ἑσπέρας ἐλάμβανον «μία κουταλιά ζουμί» καὶ ὀλίγον ἄρτον. Τροφήν δέν ἐπὶ τρέπετο νά λαμβάνουν ἔξωθεν.

Ὁ Γ. Κουρουπάκης ἀπὸ τὸ χ. Γουδέτσι, συλληφθεὶς ὡς ἐκδίδων παράνομον δελτίον καὶ ὡς κατάσκοπος τῶν Ἀγγλων, ὑπέστη τὸ μαρτύριον τῆς ἐμπήξεως βελονῶν ἐντός τῶν ὀνύχων του καὶ κατόπιν τῆς ἐκριζώσεώς των. Ἐπειδὴ καὶ πάλιν δέν ἐδέχετο νά μαρτυρήσῃ τοὺς συνεργάτας του, κατεδικάσθη εἰς θάνατον τὴν τελευταίαν στιγμὴν τοῦ ἐπρωτάθη νά τοῦ δοθῇ χάρις

ὑπὸ τὸν ὄρον νά μαρτυρήσῃ ἄρνηθεὶς καὶ πάλιν, ἐβασανίσθη ἐπὶ 15 ἡμέρας ἀκόμη καὶ ἀκολούθως ἐξετελέσθη. Τό αὐτό μαρτύριον τῆς ἐκριζώσεως τῶν ὀνύχων ὑπέστη διὰ νά μαρτυρήσῃ ὁ ἐκ Ρεθύμνου Ἡγουμενάκης. Τὸν ἀπὸ τὴν κωμόπολιν Μοῖρες Μεσσαράς καταγόμενον Κ. Γ. Ἀστρινάκη, διὰ νά μαρτυρήσῃ τοὺς ἀντάρτας, ἐκτύπων μέ σανίδα γεμάτην μέ καρφιά. Ὁ Ἀστρινάκης ἀποπειραθεὶς ἐν τῇ ἀπογνώσει του νά δραπετεύσῃ, ἐτυφεκίσθη ἐπὶ τόπου.

Εἰς τὸν Ἀλικιανόν συνελήφθη κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς κατοχῆς ὁ Θεοχ. Σφιγγάκης καὶ ὠδηγήθη εἰς τὰ κρατητήρια τῆς Σούδας διὰ νά μαρτυρήσῃ ποιοὶ συγχωριανοὶ του ἐπολέμησαν κατὰ τὴν εἰσβολὴν, ὑπεχρεώθη νά πῇ τὰ οὖρα του, ἀκολουθῶς μέ δεμένα τὰ πόδια κατεκρημνίσθη ἀπὸ μίαν κλίμακαν, τέλος τὸν ἐκάρφωσαν εἰς τὰ χέρια καὶ εἰς τὰ πόδια. Μετά πολλὰς περιπετειᾶς κατάρθρωσε νά δραπετεύσῃ, συλληφθεὶς ὅμως ἄργότερον ἐτυφεκίσθη τὴν 14/8/1944.

Εἰς τὰς 29/8/1944 ἐτυφεκίσθη μεταξὺ ἄλλων ὁ Πρόεδρος τῆς Κοινότητος Καλωδιανῶν Κ. Μαρκετάκης, ὅστις προηγουμένως εἶχε βασανισθῇ ἐγκλεισθεὶς ἐντός κιβωτίου ὅπισθεν αὐτοκινήτου καὶ περιαχθεὶς πρὸς παραδειγματισμὸν ἐπὶ ὥρας πολλὰς, ἐπειδὴ εἶχεν ἐκδώσει ψευδῇ ταυτότητα τοῦ Κτιστάκη, ἐκτελεσθέντος καὶ αὐτοῦ ἐν Ἁγίᾳ.

Καὶ μέ τὴν ἐλαχίστην ἀπειθαρχίαν κρατουμένου τινός, ἐτιμωροῦντο ὅλοι οἱ ἐντός τοῦ αὐτοῦ θαλάμου φυλακισμένοι ἐστεροῦντο τῆς τροφῆς των, μετὰ δέ τὸ πέρας τῆς εἰς ὅλους τοὺς κρατουμένους ἐπιβεβλημένης ἐργασίας, καθ' ὃν χρόνον οἱ ἄλλοι ἀνεπαύοντο, οἱ τοῦ τιμωρουμένου θαλάμου ὑπεχρεοῦντο ἐν ρυθμῷ νά ἐγείρουν ἀπὸ τῆς γῆς βαρεῖς λίθους καὶ πάλιν νά τοὺς ἀφήνουν νά πῇτουν, δερόμενοι ἀνηλεῶς ἐν τῷ μεταξύ.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκτελεσθέντων εἰς τὰς φυλακάς, εἴτε ἀμέσως κατηγορουμένων, εἴτε ὡς ὁμήρων διὰ σαμποτάζ ἄλλοῦ συμβάντα, θά παραμείνῃ ἄγνωστος, πρέπει ὅμως νά εἶναι τεράστιος. Μόνον εἰς τὴν Ἀγίαν — τὸ Χαϊδάρι τῆς Κρήτης — θά ὑπερβαῖν τοὺς χιλίους, ἂν κρίνωμεν ἀπὸ τοὺς ὁμαδικοὺς καὶ μεμονωμένους τάφους, πού εἶδεν ἡ Ἐπιτροπὴ εἰς τὰ περὶ τοῦ περιβό-

λου τῶν φυλακῶν καί εἰς τὰ ὑψώματα τῆς ἐκεῖ πλησίον κειμένης τοποθεσίας Μάνδρα, ὅπου οἱ Γερμανοὶ προέβαινον εἰς τὰς ἐκτελέσεις, ὅταν ὁ περίξ τῶν φυλακῶν χώρος ἐγέμισεν ἀπὸ τάφους. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἀνταρτικοῦ σώματος Σελίνου Κωνστ. Ν. Μπασιά, ὑπηρετοῦντος προτοῦ ἀνεβῆ εἰς τὰ βουνά εἰς τὰς φυλακάς Ἁγιάς ὡς ἀρχιφύλακος, οἱ ἐκτελεσθέντες ἐν αὐταῖς ὑπερβαίνουν τοὺς 2000, πολλοὶ δὲ ἐξ αὐτῶν ἀπεκεφαλίσθησαν διὰ πελέκεως ἢ ἀπέθανον ἐξ ἀσιτίας καὶ τῶν κακουχιῶν.

Περίξ τῶν φυλακῶν ὑπάρχει μεταξύ ἄλλων ἓνας τάφος, ὅπου κεῖνται 60 ὁμαδικῶς ἐκτελεσμένοι — εἶναι οἱ πρῶτοι πού ἐτυφεκίσθησαν ἀμέσως μετὰ τὴν εἰσβολὴν —, ἄλλοι δὲ 6 μὲ 10 τυφεκισθέντας καθείς. Πόσοι ἄλλοι θ' ἀποκαλυφθοῦν ἀκόμη εἰς τὰ περίξ παραμένει ἄγνωστον, διότι οἱ γερμανοὶ κατ' ἀρχάς ἐφρόντιζον εὐθύς μετὰ τὴν ταφὴν νὰ ὀργώσουν καὶ νὰ ἰσοπεδώσουν ὅλον τὸν περίξ χώρον, ὥστε νὰ χάνεται κάθε ἔχνος τάφου. Εἰς δὲ τὴν Μάνδραν ἡ Ἐπιτροπὴ ἐβάδιζεν ἐπὶ 1/2 ὥραν ἐν μέσῳ τάφων ὁμαδικῶν καὶ μεμονωμένων, τῶν μὲν ἀναγνωρισθέντων εἰς ποίους νεκροὺς ἀνήκουν, τῶν δὲ τελείως ἀγνώστων. Ἐκεῖ εὐρίσκεται καὶ ὁ τάφος τοῦ πολιτευτοῦ Ρούσου Κουνδούρου ἐκ Λασηθίου, ἐκτελεσθέντος εἰς τὰς 16/9/44 μετ' ἄλλων 53. Κατὰ χώραν εὐρίσκεται καὶ ὁ περίφημος κορμός δένδρου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπέδενον τοὺς ἐκεῖ ἐκτελουμένους καὶ ὅστις εἰς ὕψος 1.30 τοῦ μέτρου περίπου, ἐνθα ἡ καρδιά τῶν τυφεκισθέντων, ἔχει καταφαγῶθαι ἀπὸ τὰς σφαίρας.

Ἄγνωστος εἶναι μέχρι τῆς ὥρας ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκ τῶν φυλακῶν εἰς Γερμανίαν μεταφερθέντων Ἑλλήνων, ἐκ τῶν ὁποίων ἐλάχιστοι ἐπέζησαν ἐνδεικτικῶς μόνον ἀναφέρομεν τοὺς ἐξῆς ἀριθμούς· τὴν 10/2/44 ἀπεστάλησαν ἀπὸ τὸν νομόν Χανίων 223 ὁμηροί. Ἀπὸ τὸ χ. Μεσκλά οἱ εἰς Γερμανίαν ἀπουσιάζοντες ἀνέρχονται εἰς 38, ἀπὸ τὸ Φουρνέ 23, ἀπὸ τοὺς Λάκκους τῆς Κυδωνίας 31, ἀπὸ τοὺς Κάμπους 27, ἀπὸ τὴν Κοξαρέ Ἀγ. Βασιλείου 11, ἀπὸ τὰ χωριά Σαχτούρια, Λοχριά, Μαγαρικάρη καὶ Καμάρες 35. Ὁ ἐκ τῆς ὁμηρείας ἐπιστρέψας Ἑμμ. Παρασκάκης

βεβαιώνει τὸν θάνατον 17 ὁμήρων ἐκ Σελίνου, 21 ἐκ Λάκκων — μεταξύ αὐτῶν 5 ἐκ μιᾶς οἰκογενείας, τοῦ Κ. Σεργάκη, τῶν τριῶν υἱῶν του καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του — 15 ἐκ Μεσκλῶν, 7 ἐκ Φουρνέ καὶ τινων ἄλλων ἐκ διαφόρων χωρίων. Καὶ ὅλοι αὐτοὶ οἱ θάνατοι συνέβησαν εἰς ἓνα καὶ μόνον στρατόπεδον συγκεντρώσεως!

Ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ ἐξαρθῇ ἡ προσωρινὴ σύλληψις ὡς ὁμήρων ἱερέων καὶ νέων γυναικῶν, ἐπιβιβαζομένων καθ' ὁμάδας ἐπὶ τῶν μετακινουμένων γερμανικῶν αὐτοκινήτων καὶ χρησιμεύοντων ὡς προκάλυμμα κατὰ πάσης ἐπιθέσεως ἀνταρτῶν. Τὸ σύστημα αὐτὸ ἐχρησιμοποιήθη εὐρύτατα καὶ εἰς τὰς πόλεις καὶ εἰς τὰ χωρία — π.χ. εἰς τὰ Ἐννέα Χωριά, τὸν Κακόπετρον, τὰ Φλώρια, τὰ Περιβόλια τοῦ νομοῦ Χανίων, εἰς τὸν Σταυρωμένον, τὴν Κοξαρέ, τὸν Γερακάρην, τὰ Περιβόλια τοῦ νομοῦ Ρεθύμνης, εἰς τὸ Ἡράκλειον, κ. ἄ. — καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς κατοχῆς, μάλιστα ὅσον ὁ χρόνος παρήρχeto καὶ ἡ ἀνταρτικὴ κίνησις ἀπέδιδεν.

δ. Καταστροφὴ χωρίων καὶ ὁμαδικαὶ ἐκτελέσεις συνεπεῖρα ἀνταρτικῆς δράσεως, σαμποτάζ κ.λπ.

«Κάθε γωνιά τῆς Κρήτης ἔχει τάφους»

Τὴν 1ην Ἰουνίου 1942 εἰς τὴν κωμόπολιν τῆς Μεσσαρᾶς **ΜΟΙΡΕΣ**, ἐπειδὴ εὐρέθῃ φονευμένος ὁ τηλεγραφοφύλαξ Δαμάσκος, ὄργανον τῶν Γερμανῶν, ἐξετελέσθησαν ἐντὸς τοῦ νεκροταφείου 9 προύχοντες, μεταξύ τῶν ὁποίων ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητος Ζαχαριουδάκης, ὁ διευθυντὴς τοῦ Ὑποκαταστήματος τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς, ὁ διευθυντὴς τοῦ Δημοσίου Ταμείου καὶ ὁ συνταξιούχος διδάσκαλος Νικ. Παπαδάκης, ὅστις κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἐκτελέσεως ἔψαλλε τὸν Ἑθνικὸν μας Ὕμνον εἰπών: *σάραντα χρόνια τὸν διδάσκω στὰ Ἑλληνόπουλα, ἄς τὸν τραγουδήσω ἄλλη μία φορὰ!* — Μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν αἱ οἰκίαι τῶν θυμάτων ἐπυρπολήθησαν, οἱ δὲ ἐγγύτεροι συγγενεῖς των ἐξορίσθησαν εἰς τὸ χ. Βενεράτο, εἰς ἀπόστασιν 40 χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς κωμοπόλεως.

Κατὰ τὴν ἰδίαν ἡμέραν συνέλαβον 5 ἐκ τοῦ χωρίου **ΠΛΩΡΑ**

Καινουρίου, ἐπειδὴ τὴν 30/5 εἶχεν εὐρεθῆ φονευμένος ὁ πρόεδρος τῆς κοιν. τοῦ χωρίου, Μαρκογιαννάκης, ὑπὸ τῶν Γερμανῶν διορισθεὶς· μεταξύ τῶν συλληφθέντων ἦσαν ὁ τέως πρόεδρος τῆς κοιν. Γ. Μελαμπιανάκης, ὁ γραμματεὺς τῆς Ἐ. Μπερκάκης καὶ ὁ δικηγόρος Ἀρ. Μετοχιανάκης. Τῶν συλληφθέντων αἱ οἰκίαι κατεσκάφησαν, ἀφοῦ πρῶτον ἐθραύσθησαν τὰ βαρέλια καὶ οἱ πίθοι τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ἐλαίου. Οἱ ἴδιοι ὠδηγήθησαν εἰς τὸ νεκροταφεῖον, ἐκεῖ ἐδέθησαν χωριστὰ ἐπὶ δένδρων, καὶ ἀφοῦ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν των ἠνοίχθη ὁ τάφος των ὑπὸ χωρικῶν πρὸς τοῦτο ἀγγαρευθέντων, ἐξετελέσθησαν. Ἐπειτα οἱ Γερμανοὶ ἐπιστρέψαντες εἰς τὸ χωρίον διέταξαν τὰς οἰκογενεῖας τῶν τυφεκισθέντων ν' ἀπομακρυνθοῦν πάραυτα εἰς ἀπόστασιν 30 χλμ., χωρὶς νὰ τοὺς ἐπιτραπῇ νὰ συμπαραλάβουν ἀπολύτως τίποτε.

Εἰς τὰς 3 Ἰουνίου 1942, ἐπειδὴ οἱ ἀντάρται ἐφόνευσαν 4 Κρητὰς συνεργαζομένους μὲ τὸν στρατὸν κατοχῆς, οἱ Γερμανοὶ προέβησαν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν 12 προκρίτων ἐν **ΗΡΑΚΛΕΙΩ**, μεταξύ ἄλλων τῶν τριῶν ἀδελφῶν Γεωργιάδη, ἐξ ὧν ὁ εἰς ἦτο δῆμαρχος τῆς πόλεως. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας, τὴν 14ην Ἰουνίου, ἐπειδὴ ἐλληνο-ἀγγλικά σώματα κομμάντος ἔκαυσαν 25 ἀεροπλάνα εἰς τὸ ἀεροδρόμιο τοῦ Ἡρακλείου, ἐξετελέσθησαν ἐν Ἡρακλείῳ, εἰς θέσιν Ξεροπόταμος, 52 ὁμηροὶ κρατούμενοι καταγόμενοι ἐξ Ἡρακλείου καὶ διαφόρων χωρίων (Ἀγ. Βαρβάρας, Βιάννου κ.τ.λ.). Οἱ τυφεκισθέντες ἐτάφησαν ὑπὸ Ἡρακλειωτῶν πρὸς τοῦτο ἀγγαρευθέντων.

Τὸ θέρος τοῦ 1943 ἐξετελέσθησαν εἰς τὸ **ΚΑΣΤΕΛΛΙ** Πεδιάδος 30 ἄνδρες, ἐξ ὧν οἱ 15 Ἑβραῖοι ἐξ Ἡρακλείου, ἐξ ἀφορμῆς ἀποτυχόντος μᾶλλον σαμποτάζ εἰς τὰ Πεζά.

Κατὰ τὰ μέσα Αὐγούστου 1943, οἱ Γερμανοὶ ἐπολιόρκησαν τοὺς πρόποδες τῆς Ἰδης μὲ σκοπὸν νὰ ἐξοντώσουν τοὺς ἐκεῖ δρῶντας ἀντάρτας. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐπιχειρήσεων ἐφόνευσαν περὶ τοὺς 150 ἐκ τῶν νοτίως τοῦ ὄροπεδίου τῆς Νίδας κειμένων χωρίων Ζαρός, Βορίζια, Κουρουῖτες, Πλατάνια, Ζωιανὰ, Πλάτανος κ.ἄ. καὶ συνέλαβον ἀρκετοὺς ὁμήρους. Οἱ ἀντάρται, διὰ νὰ μὴ δεινοπαθῇσουν τὰ περὶ χωρία, ἀπέφυγον κατ' ἀρχὰς νὰ πολεμήσουν, ἀποχωροῦντες ὁμῶς ἐνέπεσαν εἰς κλοιὸν

καὶ ἐξηναγκάσθησαν νὰ δώσουν μάχην, 22 αὐτοὶ πρὸς 3.500 Γερμανοὺς· τὴν ἐπομένην κατέφυγον εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἀρκαδίου. Τότε οἱ Γερμανοὶ κατέστρεψαν τὰ **ΒΟΡΙΖΙΑ** (28/8/43), χωρίον τὸ ὁποῖον εἶχεν ἤδη λεηλατηθῆ κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1942· τὰ γυναικόπαιδα διετάχθησαν νὰ φύγουν ἐντὸς 1,1/2 ὥρας, πρὶν ὁμῶς παρέλθῃ ἡ προθεσμία αὕτη, τὸ χωρίον ἐβομβαρδίσθη ἐξ ἀεροπλάνων, συμπληρωθείσης τῆς καταστροφῆς του διὰ τορπιλλῶν καὶ δυναμίτιδος. Τὸ σχολεῖον ἀνετινάχθη, ἡ ἐκκλησία ὑπέστη ζημίας, τὸ ὕδραγωγεῖον κατεστράφη. Ἡ περιοχὴ τοῦ χωρίου ἐκηρύχθη πολεμικὴ ζώνη, ἀπαγορευθείσης τῆς ἐπιστροφῆς τῶν κατοίκων. Τὸν Μάϊον τοῦ 1944, ὅτε οἱ Γερμανοὶ κατέστρεψαν τὰ χ. Καμάρες, Μαγαρικάρι, Σαχτούρια καὶ Λοχριά (ἴδε σ. 59-61), ἐλθόντες εἰς τὰ Βορίζια συνεπλήρωσαν τὴν καταστροφὴν. Τὸ χωρίον εἶναι καὶ σήμερον ἐρημον, ἐλαχίστων οἰκογενειῶν ἐπανελθουσῶν εἰς τὰ ἐρεῖπια· αἱ ἄλλαι εἶναι ἀκόμῃ διασκορπισμέναι εἰς τὰ ἄλλα χωρία.

Τὴν μεγαλυτέραν ὁμῶς καταστροφὴν ὑπέστη κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἡ ἐπαρχία τῆς **BIANNOY** καὶ εἰς αἶμα καὶ εἰς καταστροφὰς χωρίων. Ἐπειδὴ ἡ ἐπικοινωνία τῶν ἀνταρτῶν καὶ τῶν Ἀγγλικῶν ἐν Κρήτῃ ὑπηρεσιῶν μὲ τὴν Αἴγυπτον ἐγίνετο κυρίως ἐκ τῆς νοτίου παραλίας τῆς Κρήτης, οἱ Γερμανοὶ ἐνωρίς εἶχον κηρύξει ὅλην τὴν κεντρικὴν νοτίαν λωρίδα, ἀπὸ Ἀγίας Γαλήνης μέχρι Μύρτου, ὡς νεκρὰν ζώνην, ἀπαγορεύσαντες εἰς τοὺς κατοίκους νὰ τὴν πλησιάζουν εἰς βάθος 3 χιλιομέτρων. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ κάτοικοι ἐστερήθησαν τῶν εὐφορωτέρων κτημάτων των. Ἐν τῇ μεταξύ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Βιάννου 3 γερμανικοὶ λόχοι, οἵτινες ἤρχισαν νὰ βασανίζουν τοὺς κατοίκους διατρεφόμενοι εἰς βάρος των, διαρπάζοντες τὰ σκευὴ τῶν οἰκῶν των καὶ τὰ πολύτιμα ἀντικείμενά των, ἐπιβάλλοντες εἰς αὐτοὺς ἀγγαραῖες κ.τ.λ. Ἡ ἀντίδρασις ἦτο φυσικὴ· οἱ ἄνδρες κατέφυγον εἰς τὰ βουνά, μὲ ἄμεσον ἐπακόλουθον οἱ Γερμανοὶ νὰ ἐντείνουν τὰς πιέσεις καὶ τὰς διώξεις ἐπὶ τῶν χωρίων τῆς Βιάννου.

Κατ' Ἰανουάριον τοῦ 1943 συνέλαβον ὡς ὁμήρους κόρας προ-

χόντων, 6 ἀπὸ τὸν Βαχόν, 9 ἀπὸ τὸν Ἀμιράν, 4 ἀπὸ τὸ Κεφαλοβρύσι, 2 ἀπὸ τὸν Κρεββατᾶν, 10 ἀπὸ τὸν Ἀγ. Βασίλειον κ.τ.λ. καὶ τὰς ἐνέκλεισαν ἐπὶ μῆνα εἰς τὰς φυλακὰς τῆς Ἀγιάς, διὰ νὰ ἐξαναγκασθοῦν οἱ κάτοικοι νὰ παραδώσουν τὰ ὅπλα των.

Ἐπὶ τῆς Δίκτης ἔδρα κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1943 τὸ ἀνταρτικόν σῶμα τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Κεντρ. Κρήτης Ἑμμ. Μπαντουβᾶ οὗτος λαβὼν διαταγὰς παρὰ τῶν Ἀγγλων νὰ προκαλέσῃ ἐπείσοδα ἐν Βιάννῳ, ὥστε νὰ ἀπασχοληθῇ ἐκεῖ γερμανικὸς στρατός, ἐφόνευσε εἰς τὸ χ. Σύμη τῆς Βιάννου δύο γερμανοὺς στρατιώτας. Οἱ Γερμανοὶ ἔστειλαν τότε ἕναν λόχον εἰς τὴν Σύμην, ὅστις ἐμπεσὼν εἰς ἐνέδραν τῶν ἀνταρτῶν ἐξῴθη τοῦ χωρίου εἰς τὰς 12/9/43 διελύθη ἀποδεκατισθεὶς, φονευθέντων 30 καὶ αἰχμαλωτισθέντων 12 ἀνδρῶν. Συγχρόνως οἱ ἀντάρται ἀπληλευθέρωσαν τοὺς 12 ὁμήρους — μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἐφημέριος τοῦ Κεφαλοβρυσίου Ματθ. Γιαλαδάκης — τοὺς ὁποίους οἱ Γερμανοὶ εἶχον συλλάβει ἐκ τῶν χ. Κεφαλοβρύσι καὶ Πεῦκος διὰ νὰ τοὺς ἐκτελέσουν ἐπὶ τοῦ τόπου, ὅπου εἶχον φονευθῇ οἱ δύο γερμανοὶ στρατιῶται. Τὴν ἐπομένην ἡ γερμανικὴ διοίκησις ἀπέστειλεν ἐξ Ἡρακλείου καὶ Ἱεραπέτρας ἰσχυρὰ τμήματα στρατοῦ, τὰ ὁποῖα ἐκύκλωσαν ὅλην τὴν ἐπαρχίαν Βιάννου.

Ὅτι τὴν ἤτταν τοῦ ἐχθροῦ εἰς τὴν Σύμην θὰ τὴν ἐπλήρωναν, τὸ ἐγνώριζον τὰ περίξ χωρία, πόσον ὁμως θὰ ἦτο τὸ τίμημα, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ τὸ φαντασθοῦν. Πάντως οἱ ἄνδρες ὅλοι ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τῶν χωρίων ἀμέσως μετὰ τὴν μάχην τῆς Σύμης. Οἱ Γερμανοὶ ὁμως ἐφήρμοσαν τὴν συνηθισμένη πολιτικὴν των. Ἐλθόντες τὴν 13ην Σεπτεμβρίου εἰς τὸ χ. Ἀγ. Βασίλειος ἐφέρθησαν μετὰ μεγάλης ἡπιότητος, βεβαιοῦντες τὰς γυναῖκας ὅτι δὲν θεωροῦν τοὺς χωρικοὺς ὑπευθύνους δι' ὅσα οἱ ἀντάρται κάμνουν, καὶ ὅτι δὲν ἔχουν νὰ πάθουν τίποτε, ἀρκεῖ νὰ τοὺς φιλοξενήσουν, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Ἐπίσης προεκήρυξαν ὅτι ὅσοι εὐρεθοῦν εἰς τὰς οἰκίας των δὲν πρόκειται νὰ ὑποστοῦν καμμίαν τιμωρίαν, ἂν ὁμως ἀπουσίαζον, θὰ ἐτιμωροῦντο αἱ γυναῖκες καὶ τὰ τέκνα των, καὶ αἱ οἰκίαι των θὰ ἐκαίοντο, ἐνῶ οἱ ἴδιοι θὰ ἐδιώκοντο ὡς ἀντάρται. Τὰ περίξ χωρία εἰδοποιηθέντα ἀμέσως ἀ-

νεθάρρηνσαν καὶ ἀπεφάσισαν νὰ περιποιηθοῦν καὶ αὐτὰ τοὺς γερμανοὺς ἐρχομένους. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἄνδρας ποὺ εἶχον ἀπομακρυνθῇ, ἐπέισθησαν ὑπὸ τῶν γυναικῶν των καὶ ἐπανῆλθον. Τὴν ἐπομένην, 14/9, ἑορτὴν τῆς Ἀνυψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ἐπέπρωτο νὰ συντελεσθῇ μία ἀπὸ τὰς φοβερωτέρας καταστροφὰς ποὺ εἶδεν ἡ Κρήτη καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς κατοχῆς· οἱ Γερμανοὶ εἰσέβαλον εἰς τὰ χωρία τῆς Βιάννου, Ἀμιράς, Βαχός, Κεφαλοβρύσι, Κρεββατᾶς, Ἀγ. Βασίλειος, Πεῦκος, Κάτω Σύμη, Γδόχια, Μύρτος, Μουρνιές, Ρίζα, Μάλλες κ.τ.λ. φονεύοντες μεμονωμένως μὲν ὅσους συνήντων καθ' ὁδόν — ἄνδρας, γυναῖκας καὶ παιδιὰ — ἐντὸς δὲ τῶν χωρίων συγκεντροῦντες τοὺς ἄνδρας ὅλους καὶ ἐκτελοῦντες αὐτοὺς ὁμαδικῶς.

Καθὼς οἱ Γερμανοὶ εἰσῆρχοντο εἰς τὸν AMIPAN, οἱ κάτοικοι, κατὰ σύστασιν τοῦ Δημάρχου, τοὺς ὑπεδέχθησαν εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ χωρίου κρατοῦντες οἶνον, ρακὴν καὶ ἐδέσματα. Ἐκεῖνοι, ἔχοντες κυκλώσει ἐν τῷ μεταξύ ὅλην τὴν περιοχὴν, συνέλαβον τοὺς ἄνδρας ὅλους — περί τοὺς 100 — τοὺς ὁποίους ἀνενεῦ διαδικασίας ἐξετέλεσαν μέχρι ἐνός ὀλίγον κατωτέρω τῆς δημοσίας ὁδοῦ. Ἡ κατὰ τμήματα ἐκτέλεσις αὐτῶν διήρκεσεν ἀπὸ τῆς 10ης πρωϊνῆς μέχρι τῆς 4ης ἀπογευματινῆς. Ἐν τῷ μεταξύ ἐφόνευον καὶ ὅσους γέροντας καὶ ἀναπήρους εὕρισκον ἐντὸς τῶν οἰκιῶν, μὴ δυναμένους νὰ κινηθοῦν. Ἐξ αὐτῶν ἀναφέρομεν τὸν παράλυτον 80ντούτην Δημ. Μαθιουδάκην, φονευθέντα ἐπὶ τῆς κλίνης του· τὸν ἐπίσης ὑπέργερρον Ἑμμ. Γρισμπολάκην, ἐκ γενετῆς παράλυτον. Διὰ λόγους ἐφονευθῇ ἐντὸς τῆς οἰκίας του καὶ ὁ 20ετής Ματθαῖος Συγκελλάκης. Ἐξ ἄλλου ἱκανοὶ ἐφονεύθησαν ἐντὸς τῶν κτημάτων των ἡ καὶ καθ' ὁδόν. Ἐκ τῶν ὁμαδικῶς ἐκτελεσθέντων διεσώθησαν 6, ἐξ ὧν 3 ἀπέθανον μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐκ τῶν τραυμάτων των.

Τὸ χωρίον ἀριθμεῖ ἐν συνόλῳ 117 νεκροὺς κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Μόνον μίᾳ οἰκογένειᾳ, Βερυκοκάκη ὀνόματι, πενθεῖ 17 μέλη της, ἡ οἰκογένεια Ραπτάκη 12 συγγενεῖς ἐξ αἵματος (ἀδελφούς, θεῖους καὶ πρωτοξαδέλφους) καὶ 10 γαμβρούς, ἡ οἰκογένεια Ἡλιάκη 10 ἀδελφούς καὶ ἐξαδέλφους. Ἐκ τῆς οἰκογενείας

Συγκελλάκη ἐφονεύθη ὁ πατήρ Νικόλαος καί οἱ 4 υἱοί του, Ἀριστομένης, Παῦλος, Ἰωάννης καί Ματθαῖος. Ἡ Αἰκ. Μικρογιαννάκη ἔχασε τόν σύζυγόν της Γεώργιον, τόν πατέρα της Ν. Χαλκιαδάκη, τόν ἀδελφόν της Γεώργιον, τόν πενθερόν της Ἐμμανουήλ καί τόν ἀνδράδελφόν της Ἰωάννην. Ὁ Ματθ. Χριστάκης ἡ Σύλλας ἐξετελέσθη συγχρόνως μετά τῶν δύο υἱῶν του καί τῶν 4 γαμβρῶν του Μ. Βαρδιατζάκη, Ν. Κονδυλάκη, Μ. Σαμπροβαλάκη, καί Σ. Κουσουλάκη· ἐξ αὐτῶν ἐσώθησαν προσποιηθέντες τόν νεκρόν οἱ δύο υἱοί καί ὁ πρῶτος ἐκ τῶν γαμβρῶν, ἀνάπηρος τώρα. Ἐπίσης ἐφονεύθησαν 3 ἄλλοι ἀδελφοί συγχρόνως, Ματθαῖος, Γεώργιος καί Μύρων Βασιλακάκης, καί ὁ Γ. Ἀναστασάκης μετά τοῦ υἱοῦ του καί τῶν 2 γαμβρῶν του.

Ἐκ τῶν ἐκτελεστῶν ἄλλοι μὲν ἀπεχώρησαν εἰς τόν Κρεββατῶν καί ἄλλοι ἔμειναν εἰς τόν Ἀμιράν, ἐγκατασταθέντες δέ εἰς μίαν αὐλήν ὀλίγον ἀπέχουσα ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς ἐκτελέσεως ἤρχισαν νά τρώγουν καί νά διασκεδάζουν περιπαίζοντες καί τὰς ὀλοφυρομένας γυναῖκας καί μιμούμενοι τὰς κραυγὰς τῆς ἀελλισίας τῶν «Παναγιά μου, Παναγιά μου!». Ὅταν ἀργότερα ἀπεχώρησαν καί αὐτοί, αἱ γυναῖκες ἐτόλμησαν νά πλησιάσουν εἰς τόν τόπον τῆς ἐκτελέσεως. Τά πρόσωπα τῶν νεκρῶν ἦσαν παραμορφωμένα, διότι οἱ Γερμανοί ἐσκόπευον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῶν ἐκ τοῦ πλησίον καί δι' αὐτό ἡ ἀναγνώρισις ἐγένετο συχνά ἐκ τῶν ἐνδυμάτων μόνον. «*Τά μυαλά τοῦ πατέρα μου καί τοῦ ἀδελφοῦ μου ἦσαν χυμένα χάμω*» μᾶς εἶπε μιά γυναῖκα. Μία ἄλλη: «*τό γυιό μου γουλιὰ γουλιὰ τόν ἔπαιρνα καί τόν ἔβανα στό σακκί, καί πῆγα καί τόν ἔθαψα*». Καί ἡ ταφή τῶν ἀπέβη δυσχερεστάτη, διότι οἱ μὲν ἐλάχιστοι ὑπολειφθέντες ἄνδρες τοῦ χωρίου ἐξηκολούθουν νά παραμένουν στά ὄρη, τὸ δέ νεκροταφεῖον ἔκειτο εἰς ἀπόστασιν 20' ἐπὶ ὑψώματος. Δι' αὐτὸ τινές ἐκ τῶν ἐκτελεσθέντων παρέμειναν ἄταφοι καί κατεσπαράχθησαν ὑπὸ τῶν κυνῶν (ὡς ὁ Ν. Χριστάκης καί ὁ Ἐμμ. Κονσολάκης). Ὁμοίαν τύχην ἔσχον καί ὅσοι ἐτάφησαν ἐπὶ τόπου, περί τούς 40, ἐπειδὴ ἡ γῆ ἐκεῖ ἦτο πολὺ σκληρά καί ἡ ταφή ὑπὸ τῶν γυναικῶν ἐγένιν ἐπιπόλαια. Ἐπὶ μακρόν χρονικόν διάστημα αἱ γυναῖκες

μετέφερον χῶμα ἐκ τῶν πέριξ διὰ νά συμπληρώσουν τὴν ταφήν τῶν οἰκείων τῶν καί τὴν πρωΐαν εὐρισκόν τῇδε κακεῖσε διεσπαρῆμένα τὰ μέλη αὐτῶν ἀπὸ τούς σκύλους, οἱ ὅποιοι κατὰ τὴν νύκτα ἀνέσκαπτον τούς προχείρους τάφους. Τό αὐτό συνέβη καί εἰς τούς εἰς τὰ πέριξ κτήματα τυφεκισθέντας, ὡς καί εἰς τούς ἐντός τῶν οἰκῶν τῶν ἐκτελεσθέντας· οὕτως ὁ Ἀριστ. Συγκελλάκης, τοῦ ὁποίου ἡ σύζυγος ἀπουσίαζεν, εὐρέθη σπαραγμένος ὑπὸ κυνῶν καί χοίρων, ὁμοίως ὁ Ματθαῖος Μαντουβάκης καί ὁ Μαρκ. Ραπτάκης.

Τὸ χωρίον δὲν ἐληλατήθη κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, οὔτε κατεστράφη ὡς τὰ ἄλλα (ἴδε κατ. σ. 53), οἱ Γερμανοὶ ὁμῶς ἐφρόντισαν νά ἐπανορθώσουν ἐκ τῶν ὑστέρων τὴν παράλειψιν αὐτὴν· κατ' Ἰούνιον τοῦ 1944 τάγμα ἐκ 500 ἀνδρῶν ἐγκατεστάθη εἰς μικράν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ χωρίου καταληστεύσαν αὐτό καί ὅλα τὰ πέριξ. Ἀκόμη καί τὸ γάλα ὑπεχρέωνον τὰς χήρας νά τὸ στεροῦν ἀπὸ τὰ ὀρφανὰ τῶν καί νά τὸ δίδουν εἰς αὐτοὺς. Ἀπεγύμνωσαν τὰς οἰκίας καί ἀπὸ τὰ ἐπιπλά τῶν (τραπέζια, καθίσματα κ.τ.λ.) ἐκδίδοντες ἀποδείξεις παραλαβῆς, καί βεβαιοῦντες ὅτι θὰ τὰ ἐπιστρέψουν. Φυσικά, φεύγοντες τὰ παρέλαβον μεθ' ἑαυτῶν.

Ἡ Ἐπιτροπὴ δὲν θὰ λησμονήσῃ ποτὲ τὸ σπαρακτικόν θέαμα πού ἀντίκρυσεν καθὼς ἔφθανεν εἰς τόν Ἀμιράν, διὰ νά διαπιστώσῃ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα· ἐπὶ τοῦ τόπου τῆς ἐκτελέσεως εὐρε συγκεντρωμένας περὶ τὰς 300 γυναῖκας μελανηφορούσας μετὰ τῶν τέκνων τῶν, θρηνούσας, κομπομένας καί μυρολογούσας. Τὴν ἐπομένην πρωΐαν ἐπὶ τοῦ τόπου τῆς ἐκτελέσεως ἐτελέσθη ἐπιμνημόσυμος δέησις, τὴν σπαρακτικότητα τῆς ὁποίας ἀμυδρῶς μόνον δύνανται νά ἀποδώσουν αἱ ληφθεῖσαι φωτογραφίαι.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς 14/9/1943, δι' ἄλλων ἀποσπασμάτων τῶν, οἱ Γερμανοὶ προέβησαν καί εἰς τὰ ἄλλα χωρία τῆς ἐπαρχίας Βιάννου εἰς τὴν ἐκτέλεσιν ὧν ἀνδρῶν ἀνεκάλυψαν ἐντός αὐτῶν καί εἰς τὰ πέριξ. Ἄν τὰ θύματα εἰς αὐτὰ εἶναι ὀλιγώτερα ἀπὸ τὰ τοῦ Ἀμιρά, τοῦτο ὀφείλεται ἐν μέρει μὲν εἰς τὸ ὅτι τὰ χωρία αὐτὰ ἦσαν μικρότερα, ἐν μέρει δέ εἰς τὸ ὅτι οἱ κάτοικοι,

εἰδοποιηθέντες ἐν τῷ μεταξύ περί τῶν ἐν Ἀμιρᾷ συμβάντων, ἔσπευσαν νά φύγουν ἐκ τῶν χωρίων τῶν.

Οὕτως εἰς τό χωρίον **ΒΑΧΟΣ** ἐξετέλεσαν ὅλους τοὺς συλληφθέντας ἄνδρας, ἐκ τῶν γεροντωτέρων, 23 ἐν ὧν, ἐξ ὧν 3 ἐπέζησαν εἰς τοὺς φονευθέντας συγκαταλέγεται ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητος Ἦρ. Πνευματικάκης. Οὗτος παρακληθεὶς προηγουμένως, ὑπὸ τινων κατοίκων δειλιασάντων, νά υπογράψῃ ἔγγραφον ἀποδοκιμασίας τῶν ἀνταρτῶν πρὸς ἐξευμενισμόν τῶν Γερμανῶν, ἠρνήθη. «*Ἐγὼ τὴν υπογραφὴν μου δέν τὴν ἀτιμάζω*» εἶπεν. Κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν, ὅπως μαρτυροῦν οἱ τρεῖς διασωθέντες, ἐπέδειξεν ἀξιοθαύμαστον θάρρος ἡσπάσθη τοὺς μελλοθανάτους, λέγων: «*ἔτσι, παιδιά, ἀποχτιέται ἡ λευτεριά*». Αἱ οἰκίαι τοῦ χωρίου ἐλεηλατήθησαν, ἀλλὰ δέν κατεστράφησαν.

ΚΕΦΟΛΟΒΡΥΣΙ. Καί ἐδῶ οἱ κάτοικοι ματαίως εἶχον ἀποπειραθῆ νά μαλάξουν τὴν μανίαν τῶν Γερμανῶν προὑπαντήσαντες αὐτοὺς μέ τόν πρόεδρον τῆς κοινότητος ἐπὶ κεφαλῆς, προσκομίζοντες ρακὴν καὶ ἐδέσματα. Οἱ Γερμανοὶ συνέλαβον ὅλους τοὺς ἄνδρας τοὺς εὐρεθέντας ἐκεῖ καί, ἀφοῦ ἐξεδιώξαν τὰ γυναικόπαιδα, τοὺς ἐτυφέκισαν παρὰ τό σχολεῖον, 33 ἐν ὧν, ἐξ ὧν ἐπέζησαν 3. Ἐπίσης ἐφόνευσαν διὰ ξιφολόγησιν τόν ὑπέργηρον Ἑμ. Γ. Κοντάκη ἐπὶ τῆς κλίνης του. Ὁ ἱερεὺς καὶ διδάσκαλος τοῦ χωρίου Μ. Γιαλαδάκης ἀπώλεσε κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τόν ἀδελφόν του, τόν υἱόν του, τόν γαμβρόν του, καὶ τόν ἀνδράδελφόν του. Οἱ Γερμανοὶ, λεηλατήσαντες τό χωρίον, ἀπῆλθον.

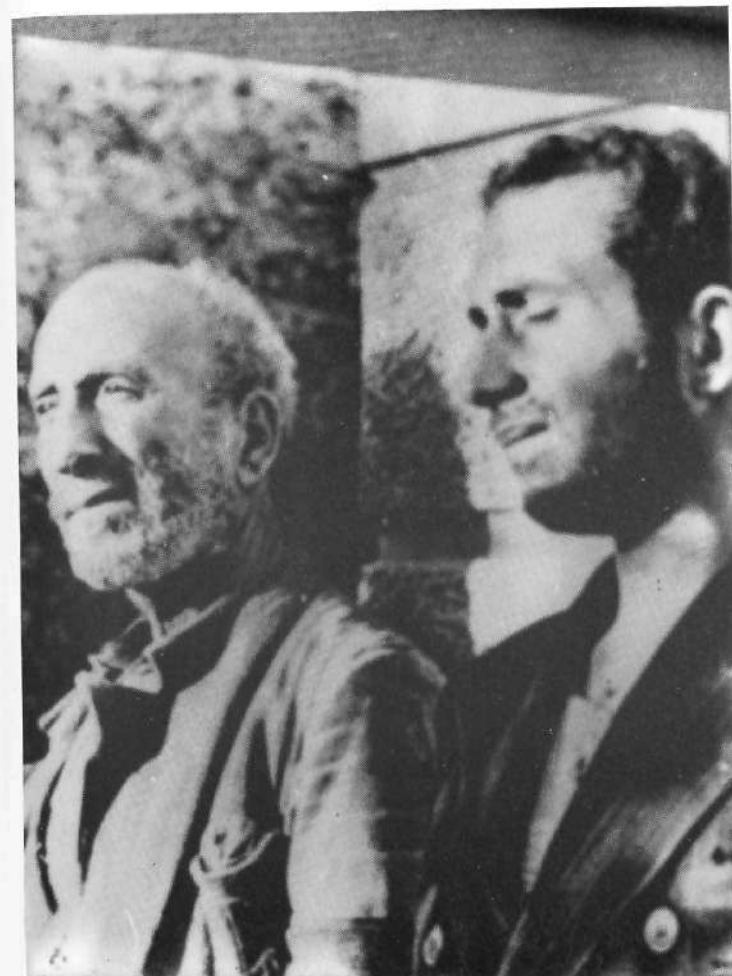
Εἰς τόν **ΚΡΕΒΒΑΤΑΝ** ἐφόνευσαν 21. Ἐκ τούτων τοὺς μέν ἀγκαιούς ὁμαδικῶς, τοὺς δὲ γέροντας καὶ ἀσθενεῖς ἐντὸς τῶν οἰκῶν τῶν καὶ δύο εἰς τὰ περίξ τοῦ χωρίου. Μεταξύ τῶν ἐκτελεσθέντων ἦτο καὶ ὁ ἱερεὺς τοῦ Βαχοῦ Λεωνίδας Πνευματικάκης, εὕρισκόμενος εἰς Κρεββατᾶν καὶ λειτουργῶν ἐν τῷ ναῷ ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Ὁ ἱερεὺς παρουσιάσθη ἐνώπιον τῶν Γερμανῶν ὑπὸν τόν Σταυρόν καὶ ἐξορκίζων αὐτοὺς νά λυπηθοῦν τοὺς κατοίκους. Εἰς ἀπάντησιν οἱ Γερμανοὶ ἐπυροβόλησαν ἐναντίον του, ἐνῶ δὲ ἐκεῖνος πληγωμένος ἐσύρετο διὰ νά καταφύγῃ εἰς τινὰ οἰκίαν ἔρριψαν ἐκ νέου ἐναντίον του καὶ τόν ἀποτελείωσαν. Μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν συνε-

ΕΚΤΕΛΕΣΘΕΝΤΕΣ ΠΑΡΑ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΩΝ ΕΝ ΗΡΑΚΛΕΙΩ ΚΑΙ ΕΙΣ ΘΕΣΙΝ "ΞΕΡΟΠΟΤΑΜΟΣ"			
ΤΗΝ 3 ^Η ΙΟΥΝΙΟΥ 1942		ΔΗΜ. Γ. ΑΝΘΡΩΠΙΑΝΑΚΗΣ	
ΜΗΝΑΣ Γ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ	ΑΝΑΚΤΟΝ	ΓΕΩΡΓ. Κ. ΠΑΤΕΡΑΚΗΣ	31
ΤΙΤΟΣ Γ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ	ΑΝΑΚΤΟΝ	ΔΗΜ. Ν. ΠΑΤΕΡΑΚΗΣ	32
ΔΗΜ. Γ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ	33	ΕΜΜ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗΣ	34
ΙΩ. Ν. Γ. ΣΕΜΕΡΤΖΑΚΗΣ	35	ΖΑΧΑΡ. Κ. ΚΑΡΒΟΥΝΑΚΗΣ	36
ΙΩΑΝ. Γ. ΦΑΝΟΥΡΑΚΗΣ	ΑΝΑΚΤΟΝ	ΚΩΝΣΤ. ΑΒ. ΚΑΡΑΚΩΣΤΑΝΤΑΚΗΣ	37
ΝΙΚ. Ζ. ΣΗΦΑΚΗΣ	ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ	ΓΕΩΡΓ. Χ. ΣΑΜΑΡΙΤΑΚΗΣ	38
ΝΙΚ. Μ. ΑΝΘΡΩΠΙΑΝΑΚΗΣ	39	ΧΑΡΑΛ. Γ. ΣΑΜΑΡΙΤΑΚΗΣ	40
ΜΕΝ. Κ. ΠΑΤΕΡΑΚΗΣ	41	ΝΙΚ. Γ. ΣΑΜΑΡΙΤΑΚΗΣ	42
ΜΙΣ. Γ. ΓΚΟΛΕΜΗΣ	ΜΕΡΟ. ΑΓΙΑ	ΕΜΜ. Ι. ΚΟΥΤΕΝΤΑΚΗΣ	43
ΙΩΑΝ. Γ. ΣΑΜΑΡΙΤΑΚΗΣ	44	ΝΙΚ. Ι. ΚΟΥΤΕΝΤΑΚΗΣ	45
ΤΑΧΑΡ. ΑΒ. Ι. ΑΕΘΗ	ΤΕΛΕΜΑΤΟ	ΠΑΥΛΟΣ ΝΙΚ. ΚΟΥΤΕΝΤΑΚΗΣ	46
ΕΜΜ. ΧΑΧΑΛΙ ΑΕΘΗ	47	ΕΜΜ. Β. ΜΑΥΡΟΥΧΤΗΣ	48
ΤΗΝ 14 ^Η ΙΟΥΝΙΟΥ 1942		ΓΕΩΡΓ. ΕΜΜ. ΜΑΥΡΟΥΧΤΗΣ	49
ΑΝΤΩΝ. Ν. ΚΑΣΤΡΩΝΑΚΗΣ	ΑΝΑΚΤΟΝ	ΑΝΤΩΝ. ΣΤΑΜ. ΒΑΡΟΥΧΑΣ	50
ΝΙΚ. ΧΑΡ. ΚΑΤΕΧΑΚΗΣ	51	ΙΩΑΝ. ΑΝΤ. ΜΕΤΖΑΚΗΣ	52
ΙΑΝ. ΕΜ. ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗΣ	ΑΝΑΚΤΟΝ	ΧΑΡΑΛ. Ν. ΠΕΤΡΑΚΗΣ	53
ΙΩΑΝ. Γ. ΜΟΥΝΤΟΥΒΑΣ	54	ΝΙΚ. ΧΑΡ. ΠΕΤΡΑΚΗΣ	55
ΙΩΑΝ. Γ. ΡΟΜΑΝΟΣ	56	ΜΥΡΩΝ. ΕΜΜ. ΚΟΝΔΥΛΑΚΗΣ	56
ΕΜΜ. ΣΤΕΡΓΙΑΚΗΣ	57	ΝΙΚ. Γ. ΠΑΠΑΔΟΠΙΑΝΝΗΣ	58
ΑΓΓ. Κ. ΚΑΡΗΣ	ΑΓΙΟΣ ΔΗΜΕΤΡΙΟΣ	ΙΕΡΩΝ. Ι. ΚΟΝΤΑΡΑΚΗΣ	ΑΓΙΟΣ ΔΗΜΕΤΡΙΟΣ
ΓΕΩΡΓ. ΑΒ. ΙΚΟΥΝΑΤ	ΑΝΑΚΤΟΝ	ΚΩΝΣΤ. Γ. ΠΑΠΑΧΑΤΖΑΚΗΣ	59
ΝΙΚ. Ι. ΣΟΥΡΓΙΑΔΑΚΗΣ	ΙΕΡΩΝ	ΑΝΤΩΝ. Δ. ΠΕΡΚΑΤΣΟΥΝΗΣ	60
ΓΕΩΡΓ. ΕΥΣΤ. ΜΕΘΥΜΑΚΗΣ	ΑΝΑΚΤΟΝ	ΓΕΩΡΓ. Ν. ΚΟΥΡΟΜΙΧΕΛΑΚΗΣ	61
ΓΕΩΡΓ. ΝΑΟΥΜ ΘΩΜΑΣ	ΑΝΑΚΤΟΝ	ΑΝΑΡ. Γ. ΤΣΕΠΑΔΑΚΗΣ	62
ΑΡΧΕΤ. Ν. ΓΕΓΚΑΚΗΣ	63	ΠΑΝΑΓ. Κ. ΦΥΓΙΟΥΑΝΗΣ	64
ΚΩΝΣΤ. Γ. ΜΕΘΥΜΟΓΛΟΥ	65	ΝΙΚ. Ι. ΗΛΙΟΥ	ΜΕΡΟ. ΑΓΙΑ
ΣΤΑΥΡ. Γ. ΜΠΟΓΔΑΝΟΣ	ΑΝΑΚΤΟΝ	ΓΕΩΡΓ. ΣΠ. ΜΕΤΑΣΤΑΣ	66
ΠΑΠΑ. Γ. ΓΕΩΡΓ. ΖΑΧ. ΣΗΦΑΚΗΣ	ΑΓΙΑ ΚΑΡΔΙΑ	ΔΗΜ. Γ. ΓΡΗΓΟΡΑΚΗΣ	67
ΝΙΚ. Π. ΣΗΦΑΚΗΣ	68	ΣΠΥΡ. Χ. ΚΑΠΕΤΑΝΑΚΗΣ	69
ΕΥΑΓ. Γ. ΣΗΦΑΚΗΣ	69	ΙΩΑΝ. ΕΜΜ. ΜΑΝΟΥΣΑΚΗΣ	70
ΙΩΑΝ. Μ. ΑΝΘΡΩΠΙΑΝΑΚΗΣ	70	ΕΜΜ. Γ. ΝΙΓΔΑΚΗΣ	71

Τὰ ὀνόματα τῶν μαρτύρων τῆς πόλεως τοῦ Ἡρακλείου.

Ἡ ἐπιγραφή ποὺ ἔστησαν οἱ Γερμανοὶ μετὰ τὴν καταστροφή.

Λίγα λεπτά πρὶν τὴν ἐκτέλεσή τους.

Λίγα λεπτά πρίν τήν εκτέλεσή τους.

Ὁ γέροντας Χριστάκης, πού διασώθηκε ὡς ἐκ θαύματος ἀπό τήν ὁμαδική ἐκτέλεση τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ Κρεββατάς.

Κατεστραμμένη από τους Γερμανούς εκκλησία.

Στόν τάφο του εκτελεσμένου.

Ἡ μνήμη τῶν φρικαλεοτήτων φέρνει ἀκόμα πόνο....

κεντρώθησαν εἰς τόν Κρεββατᾶν καί τὰ ἐκτελεστικά ἀποσπάσματα Βαχοῦ, Ἀμιρῶν καί Κεφαλοβρύσου καί ὑπό τοὺς ἤχους φωνογράφου ἤρχισαν νά διασκεδάζουν ἐπὶ τοῦ δώματος τοῦ Γ. Ζωάκη καί ἔπειτα μεθυσμένοι κατελθόντες ἐχώρευαν ἐπὶ τῶν πτωμάτων τῶν ἐκτελεσθέντων φωνάζοντες «Χάϊλ Χίτλερ» καί «Ζήτω ἡ Γερμανία» (ἐλληνιστί).

Οὐδέ τοῦ **ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ** ἐφείσθησαν παρ' ὅλας τὰς κατά τήν προηγουμένην ἡμέραν δοθείσας ὑποσχέσεις (ἴδε σ. 44) οὕτω τὸ ἀπόγευμα τῆς 14/9 ἐξετελέσθησαν 31 ἐν ὧν ἄνδρες (ἐξ ὧν τοὺς 24 ὁμαδικῶς) μεταξύ ἄλλων τόν 65ντούτη ἀπόστρατον μοίραρχον Γ. Βασιλικάκη ἐπὶ τῆς κλίνης του διὰ πελέκεως καί τόν 17ετῆ Στυλ. Μπαρμπαγαδάκη μέ ξιφολόγχην τοῦ Ἀποστ. Βαρδάκη, ἐπιτεθέντος κατ' αὐτῶν καθ' ἣν ὥραν ἐπρόκειτο νά τόν τυφεκίσουν, ἤνοιξαν διὰ ξιφολόγχης τὸ σῶμα ἀπὸ λαιμοῦ μέχρι κοιλίας. Ὁ Ἑμμ. Συμβουλᾶκης, συλληφθεὶς καθ' ἣν στιγμὴν ἐζήτει νά διαφύγῃ κρατῶν τήν τριετῆν θυγατέρα του εἰς τὰς ἀγκάλας, περιελήφθη εἰς τὴν ὁμαδικὴν ἐκτέλεσιν, ὑποχρεωθεὶς νά κρατῇ τὸ τέκνον του. Διαφυγῶν τὰς σφαίρας ἔπεσε κατὰ γῆς προσποιηθεὶς τόν νεκρόν· ἐπειδὴ ὅμως τὸ νήπιον ἔκλαιε, ἕνας γερμανὸς στρατιώτης τὸ ἐπυροβόλησεν ἐκ τοῦ πλησίον καί τὸ ἐφόνευσεν. Ὁ δυστυχὴς πατήρ ἔμεινεν ἐπὶ ὥρας ἀκίνητος, μέ τὰ αἵματα καί τόν διεσκορπισμένον μυελόν τοῦ τέκνου του ἐπὶ τοῦ προσώπου του, μέχρις ὅτου οἱ γερμανοί, ἀφοῦ ἔφαγαν καί διεσκεδάσαν, ἀπεχώρησαν. Εἰς τοὺς ἐκτελεσθέντας ἀνήκει καί ὁ ἐκ Κερκύρας καθηγητῆς Εὐστάθ. Μάστορας.

Μεταξὺ τοῦ γερμανικοῦ ἐκτελεστικοῦ ἀποσπάσματος ἦτο καί εἰς στρατιώτης ἰδιαιτέρον μῖσος κατὰ τοῦ χωρίου τρέφων. Οὗτος κατ' Ἰανουάριον τοῦ 1943, ἐν ὥρᾳ μέθης, εὐρών ἐν Ἀγίῳ Βασιλείῳ μίαν γυναῖκα καθ' ὁδόν, ἐπεχείρησε νά τὴν κακοποιήσῃ· ἐκείνη κατέφυγεν εἰς τινα οἰκίαν, ἐντὸς τῆς ὁποίας ὁ Γερμανὸς εἰσελθὼν ἐφόνευσεν τόν ἐκεῖ εὐρισκόμενον καί κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν τρώγοντα Σακ. Μονοκάνδηλον ἐκ Καλύμνου, ἐπειδὴ δέ ἡ καταδιωκομένη γυναῖκα εἶχε δραπετεύσει, εἰσελθὼν εἰς ἄλλην οἰκίαν, ἐξεδίωξεν τόν ἰδιοκτήτην καί ἐβίασε τὴν σύ-

ζυγόν του Δοξανίαν Βαρδάκη, τέλος ἐξελθὼν εἰς τὰς ὁδοὺς ἤρ-
χισε νά πυροβολῇ. Οἱ κάτοικοι δὲν ἐτόλμησαν νά τὸν συλλά-
βουν, περιορισθέντες νά τὸν καταγγείλουν εἰς τὰς προΐσταμέ-
νας του ἀρχάς. Ὁ στρατιώτης ἐδικάσθη εἰς τὴν Βιάννον καὶ κα-
τεδικάσθη εἰς 5ετῇ φυλάκισιν μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου (!) καὶ
εἰς στέρησιν τῆς ἀναλογούσης εἰς αὐτὸν μερίδος σιγαρέττων ἐπὶ
6 μῆνας. Αὐτὸς λοιπὸν ὁ στρατιώτης ἐλθὼν τώρα ὡς μέλος τοῦ
ἐκτελεστικοῦ ἀποσπάσματος ἐφρόντισε νά ἐκδικηθῇ ὅλους ὅ-
σους τὸν εἶχον καταγγείλει, μ. ἄ. τὸν πρόεδρον τῆς κοινότητος
Ἄγγ. Χατζάκην.

ΠΕΥΚΟΣ. Οἱ Γερμανοὶ ὁδεύοντες πρὸς τὴν Σύμην τὴν 12/9 καὶ
διερχόμενοι ἐκ τοῦ χωρίου Πεύκος ἐδήωσαν αὐτὸ καὶ ἐφόνευ-
σαν 5 ἄνδρας, τὴν δὲ 14ην ἐξετέλεσαν ἐντὸς αὐτοῦ καὶ εἰς τὰ
πéριξ 14, ἔπειτα ἔθεσαν πῦρ καὶ τὸ ἔκαυσαν, καταστρέψαντες
καὶ τὰς πέριξ ἀγροικίας. Μεταξὺ τῶν νεκρῶν συγκαταλέγον-
ται ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητος Χαρ. Τσαγκαράκης, ὁ διδάσκα-
λος Ἀριστ. Μηλιαράκης, ἀνευρεθεῖς μὲ ἀποκομμένην τὴν κε-
φαλὴν, καὶ οἱ Γεώργ. Προεστάκης, Ἐμμ. Σωμαράκης καὶ Νικ.
Σωμαράκης φονευθέντες μὲ ξιφολόγχην. Τὸ χωρίον ἀριθμοῦν
πρὸ τοῦ πολέμου 563 κατοίκους, ἀριθμεῖ τώρα μόνον 485. Ἐκ
τῶν 78 ἐκλιπόντων, ὅσοι δὲν ἐτυφεκίσθησαν, ἀπέθανον ἐκ τῶν
κακουχιῶν.

ΚΑΤΩ ΣΥΜΗ. Τὴν 14/9 ἐξετελέσθησαν 23, ἐξ ὧν μία γυναῖκα,
ἡ Μαρία Ν. Πανακάκη, 85 ἐτῶν, καεῖσα ἐντὸς τῆς οἰκίας της
(καὶ ὁ συζυγὸς της ἐτυφεκίσθη). — Οἱ ἀνωτέρω ἐκτελεσθέντες
συνελήφθησαν εἰς τὰ πέριξ, διότι τὸ χωρίον ἦτο ἔρημον, πλὴν
τῆς ἀναφερθείσης Πανακάκη καὶ ἐνός 80ετοῦς παραλύτου, τοῦ
Στυλ. Ἐμμ. Μυλωνάκη, μὴ δυναμένου ν' ἀπομακρυνθῇ καὶ ἐ-
κτελεσθέντος ἐντὸς τῆς οἰκίας του.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐξετελέσθησαν ὑπὸ τῶν Γερμανῶν πε-
ρὶ τοὺς 10 ἐκ τῶν χ. Ἄνω Βιάννος, Συκολόγος καὶ Καλάμι, εὐ-
ρεθέντες καθ' ὁδόν' εἰς αὐτοὺς ἀνήκει καὶ μία γυναῖκα, ἡ κω-
φάλαλος 65ντοπις Ἀπραξία Ἀθουσάκη.

Τὰ ἀνατολικώτερον κείμενα χωρία τῆς Βιάννου, τὰ εἰς τὸν νο-

μόν Λασηθίου (ἐπαρχ. Ἱεραπέτρας) ὑπαγόμενα, ἐπλήρωσαν τὴν
ἐπομένην ἡμέραν (15/9). Οὕτω οἱ Γερμανοὶ ἐφόνευσαν:

Εἰς τὰ **ΓΔΟΧΙΑ** 37 ἐν ὅλῳ. Τὸ σύστημα ὑπῆρξε τὸ ἴδιον' οἱ ἄν-
δρες οἵτινες εἶχον προηγουμένως φύγει ἐκ τοῦ χωρίου ἐπειδὴ οἱ
Γερμανοὶ δὲν προέβαινον εἰς καμμίαν βιαίαν πρᾶξιν, ἐπανῆλ-
θον, καὶ τότε τοὺς συνέλαβον καὶ τοὺς ἐξετέλεσαν μαζί μὲ ὁ-
σους γέροντας εὐρίσκοντο ἐντὸς τοῦ χωρίου. Δέκα ἐπτὰ ἐξετε-
λέσθησαν ὁμαδικῶς διὰ πολυβόλου εἰς τὴν θέσιν Καρτσανά, οἱ
ὑπόλοιποι ἐντὸς τοῦ χωρίου καὶ ἀνά τοὺς ἀγρούς. Εἰς τοὺς ἐ-
κτελεσθέντας ἀνήκουν οἱ γέροντες Ἐμμ. Λενάκης (80 ἐτῶν),
Νικ. Πηγιάκης (80 ἐτῶν), Γεώργ. Δασκαλάκης (75 ἐτῶν), Γ. Με-
ταξάκης (75 ἐτῶν) ἐπίσης ὁ ἀνάπηρος Ἐμμ. Ἐπιτροπάκης με-
τὰ τοῦ 13ετοῦς υἱοῦ του Χαραλάμπους. Ἐξ ἄλλου ἔκαυσαν ἐπὶ
τῆς κλίνης του, ἐπιχύσαντες βενζίνη, τὸν ἀνάπηρον Γεώργ.
Μπεκράκη, ἐτῶν 40, πατέρα 4 ἀνηλίκων τέκνων. Ἡ Μαρία
Ἀρχοντικάκη πενθεῖ τὸν σύζυγόν της Γεώργιον, τὸν πατέρα της
Ἐμμ. Δημητριάδη, τοὺς δύο ἀδελφούς της Ἰωάννην καὶ Μι-
χαὴλ καὶ τὸν πενθερόν της Ἐμμ. Ἀρχοντικάκην.

Ἐπειδὴ ὅλη ἡ περιφέρεια ἐκηρύχθη νεκρά, ἀπαγορευθείσης
πάσης ἐν αὐτῇ κυκλοφορίας, οἱ νεκροὶ παρέμειναν ἐπὶ δύο μῆ-
νας ἄταφοι, καταφωθέντες ὑπὸ τῶν κυνῶν.

Εἰς τὴν **ΜΥΡΤΟΝ** οἱ Γερμανοὶ ἐφόνευσαν 18 καὶ ἄλλους 8 εἰς
τὰ περὶχωρα' μεταξύ αὐτῶν συγκαταλέγονται ὁ Ἐμμ. Δασκα-
λάκης, 82 ἐτῶν, καὶ ἡ Αἰκ. Κανάκη, 70 ἐτῶν, ἐπίσης ὁ πρόε-
δρος τῆς κοινότητος Μιχ. Ἀνδρέοπουλος, καὶ ὁ ἀντιπρόεδρος
Ἰω. Φραντζικινάκης. Διὰ νά μὴ θεωρηθοῦν οἱ κάτοικοι ὅτι ἄ-
νήκουν εἰς τοὺς ἀντάρτας, ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητος καὶ ὁ ἱε-
ρεὺς εἶχον προηγουμένως παρουσιασθῇ εἰς τοὺς Γερμανοὺς καὶ
δηλώσει ὅτι ὅλοι οἱ ἄνδρες παραμένουν ἐντὸς τοῦ χωρίου' οἱ Γερ-
μανοὶ προσεποιήθησαν ὅτι ἐπείσθησαν καὶ ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν
πρόεδρον νά τοὺς ἐτοιμάσῃ φαγητόν' ὅταν ὁμως ἔφαγον κατέ-
λαβον τὰς ἐξόδους τοῦ χωρίου καὶ διέταξαν ν' ἀπομακρυνθοῦν
ἐξ αὐτοῦ αἱ ἐξ Ἱεραπέτρας οἰκογένειαι, αἵτινες εἶχον καταφύγει
ἐκεῖ λόγῳ καταστροφῆς τῶν οἰκιῶν των. Ἐπειδὴ οἱ κάτοικοι, φο-

βηθέντες ἀπὸ τὴν διαταγὴν αὐτὴν, ἤρχισαν νὰ διαρρέουν μετὰ τῶν ἐξ Ἱεραπέτρας, οἱ Γερμανοὶ ἐπανελάβον τὴν δὴλωσιν ὅτι δὲν ἔχουν νὰ πάθουν τίποτε ἀρκεῖ νὰ μὴν ἀπομακρυνθοῦν οἱ ἄνδρες. Μετ' ὀλίγον προέβησαν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν.

Ἐκ τῶν κατοίκων τοῦ χ. ΜΟΥΡΝΙΕΣ ἐτυφεκίσθησαν 17 ἄνδρες ὁμαδικῶς μετὰ τῶν ἐκ τῶν χ. ΡΙΖΑ καὶ ΠΑΡΣΑΣ (ἴδε κατ.) εἰς θέσιν Καλέ, ὅπου οἱ ἀντάρται εἶχον ὑψώσει τὴν Ἑλληνικὴν σημαίαν· ἄλλοι 4 ἐκ τοῦ χ. Μουρνιῆς ἐφονεύθησαν εἰς τὰ πέριξ ἐπίσης ἐκὰν ἐντὸς τῆς οἰκίας τῆς ἡ Μαρ. Ἰ. Ἀνδρεοπούλη, 70 ἐτῶν. Μεταξὺ τῶν συλληφθέντων ἦτο ὁ Χαρ. Παπαδοπούλης· διὰ νὰ σωθῇ, ἔδωσε ὅ,τι πολῦτιμον ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ (δακτυλίου κ.λπ.) ὁ γερμανὸς στρατιώτης, μόλις τὰ παρέλαβε, τὸν ἐφόνευσεν.

Τό χ. ΜΑΛΛΕΣ ἀριθμεῖ 17 θύματα ἐν συνόλῳ, κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἡ ΡΙΖΑ 18, ὁ ΧΡΙΣΤΟΣ 7, οἱ ΜΥΘΟΙ 4, μετὰ ἄλλων τὸν 80ντούτη γέροντα Ν. Χριστάκη, τυφεκισθέντα ἐπὶ τοῦ καθίσματος, ὅπου ἐκάθητο, μὴ δυνάμενος νὰ σηκωθῇ, καὶ ὁ ΠΑΡΣΑΣ 7.

Ὡς πρὸς τὰς ἐκτελέσεις τὰς γενομένας συγχρόνως εἰς τὰ περὶχωρα, εἰς ἀγροκτῆματα κ.τ.λ. τῆς ἐπαρχίας Βιάννου, ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά:

Εἰς τὸ φαράγγι τοῦ χ. Καλάμι συνέλαβον τρεῖς κρυπτομένους ἄνδρας, τὸν Κ. Κουντουράκη, τὸν Ν. Ζωάκη καὶ τὸν Ἑμμ. Πυροβολάκη μετὰ τοῦ μικροῦ υἱοῦ τοῦ Γεωργίου· οἱ Γερμανοὶ ἐφόνευσαν τοὺς ἄνδρας διὰ ξιφολόγχης, τὸ παιδί ἐτραυματίσθη ἐκ ριφθείσης χειροβομβίδος, νοσηλεύεται δὲ ἀκόμη. Εἰς τὸ ἀγρόκτημά του Ἀργουλίδα εἶχε καταφύγει ὁ ἐκ τοῦ χ. Κεφαλοβρύσι Βερβελάκης μετὰ τῶν 3 τέκνων του, Στυλιανοῦ ἐτ. 12, Μαρίας ἐτ. 8, καὶ Εὐαγγελίας ἐτ. 6. Ὁ πατὴρ βλέπων τοὺς Γερμανοὺς νὰ πλησιάζουν (14/9) ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τὸ ἀγρόκτημα καὶ ἐκρύβη ἐντὸς σχοίνου, ὅπουθεν ἡδύνατο νὰ παρακολουθῇ τὰ συμβαίνοντα. Οἱ Γερμανοὶ εἰσελθόντες εἰς τὸν οἰκίσκον τοῦ κτήματος καὶ εὐρόντες σακκίδια (βούργες) πολλὰ μὲ τροφίμα, ἀνήκοντα εἰς τοὺς φεύγοντας κατοίκους, ὑποψιάσθησαν ὅτι ταῦτα προορίζονται διὰ τοὺς ἀντάρτας. Τότε συνέλαβον τὰ ἐγκατα-

λελειμμένα παιδιὰ καὶ ἤρχισαν νὰ τὰ βασανίζουν, διὰ νὰ προβοῦν εἰς ἀποκαλύψεις· τὰ ὠδήγησαν ἔξω, ἐχαράκωσαν μὲ τὴν ξιφολόγχην τὰ μάγουλά των καὶ τὰς κνήμας των, τὰ ἐκέντησαν εἰς τὰ πέλματα καὶ ἐπειδὴ ἐκεῖνα δὲν εἶχον τί νὰ μαρτυρῇσούν, τοὺς ἀπέσπασαν τὰ δόντια μὲ τὴν ξιφολόγχην καὶ τέλος τὰ ἔσφαξαν δι' αὐτῆς· ἔπειτα τὰ ἐξήπλωσαν ἐπὶ τοῦ τοίχου τοῦ κτήματος μὲ κρεμασμένας τὰς κεφαλὰς.

Εἰς τὴν θέσιν Λυγιά συνελήφθη τὴν ἰδίαν ἡμέραν (14/9) ὁμάς 8 ἀτόμων, μετὰ τῶν ὁποίων ὁ Χαρ. Παπαδημητρόπουλος· οὗτος ἐπέδειξεν εἰς τοὺς Γερμανοὺς σημείωμα γερμανοῦ στρατιώτου, ἀναφέροντος ὅτι ὁ Παπαδημητρόπουλος τὸν εἶχεν περιποιηθῇ τραυματισμένον κατὰ τὴν πρό διημέρου ἐπισυμβάσαν μάχην τῆς Σύμης. Οἱ Γερμανοὶ ἐξετέλεσαν τὸν Παπαδημητρόπουλον ἄνευ ἐτέρου μετὰ ἄλλων 7. Ἐσώθησαν 2 τραυματισθέντες καὶ προσποιηθέντες τὸν νεκρόν. Εἰς τοὺς εἰς τὰ περὶχωρα ἐκτελεσθέντας ἀνήκουν καὶ ἡ Μαρία, θυγάτηρ τοῦ ἀνωτέρω ἀναφερθέντος Χαρ. Παπαδημητροπούλου, ἡ Αἰκατερίνη Ἀθαν. Παπαδημητροπούλου, σύζυγος τοῦ ἀδελφοῦ του, δικηγόρου τὸ ἐπάγγελμα, ἐκτελεσθέντος καὶ αὐτοῦ καὶ διασωθέντος πληγωμένου, ἔγκυος 8 μηνῶν, καὶ ἡ Αἰκ. Π. Μηλιαράκη. Ἐπίσης ἡ Ἑλένη σύζ. Γεωργ. Μαρῆ καὶ ὁ 7ετής υἱὸς τῆς Μιχαήλ. Εἰς τὰ περὶχωρα ἀνακαλυφθεῖσαι ἐφονεύθησαν ὁμαδικῶς αἱ ἐκ Κάτω Σύμης γυναῖκες Καλλ. Χ. Συγκελλάκη, ἡ κόρη τῆς Ζαχαρένια Ρηνάκη, ἡ πενθερά τῆς τελευταίας Μαρία Ρηνάκη, ἡ Μαρία Γ. Μεταξάκη, τὸ ἐννεαετές τῆς Ζαχ. Ρηνάκη, Γεώργιος, εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς μητρὸς του κρατούμενον, μαζί αἱ ἐκ τοῦ χ. Γδόχια καταγόμεναι 80ντούτιδες Χαρ. Γ. Ξανθάκη καὶ Καλλιόπη Ν. Παπαδάκη.

Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ τραγωδία τῶν χωρίων τῆς Βιάννου ἡ μᾶλλον τὸ πρῶτο μέρος τῆς. Διότι οἱ Γερμανοὶ δὲν ἠρκέσθησαν εἰς τὸν φόνον τῶσαν ἑκατοντάδων θυμάτων. Ἐπρεπε καὶ τὰ χωρία νὰ καταστραφῶν ἐκ θεμελίων. Οὕτω μετὰ 15 περίπου ἡμέρας ἐξεδόθη προκήρυξις ὀρίζουσα ὁλόκληρον τὴν περιοχὴν ὡς νεκράν ζώνην, πλὴν τῶν χ. Βιάννου, Βαχοῦ, Ἀμιρῶν καὶ Ἀγίου Βασι-

λείου. Ἐδόθη ὀλιγοήμερος προθεσμία πρὸς ἀναχώρησιν, ἡ ἔλ-
λειψις ὅμως μεταφορικῶν μέσων δὲν ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς κατοί-
κους νὰ περισώσουν εἰμὴ ἐλάχιστον μέρος τῆς περιουσίας των.
Ἀλλαχοῦ οὐτε αὐτὴ ἡ εὐκαιρία δὲν ἐδόθη, ὅπως π.χ. εἰς τὴν Κά-
τω Σύμην, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι μετὰ τὴν μάχην, γενομένην
εἰς ἐλάχιστην ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ χωρίου, εἶχον ἀποχωρήσει καὶ
κρυβῆ, ἡ δὲ καταστροφή ἐπικολούθησε τὴν ἐπομένην, 13/9/43.

Οἱ κάτοικοι τῆς ἀνατολικῆς Βιάννου (χ. Μύρτος, Γδόχια
κ.τ.λ.) διετάχθησαν νὰ συγκεντρωθοῦν εἰς τὴν Ἱεράπετραν, οἱ
τῆς δυτικῆς νὰ φύγουν ἐκτὸς τῆς ἐπαρχίας. Κατόπιν τὰ χωριά
ἀφοῦ ἐλεηλατήθησαν, ἐκάησαν καὶ ἀνετινάχθησαν διὰ δυναμί-
τιδος μετὰ τῶν σχολείων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν. Οὕτω κατεστρά-
φησαν ὁλοσχερῶς τὰ ἐξῆς χωρία:

Συκολόγος	80	οἰκίαι	
Κάτω Σύμη	245	»	Τὸ χωρίον ἐκυρπολήθη εἰς τὰς 13/9, κατεδαφίσθη δὲ εἰς τὰς 9/10 ἐκ θεμελίων. Εἰς τὰς 245 οἰκίας συμπε- ριλαμβανόνται καὶ αἱ τοῦ συνοικισμοῦ Λαυτράκι, χα- μερῆς διαμονῆς τῶν Συμιανῶν.
Πεῦκος	80	»	Πυρπόλησις εἰς τὰς 14/9, κατεδαφίσαις ἐκ θεμελίων μετὰ ἓνα μῆνα περίπου.
Κεφαλοβρύσι	80	»	
Κρεββατᾶς	70	»	
Γδόχια	100	»	Δὲν ἀπέμεινεν οὔτε μία οἰκία ὄρθια.
Μουρνιές	110	»	
Μύρτος	110	»	Οὐδεμία ἀπέμεινεν ὄρθια.
Ρίζα	30	»	Ἐκτὴ εἰς μόνον συνοικισμὸς τοῦ χωρίου.
Καλάμι	40	»	Κατεστράφη τὸ 1/3 τοῦ συνόλου, διότι, μεσολαβή- σαι τοῦ τότε Γεν. Διοικητοῦ Κρήτης, ἐξεδόθη νέα δια- ταγὴ τοῦ γερμον. Στρατηγεῖον αἴρουμε τὴν προηγούμενην.

Μερικὴ ἦτο καὶ ἡ καταστροφή τοῦ χ. Ἐπάνω Σύμη.

Ἐπίσης κατεστραμμένα εὐρίσκονται σήμερον τὰ ἐπίνεια τῆς
ἐπαρχίας ΚΕΡΑΤΟΚΑΜΠΟΣ καὶ ΑΡΒΗ. Οἱ γερμανοὶ ἐλεηλάτησαν
τὰ ἐκεῖ ἐναποθηκευμένα προϊόντα καὶ κατέστρεψαν τὰς οἰκίας
καὶ τὰς ἀποθήκας.

Εἶναι ἐξόχως χαρακτηριστικόν ὅτι οἱ Γερμανοὶ ἐζήτησαν ἐκ
τῶν ὑστέρων νὰ ἀποσκεπάζουν τὰ ἐν Βιάννῳ ἐγκλήματά των
πίεσαντες τὸν ἐκεῖ προσελθόντα ἀρχιμανδρίτην Εὐγ. Ψαλιδά-
κην, ἀντικαθιστώντα τὸν Μητροπολίτην Κρήτης εἰς τὰ καθή-
κοντά του, νὰ ὑπογράψῃ ἔγγραφον δηλώσιν, ὅτι δὲν ἔγιναν πα-
ραβάσεις τοῦ διεθνοῦς δικαίου κατὰ τὰ γεγονότα τῆς Βιάννου.
Ὁ ἀρχιμανδρίτης ὅμως, μὴ πτοηθεὶς ἀπὸ τὰς ἀπειλὰς των, ἐ-
βγαλεν ἀπὸ τὸ στήθος του τὸν σταυρόν, τὸν ἐπέθεσεν ἐπὶ τῆς
τραπέζης τοῦ γερμανοῦ ἀξιωματικοῦ καὶ ἐφώναξεν· «*τουφεκί-
στε με, ἀλλὰ ψεύτικη δήλωση δὲν ὑπογράφω*» γιατί εἶδα μέ τὰ μά-
τια μου γυναῖκες ξεκοιλιασμένες».

Τὴν 1/10/1943 ἔγινεν ἐξόρμησις τῶν Γερμανῶν πρὸς τὴν κοι-
νότητα τῆς Σούγιας τοῦ νομοῦ Χανίων, εἰς τὴν νότιον παραλίαν
τῆς νήσου, ἀνατολικῶς τῆς Παλαιοχωράς. Ὁ λόγος τῆς ἐξορ-
μήσεως ἦτο ὅτι ἐπὶ τῶν ὄρειων αὐτῶν χωρίων εἶχε τὴν ἔδραν
τῆς ἡ ἀγγλικῆς κατασκοπεῖα. Τὰ χωριά τῆς κοινότητος Σούγιας
ΚΟΥΣΤΟΓΕΡΑΚΟ, ΜΟΝΗ καὶ **ΛΙΒΑΔΑΣ**, ἐβομβαρδίσθησαν ἐξ ἀερο-
πλάνου, συγχρόνως δὲ πεζικός στρατός ἀπέκοψε πᾶσαν δυνα-
τότητα διαφυγῆς τῶν κατοίκων πρὸς τὰ Λευκά Ὄρη. Ὅσους
συνήντων καθ' ὁδὸν τοὺς ἐξετέλουν, ὅπως πάντοτε· οὕτω εἰς τὴν
περιφέρειαν τῆς Καντάνου ἐφόνευσαν τὴν Ἀμαλίαν Τσούρη, 14
ἐτῶν, καὶ τοὺς Ἀντ. Πατεράκη (70 ἐτῶν), Νικ. Πατεράκη καὶ
Πέτρον Τζατζιμάκη, καθὼς ἐβοσκοῦν τὰ ποιμνία των.

Οἱ Γερμανοὶ συλλαβόντες τὰ γυναικόπαιδα τῶν χ. Λιβαδᾶς
καὶ Τεμένια, τὰ μετέφερον εἰς τὰς φυλακάς τῆς Ἀγιάς, τοῦ δὲ
Κουστογέρακου, ἀφοῦ τὰ ἔστησαν εἰς τὴν γραμμὴν, ἐντὸς τοῦ
περιβόλου τῆς ἐκκλησίας, ἤρχισαν νὰ τὰ ἐκτελοῦν διὰ πολυβό-
λου. Οἱ ἀντάρται εἶχον ἀποφασίσει νὰ μὴν προσβάλουν τοὺς Γερ-
μανοὺς, διὰ νὰ μὴν καταστραφοῦν τὰ χωριά των· ὅταν ὅμως οἱ
παρακολουθοῦντες ἀπὸ τὰ ἐπὶ ὑψώματα τὰς κινήσεις τοῦ ἐ-
χθροῦ φρουροὶ τῶν ἀνταρτῶν εἶδον τὰς γυναῖκας των νὰ πῖπτουν
ὑπὸ τὰς σφαῖρας τοῦ πολυβόλου, ἐπετέθησαν ἀμέσως κατ' αὐ-
τῶν — καὶ ἦσαν κατ' ἀρχὰς 8 μόνον ἐναντι 120 — φονεύουν τὸν
πολυβολιστὴν — ἐκτελεστήν καὶ ἀπελευθερώνουν τὰ γυναικό-

παιδᾶ οἱ Γερμανοὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν ἀφήσαντες καὶ ἱκανοὺς νεκροὺς καὶ τραυματίας ἐπὶ τόπου. Ἐξ ἀπὸ τὰ γυναικόπαιδα ὅμως εἶχον ἥδη ἐκτελεσθῇ διὰ τῆς πρώτης ριπῆς τοῦ πολυβόλου: ἡ Χρυσὴ χήρα Ἰω. Ἀναστασάκη, ἡ Χαρ. Ι. Μυριζάκη, ἡ Εἰρ. Μυριζάκη, ἡ σύζυγος τοῦ Ἐπ. Πατερράκη μετὰ τῆς διетуῆς θυγατρὸς τῆς, καὶ ἡ Μελάκη 14 ἐτῶν. Μετὰ δύο ἡμέρας οἱ Γερμανοὶ κατωρθώνουν νὰ ἀνακαταλάβουν τὸ χωρίον — ἐντελῶς ἔρημον πλέον — τὸ λεηλατοῦν καὶ τὸ ἀνατινάζουν διὰ δυναμίτιδος ὅπως καὶ τὰ χωρία Λιβαδάς καὶ Μονή.

Εἰς τὴν Μονὴν ἔκαυσαν τὴν φρενοβλαβὴ χήραν Ἀναστ. Λαμπουράκη καὶ ἐτυφέκισαν τὸν τυφλὸν 90ντούτη Δημ. Σταβιανουράκη, μὴ δυνάμενον νὰ ἐγερθῇ καὶ δι' αὐτὸ ὑποχρεώσαντες τὴν σύζυγόν του νὰ τὸν ὑποβαστάξῃ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν. Ἐπίσης ἐτυφέκισαν τὴν 17ετιδα κόρην τοῦ ἀντισυνταγματάρχου Χαρ. Σειριαδάκη.

Κατὰ τὴν αὐτὴν περίπτω ἐποχὴν ὁ ἀρχηγὸς τῆς Κεντρικῆς Κρήτης Ἐμμ. Μπαντουβᾶς (ἴδε ἄνωτ. σ. 44) πιεζόμενος ἐτράπη πρὸς δυσμὰς, καταδιωκόμενος ὑπὸ πολυαριθμῶν γερμανικῶν ἀποσπασμάτων. Συγκρουσθεὶς μετ' αὐτῶν παρὰ τὸ χ. Καλὴ Συκιά τῆς ἐπαρχ. Ἀγίου Βασιλείου Ρεθύμνης καὶ ἀπαγκιστρωθεὶς κατέφυγεν ὕστερον εἰς τὴν περιφέρειαν Καλλικράτους Σφακίων.

Οἱ Γερμανοὶ μαθόντες ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς **ΚΑΛΗΣ ΣΥΚΙΑΣ** εἶχον εἰδοποιήσει τὸ σῶμα τοῦ Μπαντουβᾶ περὶ τῆς ἀφίξεώς των καὶ ἐφοδιάσει αὐτὸ διὰ τροφίμων, ἔχοντες δὲ ὑποστῇ καὶ ἀπωλείας τινὰς κατὰ τὴν μετ' αὐτοῦ σύγκρουσιν, ἀπεφάσισαν νὰ ἐκδικηθοῦν. Ἐπειδὴ οἱ ἄνδρες τοῦ χωρίου εἶχον διαφύγει, οἱ Γερμανοὶ εἰσελθόντες (9/10/43) συνεκέντρωσαν τὰς γυναῖκας ὅλας παρὰ τὴν βρύσιν τοῦ χωρίου καὶ ἤρχισαν νὰ τὰς ἀνακρίνουν ἐρωτῶντες ποῦ εὐρίσκονται οἱ ἄνδρες των, ποῦ ἔχουν κρυμμένα τὰ ὄπλα των κ.λπ. Διὰ νὰ τὰς ἐκφοβίσουν, εἶχον ἐστραμμένα τὰ πολυβόλα ἐναντίον των. Ἐπειδὴ ὅμως ἐκεῖνοι δέν τοὺς ἀπεκάλυπτον τίποτε, ἔθεσαν πῦρ εἰς 4 οἰκίας καὶ διέταξαν νὰ ἐγερθοῦν αἱ γυναῖκες, τῶν ὁποίων αἱ οἰκίαι ἐκαίοντο. Καθὼς ἠγέρθησαν 5 — ἡ Μαλαματένια, σύζυγος Ἐμμ. Πετράκη, ἡ Εὐαγγελία, σύζ.

Εὐστρ. Γριντάκη 8 μηνῶν ἔγκυος, ἡ Ἑλένη χήρα Ἐμμ. Νικητάκη καὶ ἡ κόρη τῆς Μαρία, καὶ ἡ Ἀργυρὴ, σύζυγος Κωνστ. Κωστάκη — τὰς διέταξαν νὰ προχωρήσουν πρὸς τὰς καιομένας οἰκίας των. Ἡ Ε. Γριντάκη ἐκράτει εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς τὸ διετέες τέκνον τῆς οἱ Γερμανοὶ τῆς τὸ ἤρπασαν, τὸ πέταξαν εἰς τὸν δρόμον καὶ ἔπειτα ἔρριψαν ἐκείνην ἐντὸς τῆς φλεγομένης οἰκίας τῆς, ὅπου ἐκάη. Ἡ Μαλ. Πετράκη καὶ ἡ Μαρ. Νικητάκη ἐρρίφθησαν ἐντὸς τῆς οἰκίας τοῦ Στ. Σταυρουλάκη, τὴν ὁποίαν ἐπίσης εἶχον πυρπολήσει. Ἡ Ἀργ. Κωστάκη ἐρρίφθη ἐντὸς τῆς φλεγομένης οἰκίας τοῦ Ἐμμ. Γ. Κωστάκη, ἀφοῦ πρῶτον ἐφονεύθη διὰ περιστρόφου τὸ αὐτὸ συνέβη μέ τὴν Ἑλ. Νικητάκη ἐντὸς τῆς οἰκίας τοῦ Εὐαγγ. Πετράκη. Ἐντὸς τῆς οἰκίας τοῦ Ἐμμ. Κωστάκη ἐρρίφθησαν διὰ νὰ καοῦν καὶ αἱ ἐξῆς τρεῖς τυφεκισθεῖσαι προηγουμένως Μαρ. συζ. Μάρκου Γριντάκη, Φωτεινὴ σύζ. Εὐστρ. Δαμουλάκη, καὶ Σταυρ. σύζ. Ἰω. Ζουμπεράκη.

Κατόπιν οἱ Γερμανοὶ ἐξεχώρησαν τὰς ἐκ τοῦ νοτιοδυτικῶς τῆς Καλῆς Συκιάς κειμένου χ. Ροδάκινον καταγομένας Εὐαγγελίαν σύζ. Ἀνδρ. Φρονιμάκη, Εὐαγγελίαν σύζ. Εὐστρ. Σταβιανουδάκη, Ζαμπιαν σύζ. Γ. Γιανναδάκη καὶ Χρυσὴν συζ. Γεωργ. Καλαφάτη ἀφοῦ τὰς ἐξετέλεσαν, τὰς ἔρριψαν ἐντὸς τῆς οἰκίας τοῦ Λεων. Μονιάκη, ὅπου ἐκάησαν. Εἰς τὴν αὐτὴν οἰκίαν ἔρριψαν καὶ ἄλλας τρεῖς πολυβοληθείσας, τὴν Εἰρήνην, σύζ. Κανάκη Μονιάκη, τὴν Ἀσπασίαν, σύζ. Μαρκ. Γιανναδάκη, καὶ τὴν Μαρ. Ἐμμ. Πετράκη, αἱ δύο πρῶται, ἀπλῶς τραυματισμέναι, ἐσύρθησαν διὰ μέσου τῶν φλογῶν καὶ ἐσώθησαν.

Ἐξ ἄλλου οἱ Γερμανοὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἔκαυσαν τὸν 80ντούτη Εὐστρ. Ἰω. Δαμουλάκη ἐντὸς τοῦ χωρίου, εἰς δὲ τὰ πέριξ αὐτοῦ ἐφόνευσαν τὸν Παντελῆν Ι. Κουμεντάκη καὶ τὸν Σταμ. Κατσιβελάκη ἐκ τοῦ χ. Ἀγ. Ἰωάννης¹. Ἐν τῷ συνόλω ἐκάησαν τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐννέα οἰκίαι ἐλεηλατήθησαν ὅμως ὅλαι εἰς τοὺς κατοίκους δέν ἀπέμεινον οὔτε ζῶα, οὔτε σκευὴ, οὔτε τίποτε. Τὰ ἀπηνθρακωμένα λείψανα τῶν καεισῶν γυναι-

1. Εἰς τὰς 4/2/44, ἐφόνευσαν ἐντελῶς ἀναιτίως τὸν ἐκ Καλῆς Συκιάς καταγόμενον Σταμ. Ν. Βαβουράκη, πατέρα 9 τέκνων, συναντήσαντες αὐτὸν καθ' ὁδόν.

κῶν, ὅσα εὐρέθησαν, συλλεγέντα ἐντός κοφίνων ἐτάφησαν εἰς τό νεκροταφεῖον καί ἐντός κηπαρίου τῆς οἰκίας Λ. Μονιάκη. Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀπάνθρωπον αὐτὴν ἐκδίκησιν καί τὴν μετ' αὐτὴν ἐπισυμβάσαν δῆωσιν τοῦ παρακειμένου χ. Ἀλῶνες, οἱ Γερμανοὶ ἐσυνέχισαν τὴν καταδίωξιν τῆς ομάδος Μπαντουβᾶ εἰς τὰ Σφακιά. Τὴν 6/10/43, δύναμις ἐκ 500 περίπου Γερμανῶν εἰσῆλθεν εἰς τὸν **ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΗΝ** ρίπτουσα σφοδρούς πυροβολισμούς πρὸς ἐκφοβισμόν τῶν κατοίκων καί παρεμπόδισιν τῆς διαφυγῆς των. Παρά ταῦτα τὸ πλεῖστον τῶν ἀνδρῶν κατῴρθωσεν νά διαφύγῃ χάρις εἰς τὸ ὄρεινόν καί δασῶδες τῆς περιοχῆς. Οἱ ὑπολειφθέντες — περί τούς 30 ἄνδρες καί τὰ γυναικόπαιδα — συνελήφθησαν καί ἐκρατήθησαν εἰς τὸν περίβολον τῆς ἐκκλησίας. Ἐνισχυθέντες οἱ Γερμανοὶ καί διὰ τῆς ἀφίξεως ἄλλου στρατοῦ ὡς καί τῆς περιβοήτου ομάδος τοῦ Σούμπερτ ἤρχισαν νά λεηλατοῦν τὸ χωρίον καί νά ἀνακρίνουν τοὺς κατοίκους κατηγοροῦντες αὐτοὺς ἐπὶ συνεργασία μετὰ τοῦ Μπαντουβᾶ. Ἐπειτα ἐκμανέντες διὰ τὴν διαφυγὴν τούτου, ἐφόνευσαν πρῶτον περί τούς 10 ἄνδρας μετὰ φοβερῶν βασάνων ἐντός ἐρειπωμένης οἰκίας, τοὺς δέ λοιπούς εἰς τὰς ὁδοὺς ἢ ἐντός τῶν αὐλῶν τῶν οἰκιῶν των. Ἐν συνόλῳ ἐξετελέσθησαν τὴν 8/10/43 29 ἄτομα μετὰ τῶν ὁποίων ὁ ἀπόστρατος ἀξιω/κός χωροφυλάκης Γ. Μανουσέλης μετὰ τοῦ υἱοῦ του Ἑμμανουήλ, οἱ γέροντες Μαν. Βουγιούκαλος 70 ἐτ., Μαν. Ν. Μανουσέλης 60 ἐτ., Μαν. Γ. Μανουσέλης 62 ἐτ., Ρουσ. Γανταδάκης 60 ἐτ., Ἑμμ. Κωνσταντουδάκης 60 ἐτ. Ἐπίσης αἱ γυναῖκες Εὐαγ. χήρα Τσιβολεδάκη 65 ἐτ., Ζαμπία Ἰ. Παπαδοσήφου 50 ἐτ., Μ. Χαιρετάκη 60 ἐτ., καί Αἰκατ. Γιαννακάκη 30 ἐτ. Ἐπίσης οἱ ἀδελφοὶ Ἀλέξανδρος, Νικόλαος, Ἑμμανουήλ καί Μανούσος Γ. Βουγιούκαλος, ἡλικίας ἀπὸ 20 μέχρι 32 ἐτῶν.

Συγχρόνως μέ τὰς ἐκτελέσεις ἐλεηλάτησαν καί ἔπειτα ἐπυρπόλησαν τὸν **ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΗΝ** ἐκ τῶν οἰκιῶν ἐκάησαν περί τὰς 80. Ἐκ τῶν γυναικῶν συνέλαβον 20 πάσης ἡλικίας, τὰς ὁποίας ἐφυλάκισαν ἐπὶ 1 μῆνα εἰς τὴν Ἀγίαν. Ἐπειδὴ δέ μετὰ ταῦτα ἕνα τμήμα τοῦ στρατοῦ τῶν ὁδεῶν πρὸς νότον ἐβλήθη ὑπὸ ομάδος

ἀνταρτῶν, οἱ Γερμανοὶ συνέλαβον ἄλλας τρεῖς γυναῖκας εἰς τὸ χ. Καλλικράτης, τὰς ἐφόνευσαν ἐντός οἰκίας καί ἔπειτα ἀνετίναξαν αὐτὴν. Ἡ περιοχή ἐκηρύχθη ἀπηγορευμένη ζώνη, ἐγκατασταθέντος καί μονίμου ἐκεῖ φυλακείου, τὰ δέ γυναικόπαιδα διεσπάρησαν εἰς τὰ βουνά, τὰ δάση καί τὰ γειτονικά χωρία.

Εἰς τὰς 23 Ἀπριλίου 1944 ἐγένεν ἡ ἀπαγωγή τοῦ στρατιωτικοῦ διοικητοῦ Ἡρακλείου στρατηγοῦ Κράϊπε ἐπὶ τῆς δημοσίας ὁδοῦ μετὰ τῆς κωμοπόλεως Ἀρχάνες καί τοῦ Ἡρακλείου, ὑπὸ Ἀγγλῶν, βοηθουμένων καί ὑπὸ Ἑλλήνων. Φονευθέντος τοῦ ὁδηγοῦ του, ὁ στρατηγὸς ἐδέθη καί ἐτοποθετήθη εἰς τὸ βάθος τοῦ αὐτοκινήτου του, μέ τὸ ὁποῖον ἔπειτα οἱ ἀπαγωγεῖς του, φέροντες στολὰς γερμανικάς, εἶχον τὸ θάρρος νά διασχίσουν ὅλον τὸ Ἡράκλειον ἐγκαταλείποντες τὸ αὐτοκίνητον εἰς τι σημεῖον τῆς πρὸς τὸ Ρέθυμνον ὁδοῦ (Γενί Κααβέ) ὡδήγησαν τὸν αἰχμάλωτον εἰς τὰ βουνά, ὅπου παρέμεινεν ἐπὶ ἀρκετάς ἑβδομάδας, μέχρις ὅτου καταστῇ δυνατόν νά ἐπιβιβασθῇ ἐκ τῆς νοτίας παραλίας τῆς νήσου ἀγγλικοῦ πολεμικοῦ πλοίου καί ὡδηγηθῇ εἰς Αἴγυπτον.

Τὴν ἀπαγωγὴν αὐτὴν ἐπέπρωτο νά πληρώσουν σκληρὰ κατὰ σειρὰν ὅλα τὰ χωρία πλησίον τῶν ὁποίων διήλθεν ἡ συνοδεία τοῦ Κράϊπε. Καί πρῶτον ἐτιμωρήθησαν εὐθύς ἀμέσως τὰ χωρία **ΚΑΜΑΡΕΣ**, **ΜΑΓΑΡΙΚΑΡΙ** τῆς ἐπαρχίας Καινουρίου (ν. Ἡρακλείου), **ΛΟΧΡΙΑ** καί **ΣΑΧΤΟΥΡΙΑ** τοῦ νομοῦ Ρεθύμνης.

Τὸ χωρίον **ΚΑΜΑΡΕΣ** ἐκυκλώθη τὴν 3/5/44, οἱ ἄνδρες τοῦ ὅλοι συνελήφθησαν καί ὡδηγήθησαν εἰς τὴν κωμόπολιν Μοῖρες, τὰ δέ γυναικόπαιδα ἐκλείσθησαν ἐντός τῆς ἐκκλησίας τοῦ χωρίου. Μετὰ 2 ἡμέρας, τὴν 5/5, ἐδόθη ἄδεια εἰς τὰς γυναῖκας νά παραλάβουν ἐκ τῶν οἰκιῶν των ὅ,τι ἠδύναντο. Ἐπανελήφθη ἕξ ἄλλου τὸ τέχνασμα νά δηλωθῇ εἰς αὐτάς, ὅτι ὅ,τι πολῦτιμον δέν ἠδύναντο νά παραλάβουν μαζί των, φρόνιμον ἦτο νά τὸ ἀποθέσουν ἐντός τῆς ἐκκλησίας, ἥτις, δῆθεν, δέν θά παρεβιάζετο. Οὕτως κατὰ τὴν ἐπακολουθήσαν δῆωσιν, οἱ Γερμανοὶ εὗρον συγκεντρωμένην τὴν λείαν των χωρὶς νά κοπιᾶσουν. Ἀκολουθῶς ἔθεσαν δυναμίτιδα καί πῦρ καί κατέστρεψαν τὸ χωρίον. Κατε-

στράφη καί τό σχολεῖον, ἡ δέ ἐκκλησία ἐλεηλατήθη πλήρως, μέχρι καί τῶν κεράμων τῆς στέγης, οὕτως ὥστε μόνον οἱ τέσσαρες τοῖχοι ἀπέμειναν.

Ἐκ τῶν ἐν Μοῖραις ἀνδρῶν ἐκρατήθησαν 30, οἵτινες καί ἐξωλοθρεύθησαν· ὁ τρόπος τοῦ θανάτου τῶν ἀγνοεῖται μέχρι σήμερον· οἱ λοιποὶ ἀφέθησαν ἐλεύθεροι, ὑπὸ τό ὄρον νά μή ἐπιστρέψουν εἰς τό χωρίον τῶν. Πάντως, ἐλέχθη ὅτι ἔχουν τό δικαίωμα τῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν τῶν· τό τί ὑπέστησαν κατ' αὐτήν θά τό ἴδωμεν κατωτέρω.

Τήν αὐτήν ἡμέραν (3/5/44) ἐκυκλώθησαν καί τὰ **ΣΑΧΤΟΥΡΙΑ**· ὅλοι οἱ ἄνδρες, ἀπό ἡλικίας 14 ἐτῶν καί ἄνω, ἀπροειδοποίητοι καί ἀνυποψίαστοι, συνελήφθησαν — 198 ἐν ὅλῳ —, μέ τήν κατηγορίαν ὅτι δέν κατήγγειλαν εἰς τās γερμανικάς ἀρχάς α) ὅτι πρό εἴκοσι περίπου ἡμερῶν, ἀγγλικόν πλοῖον εἶχεν ἀποβιβάσει εἰς τήν πλησίον ἀκτὴν πολεμοφόδια, β) ὅτι ἡ συνοδεία τοῦ στρατηγοῦ Κράϊπε εἶχεν διέλθει παρά τό χωρίον. Οἱ συλληφθέντες ὠδηγήθησαν εἰς θέσιν Ἅγιος Κύριλλος, ἐκεῖθεν δέ εἰς τās φυλακάς Ρεθύμνης. Οὐδεὶς ἐκ τῶν ἀνδρῶν ἐξηρέθη, οὐδέ οἱ ἀνάπηροι, οἱ ἀσθενεῖς, οἱ γέροντες, ὁ τυφλός ἄχειρ Στ. Κοτσιφάκης κ.ἄ., ἀλλ' ὑπεχρεώθησαν ν' ἀκολουθήσουν, ἔστω καί ἐπὶ ζῶων. Τήν ἐπομένην οἱ Γερμανοὶ συνεκέντρωσαν τās γυναῖκας εἰς τήν πλατεῖαν τοῦ χωρίου καί ἐδήλωσαν ὅτι τήν ἐπαύριον θά καταστραφῶν τὰ Σαχτούρια: «*Τὸν λόγο τὸν ξέρουν οἱ ἄνδρες σας. Ἐσεῖς θά κάνετε ἓνα μακρινό ταξίδι*». Τήν νύχτα αἱ γυναῖκες ἐκοιμήθησαν ὅλαι ἐντός τοῦ σχολείου καί τῆς ἐκκλησίας φρουρούμεναι. Τήν πρωΐαν ὑπεχρεώθησαν νά ἐκκενώσουν τās οἰκίας τῶν, διὰ νά γίνῃ ἡ ἐπιλογή τῆς λείας εὐκολωτέρα. Τό τέχνασμα τῆς συγκεντρώσεως τῶν πολυτιμωτέρων σκευῶν κ.τ.λ. ἐντός τῆς ἐκκλησίας, δῆθεν πρὸς ἐξασφάλισιν, ἐπανελήφθη καί ἐδῶ. Μέχρι τῆς 6ης Μαΐου αἱ γυναῖκες ἐκοιμῶντο ἐντός τοῦ ναοῦ καί τοῦ σχολείου ὑπὸ φρουρῇ. Τήν πρωΐαν τῆς ἡμέρας ταύτης ἐξεδιώχθησαν ἐκ τοῦ χωρίου μέ ὅ,τι ἠδύνατο ἐκάστη νά συμπεριλάβῃ, ὑπεχρεώθησαν δέ νά λοξοδρομήσουν καί νά διέλθουν διὰ τοῦ χ. Μέλαμπες πρὸς παραδειγματισμόν· ἐκεῖθεν ὠδηγήθη-

θησαν εἰς τὰ περίχωρα τῆς Ρεθύμνης, ὅπου ἐγκαταλείφθησαν εἰς τὴν τύχην τῶν. Ἡ μαρτυρική αὐτὴ ὁδοιπορία διήρκεσε 2, 1/2 ἡμέρας. Ὅσαι ἔμειναν ὀπίσω, γραῖαι, ἀσθενεῖς, κ.τ.λ. ἐπεβιβάζοντο ἐπὶ γερμανικοῦ φορτηγοῦ αὐτοκινήτου.

Ἐκ τῶν ἐν Ρεθύμνῃ φυλακισμένων ἀνδρῶν ἀπελύθησαν μετὰ τρεῖς ἡμέρας οἱ γέροντες καί οἱ ἀσθενεῖς· οἱ ὑπόλοιποι ἐκρατήθησαν ἀπολυόμενοι βαθμηδόν, πλὴν 28, μεταφερθέντων εἰς Ἀγιάν. Ἐκ τούτων 15 ἐτυφεκίσθησαν μετ' ἄλλων 45 ὁμαδικῶς τὴν 16/9/44.

Τὴν 6/5/44, κατὰ τὴν ἐκδιώξιν τῶν γυναικῶν, τὰ Σαχτούρια ἀνετινάχθησαν διὰ δυναμίτιδος· ἐκ τῶν 140 οἰκιῶν ἀπέμειναν περὶ τās 30 ἡμικατεστραμμέναι. Ἀνετινάχθησαν καί αἱ δύο ἐκκλησίαι τοῦ χωρίου καί τό σχολεῖον. Τὰ εἰς τās ὁδοὺς συγκεντρωμένα ἀντικείμενα παρελήφθησαν ὑπὸ τῶν Γερμανῶν ἐπὶ αὐτοκινήτων.

Κατὰ τὸν ἴδιον ἀκριβῶς τρόπον καί τὴν ἰδίαν ἡμέραν κατεστράφησαν τὰ χ. **ΜΑΓΑΡΙΚΑΡΙ** καί **ΛΟΧΡΙΑ**. Εἰς τὴν Λοχριάν ἐξετέλεσαν ἐντός τοῦ χωρίου καί πρό τῶν ἄλλων κατοίκων 3 ἄνδρας τοὺς Μ.Κ. Μανουσάκη, τόν Στ. Ι. Κρυοβρυσσιανόν καί τόν Ἐμμ. Α. Δημητρακάκη· τοὺς λοιποὺς ἐφήβους καί ἄνδρας ὠδήγησαν εἰς Μοῖρες, ὅπου τοὺς ἐφυλάκισαν ἐπὶ 10 ἡμέρας· ἐξ αὐτῶν ἐκράτησαν 10, τοὺς ὁποίους ἀπέστειλαν εἰς τās φυλακάς τῆς Ἀγιάς· πλὴν 2 ἀπολυθέντων, τῶν λοιπῶν ἀγνοεῖται ἡ τύχη· προφανῶς ἐτυφεκίσθησαν κατὰ τινὰ ὁμαδικὴν ἐκτέλεσιν. Μεταξὺ τῶν ἀπωλεσθέντων ὑπάρχουν οἱ 4 ἀδελφοὶ Στυλιανός, Κωνσταντῖνος, Ἐμμανουὴλ καί Νικόλαος Ι. Κρυοβρυσάκης.

Τὰ γυναικόπαιδα ἐξετοπίσθησαν, τό δέ χωρίον, ἀφοῦ ἐλεηλατήθη ἐπὶ 10 ἡμέρας, ἐπυρπολήθη καί ἀκολούθως ἀνετινάχθη δι' ἐκρηκτικῶν ὑλῶν. Ἀπὸ τās 215 οἰκίας δέν ἀπέμεινε καμμία σῶα. Σημειωτέον ὅτι τό χωρίον εἶχε προηγουμένως θρηνησῇ τὴν ἀπώλειαν ἄλλων 11 ἀνδρῶν, συλληφθέντων, ἐγκλεισθέντων εἰς τὴν Ἀγιάν καί πνιγέντων καθ' ὃν χρόνον μεταφέροντο εἰς Γερμανίαν.

Ἄξιζει ἐνταῦθα ν' ἀντιγράψωμεν ἀποσπάσματα μιᾶς ἀπὸ τὰς προκηρύξεις πού διένειμαν οἱ Γερμανοί, σχετικῶς μέ τήν καταστροφήν τῶν χωρίων αὐτῶν:

«Τά χωριά Λοχριά, Καμάρες καί Μαγαρικόρι περιεκυκλώθησαν ἀπὸ τὰ γερμανικά στρατεύματα τήν 3ην Μαΐου 1944 ἔξεκινώθησαν κατὰ τήν διεξαγωγήν μιᾶς μεγάλης ἐπιχειρήσεως ἐναντίον τῶν συμμοριτῶν εἰς τό ὄρος Ψηλορείτης. Μετὰ τήν μεταφορά τοῦ πληθυσμοῦ ἔξω τῶν χωρίων, ταῦτα ἰσοπεδώθησαν. Τά σκληρά μέτρα ἦσαν ἀναγκαῖα, διότι ὁ πληθυσμός τῶν χωρίων τούτων ἐπανειλημμένως εἶχεν ἐνοχοποιηθῆ διὰ τήν ὑποστήριξιν τῶν συμμοριτῶν εἰς μεγάλην κλίμακα.... Τό χωρίον Βόρισα (γράφε Βορίζια) ἐβομβαρδίσθη κατὰ τήν διεξαγωγήν τῶν μέτρων τούτων, καί κατεστράφη, διότι μέσα εἰς αὐτό ἀνεκαλύφθησαν πολλά ὄπλα. Ὁ πληθυσμός τῶν πέριξ χωρίων ἐκράτησε ὑποὺλον στάσιν ἐναντίον τῶν ἐνόπλων δυνάμεων. Ἀπὸ μηνῶν τά χωρία Λοχριά, Καμάρες καί Μαγαρικόρι ἦσαν τόποι παραμονῆς καί κέντρα ἀνεφοδιασμοῦ τῶν συμμοριτῶν τοῦ Μπαντοῦ-βὰ καί τοῦ Πετρακογιώργη.... Τήν 3ην Μαρτίου 1944 τό χωρίον Λοχριά παρέσχε καταφύγιον εἰς 10 ἄγγλους ἀξιωματικούς, ἤτοι ὁ τόπος διαβάσεως διὰ βρετανούς ἀνδρας τῶν κομμάντο πρὸς τὰ ὄρη....

Ἐναντίον τῆς ἐπιζημίου ταύτης συμπεριφορᾶς, ἐναντίον τῆς ὑποστήριξεως τῶν Ἀγγλῶν πρακτόρων καί τῶν συμμοριτῶν ἐστράφησαν τὰ γερμανικά μέτρα....

Κρήτες! Αὐτά τὰ μέτρα ἄς εἶναι δι' ὅλους προειδοποιήσεις....»

Εἰς τὰς 8/5/1944 κατεστράφη, βομβαρδισθέν καί πυρποληθέν τό χωρίον ΣΑΜΩΝΑΣ (Ἀποκορώνου) ἐκ τῶν 46 οἰκιῶν ἀπέμειναν 7 μόνον. Ἐπίσης κατεστράφη ὁ συνοικισμός ΝΟΠΗΓΙΑ (νομοῦ Χανίων).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ

Η ΑΠΟΧΩΡΗΣΙΣ

Ἀπὸ τῶν μέσων Αὐγούστου 1944 καί ἔξης.

Ἀπὸ τῶν μέσων Αὐγούστου 1944 οἱ Γερμανοί ἤρχισαν ἐγκαταλείποντες τήν Ἀνατολικήν καί τήν Κεντρικήν Κρήτην καί νά περιορίζονται εἰς τήν Δυτικήν. Ἡ ἀποχώρησίς τῶν αὐτῆ συνδέεται μέ φοβεράς καταστροφάς χωρίων, ἐκτελέσεις, διωγμούς κ.τ.λ., ὑπὸ διαφόρους προφάσεις, μέ πραγματικόν σκοπόν ὁμῶς, ὅπως φαίνεται, τήν ἐξασφάλισιν τῆς ὑποχωρήσεώς τῶν καί πρό παντός τήν καταστροφήν καί ἐρήμωσιν, ὅσον ἦτο δυνατόν, τῆς ἡρωικῆς νήσου, τῆς ὁποίας ἡ ψυχὴ δέν εἶχε γονατίσει οὔτε εἰς τὰς ζοφερωτέρας ἡμέρας τοῦ ἀγῶνος. Οὕτω ἐντὸς τοῦ δευτέρου δεκαπενθημέρου τοῦ Αὐγούστου κατεστράφη πλῆθος χωρίων τῆς Κεντρικῆς Κρήτης καί ἐξετελέσθησαν ἑκατοντάδες Κρητῶν, τῶν περισσοτέρων μέ τήν πρόφασιν ὅτι πρό τετραμήνου οἱ ἀπαγαγόντες τόν στρατηγόν Κράϊπε εἶχον διέλθει πλησίον τῶν χωρίων αὐτῶν, χωρὶς ἐκεῖνοι νά σπεύσουν νά τόν ἀπελευθερώσουν ἢ νά καταγγείλουν τό γεγονός εἰς τὰς γερμανικάς στρατιωτικάς ἀρχάς.

Τό μεγαλύτερον χωρίον τῆς Κρήτης, τὰ ΑΝΩΓΕΙΑ, εἰς τὰ σύνορα τῶν νομῶν Ἡρακλείου καί Ρεθύμνης, μέ 940 οἰκίας καί 4.000 κατοίκους ἔρχεται χρονολογικῶς πρῶτον τῶν κατὰ τήν περίοδον ταύτην καταστραφέντων συνοικισμῶν τῆς νήσου. Οἱ Γερμανοί δέν εἶχον ἐγκαταστήσει ἐδῶ μόνιμον φυλάκιον, μόνον μπλόκα ἔκαμνον ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν. Τό πρῶτον ἔγινεν εἰς τὰς 16/2/42, ὁπότε, καταζητούντες 8 ἄτομα, συνέλαβον τὰ 5 ἐξ αὐτῶν καί ἄλλους 4, τοὺς ὁποίους ἐφυλάκισαν ἐπὶ δύο μῆνας. Ἡ εἰς τό χωρίον ἐπιβληθεῖσα ἐξ ἀρχῆς ἀγγareία ἦτο νά προσέρχονται καθ' ἑκάστην 500 ἄνδρες καί νά ἐργάζονται διὰ λογαριασμόν τῶν Γερμανῶν. Οἱ Ἀνωγειανοί ὁμῶς, δέν προσήρχοντο, διότι ὡς λαός, ποιμενικός κυρίως, δέν ἠδύνατο νά ἐγκα-

ταλείψουν τὰ ποιμνιά των. Ὁ ἀριθμός οὗτος ἡλαττώθη κατόπιν εἰς τό ἥμισυ, καί πάλιν ὁμοῦ οἱ κάτοικοι οὐδεμίαν προθυμίαν ἐδειχνάν νά συμμορφωθοῦν πρὸς τὴν διαταγὴν. Φυλακίσαις γερόντων καὶ γυναικῶν τοῦ χωρίου ἐν Ρεθύμνῃ πρὸς ἐκβιασμόν, οὐδέν ἀποτέλεσμα ἔσχον. Δι' αὐτὸ ἐξεδόθη ἀπόφασις κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1943, νά κατεδαφιστοῦν 16 οἰκίαι τῶν Ἀνωγειῶν πρὸς σωφρονισμόν καὶ προειδοποίησιν. Ἐπειδὴ τὴν διαταγὴν αὐτὴν ὁ Φρούραρχος Ρεθύμνης, ἀπόγονος τοῦ κατὰ τὴν μάχην τοῦ Πέτα τραυματισθέντος φιλέλληνος στρατηγοῦ Νόρμαν, δέν ἔσπευσε νά τὴν ἐκτελέσῃ, ἀλλ' ἐλθὼν εἰς τὰ Ἀνώγεια, ἐζήτησε φιλικῶς νά πείσῃ τοὺς κατοίκους νά ὑπακούσουν εἰς τὴν διαταγὴν τῆς ἀγγαρείας, μετετέθη· ἀμέσως ἐκ τῆς θέσεώς του. Τὸν Μάϊον τοῦ 1943, εἰς νέαν ἐξόρμησιν τῶν Γερμανῶν, ἐφονεύθησαν 3 βοσκοί, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ ὁ 13ετῆς Βασ. Κ. Ξυλουργῆς, ἀπήχθησαν δέ καὶ 2.000 αἰγοπρόβατα· εἰς τὰς 19/8/1943 συνελήφθησαν 9 ἄνδρες (4 ἐκ τῆς οἰκογενείας Κουνάλη, 4 ἐκ τῆς οἰκογ. Σμπώκου καὶ εἰς Σταυράκης ὀνόματι), ἐξ ὧν 2 ἐδραπέτευσαν· οἱ λοιποὶ ἐνεκλείσθησαν εἰς τὰς φυλακάς Ἀγιάς, ἀποστελλόμενοι δὲ ὕστερον εἰς τὴν Γερμανίαν, ἐπνίγησαν καθ' ὁδόν. Εἰς τὰς 3/9/43, ἐγινε νέα ἐξόρμησις καθ' ἣν οἱ Γερμανοὶ ἀπήγαγον ὅσα αἰγοπρόβατα συνήντησαν (4-5000), τὸν δὲ ποιμένα Μιχ. Βρέντζον, ἀφοῦ τὸν ἐχρησιμοποίησαν ὡς ὁδηγόν, διέταξαν νά φύγῃ ἔπειτα, πυροβολήσαντες δὲ ἐκ τῶν ὀπισθεν ἐφόνευσαν. Εἰς τὰς 13/2/44 ἐκύκλωσαν πάλιν τὸ χωρίον καὶ συγκεντρώσαντες ὅλους τοῦ κατοίκους εἰς τὸ σχολεῖον συμπιέλαβον 11 ἄνδρας μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι ἐδοκίμασαν νά φύγουν. Τί ἀπέγιναν οἱ ἄνδρες οὗτοι, δέν ἐγνώσθη. Λέγεται ὅτι ἐτυφεκίσθησαν εἰς θέσιν Καρτερός.

Εἰς τὰς 7/8/44 ἦλθεν ὁ διαβόητος διὰ τὴν ὠμότητά του γερμανὸς ἐπιλοχίας «Σήφης», φρούραρχος τοῦ Γενῆ - Καβέ μὲ ἀπόσπασμα τεσσάρων γερμανῶν καὶ τεσσάρων ἰταλῶν, συνέλαβον ὅσας γυναῖκας καὶ παιδία εὔρον, καὶ ἀγρίως ξυλοκοποῦντες αὐτὰ τὰ ὠδήγησαν πρὸς τὸ Γενῆ - Καβέ μὲ τὴν κατηγορίαν ὅτι οἱ ἄνδρες δέν ἐδέχοντο νά πηγαίνουν εἰς τὴν ἀγγαρείαν.

Ὀλίγον ὁμοῦ ἐξω τοῦ χωρίου τοὺς προσέβαλον οἱ ἀντάρται, ἐφόνευσαν τοὺς ἄνδρας τοῦ ἀποσπάσματος καὶ ἀπηλευθέρωσαν τὰ γυναικόπαιδα. Τὴν ἐπομένην ἐγινεν τὸ σαμποτάζ τῆς Δαμάστας ὑπὸ Ἀνωγειανῶν, καθ' ὃ ἐκάησαν 3 γερμανικά αὐτοκίνητα καὶ ἐφονεύθησαν περὶ τοὺς 15 Ἰταλοὺς, αἰχμαλωτισθέντων καὶ 7 (ἴδε καὶ κατωτ. σ. 69). Τὴν ἐπομένην, 9/8, ἦλθον περὶ τοὺς 60 Γερμανοὶ εἰς τὰ Ἀνώγεια· οἱ ἄνδρες ἔλειπον, ἀλλ' αἱ γυναῖκες τοὺς περιεποιήθησαν· οἱ Γερμανοὶ ἐφέρθησαν μετὰ μεγάλης προσηνείας, εἰς οὐδεμίαν διαρπαγὴν προέβησαν, ἐζήτησαν μόνον ἀπὸ τὰς γυναῖκας πληροφορίας περὶ τῆς κατὰ τοῦ ἀποσπάματος τοῦ «Σήφης» ἐπιθέσεως τῶν ἀνταρτῶν. Εἰς τὰς 12/8 τὸ ἔσπερας οἱ ἄνδρες τοῦ χωρίου εἰδοποιηθέντες ὅτι ἔρχονται πολλοὶ Γερμανοὶ, ἔφυγον, καὶ οὕτω προελήφθησαν πολλαὶ ἐκτελέσεις. Τὴν 13ην οἱ Γερμανοὶ συμπληρώσαντες τὴν κύκλωσιν, εἰσῆλθον εἰς τὰ Ἀνώγεια καὶ διέταξαν τοὺς ὑπολειφθέντας κατοίκους (θὰ ἦσαν περὶ τὰ 1500 γυναικόπαιδα) νά ἀναχωρήσουν ἐντὸς ἡμισείας ὥρας πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ Γενῆ - Καβέ, ὁπόθεν νά διασκορπισθοῦν εἰς τὰ διάφορα χωρία τῆς Ρεθύμνης. Μετὰ ταῦτα προέβησαν εἰς γενικὴν λεηλασίαν τοῦ χωρίου — πλουσιωτάτου εἰς κτηνοτροφικά καὶ ἐριουργικά προϊόντα. Μετὰ τὴν δῆωσιν ἐκάστη οἰκία ἐκαίετο πρῶτον καὶ ἔπειτα ἀνετινάσσετο διὰ δυναμίτιδος. Κάθε νύκτα οἱ Γερμανοὶ ἀπεσύροντο εἰς τὰ Σείσαρα καὶ τὴν πρωΐαν ἐπανήρχοντο. Τὸ μέγεθος τῆς λεηλασίας θὰ κατανοήσῃ κανεὶς, ὅταν λάβῃ ὑπ' ὄψιν ὅτι αὕτη διήρκεσεν ἀπὸ τῆς 13 Αὐγούστου μέχρι τῆς 5 Σεπτεμβρίου.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς διαρπαγῆς οἱ Γερμανοὶ ἐφόνευσαν ἐντὸς τοῦ χωρίου τὸν Γ. Σπιθούρην, μὴ δυνηθέντα ν' ἀποχωρήσῃ μετὰ τῶν ἄλλων κατοίκων, ἐπίσης τοὺς παραλύτους ἐξαδέλφους Κωνστ. καὶ Ἰ. Ξυλουργῆν (ἢ Κίτρη), καὶ τὸν ὑπέργηρον Νικ. Ἀεράκη, εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ ὁποίου ἔθεσαν, μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν, δεξιὰ καὶ ἀριστερά τὰ πτώματα δύο χοίρων πρὸς χλευασμόν. Δύο ἀδελφαί, ἡ χήρα Ἑμμ. Καλλέργη καὶ ἡ χήρα Ἑμμ. Καβλέντε, ἡ χωλὴ Εἰρήνη Καραῖσκου καὶ ἡ Εὐαγγ. Ἰω. Πασπαράκη, ἀρνηθεῖσαι ν' ἀποχωρήσουν καὶ προτιμήσασαι τὸν θάνα-

τον, ἀπέθανον καεῖσαι καὶ καταχωθεῖσαι ἔπειτα ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῶν ἀνατιναχθεῖσων οἰκιῶν των. Ἐπίσης οἱ Γερμανοὶ ἐφόνευσαν τὸν ἐκ τραύματος τῆς κεφαλῆς παράφρονα Ἑμμ. Ι. Σαλοῦστρον. Πολλοὶ ἄλλοι ἐφονεύθησαν εἰς τὰ πέρα. Οἱ Γερμανοὶ κατέστρεψαν καὶ τὰ 4 τυροκομεῖα τῆς περιοχῆς καὶ ἀπήγαγον τὰ ποίμνια τῶν κατοίκων ὅσα δὲν ἠδυνήθησαν νὰ συμπαράλάβουν, τὰ ἐφόνευσαν. Σήμερον ἀπὸ τὰς 940 οἰκίας τῶν Ἀνωγειῶν δὲν ἔχει ἀπομείνει οὔτε μία τὸ νεόδμητον σχολεῖον ἀνετινάχθη, αἱ 3 ἐκκλησίαι, τὰς ὁποίας οἱ Γερμανοὶ εἶχον μεταβάλει εἰς σταύλους, ἔχουν ἐπίσης ὑποστῇ ζημίας ἐκ τῶν πέρα ἀνατινάξεων. Ἡ ἐπίσημος κατάστασις τῆς Νομαρχίας Ρεθύμνης ἀναφέρει 117 Ἀνωγειανούς ἐκτελεσθέντας κατὰ τὴν περίοδον τῆς κατοχῆς.

Εἰς τὸ χωρίον ΓΕΡΓΕΡΗ, ἐπαρχίας Καινουρίου, νομοῦ Ἡρακλείου, εἶχον γίνεи μέχρις Αὐγούστου 1944 σποραδικαὶ μόνον ἐκτελέσεις μεταξύ τῶν ἐκτελεσθέντων ἦτο καὶ ὁ Εὐστρ. Λιονταράκης ἐκ Σκουρβούλων μετὰ τῆς ἐγκύου συζύγου του Πελαγίας. Μὲ τὴν κατηγορίαν ὅτι εἶχε φονεύσει Γερμανόν, ἐκύκλωσαν ἐν καιρῷ νυκτός τὴν οἰκίαν του, καὶ αὐτόν μὲν ἐφόνευσαν διὰ χειροβομβίδος ριφθείσης ἀπὸ τῆς καπνοδόχου, τὴν δὲ σύζυγόν του, παραβιασθείσης τῆς θύρας, ὥρμησε καὶ ἔπνιξε λυκόσκυλος, εἰδικῶς πρὸς τοῦτο ἐκγυμνασμένος. Ἐπίσης εἰς παρῆλιξ ἀπὸ τὰ κατεστραμμένα Βορίζια, ἐγκατεστημένος δὲ τώρα εἰς τὴν Γέργερην μετὰ τῆς συζύγου του καὶ τῶν τριῶν μικρῶν τέκνων του, Χρόνης Μακρυδάκης ὀνόματι, ἐτυφεκίσθη καθ' ἣν ὥραν συνέλεγε χόρτα διὰ τὸ δεῖπνον τῆς οἰκογενείας του εἰς ἀπηγορευμένην ὄρεινὴν ζώνην.

Εἰς τὰς 14/8/44 ἐκύκλωσαν τὸ χωρίον καὶ τὸ ἐλεηλάτησαν, ἀφαιρέσαντες ὅλην τὴν ἐσοδεῖαν τῶν δημητριακῶν καρπῶν καὶ τοῦ ἐλαίου. Κατόπιν, ἀφοῦ ἐπέβαλον εἰς τοὺς κατοίκους νὰ τοὺς παρασκευάσουν φαγητόν, τοὺς συνεκέντρωσαν ὅλους, ἄνδρας καὶ γυναῖκας, ἐντελῶς ἀνυπόπτους, εἰς τὴν δημοσίαν ὁδόν. Ἐκεῖ τοὺς ἀνηγγέλη ὅτι ἐπειδὴ ἀποφεύγουν τὴν ἀγγареίαν, διατρέφουν Ἀγγλους καὶ ἀντάρτας καὶ δὲν ἔχουν παραδώσει τὰ δημητριακὰ των εἰς τὴν ἐπίταξιν, θά τιμωρηθοῦν. Ἐμπαίζοντας

τὰς κορασίδας ἐφώναζον: «*Τώρα φοράτε κόκκινα, γρήγορα θὰ τὰ βάψετε μαῦρα*». Κατόπιν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ταυτοτήτων, ἀπεμάκρυνον τοὺς ξενοχωριανούς, ἔθεσαν τοὺς ἄνδρας τῆς Γέργερης εἰς τὴν σειράν, καὶ συμβουλευόμενοι τὰ σημειώματά των ἐξεχώρησαν 22. Ἐπειδὴ ὁμως δὲν συνεπληροῦτο ὁ προκαθορισμένος ἀριθμὸς τῶν ἐκτελεστέων, παρέλαβον ἄλλους 18, ἐκ τῶν πλέον ρωμαλέων καὶ νέων, τοὺς ὁποίους καὶ ἐφυλάκισαν μετὰ τῶν πρώτων ἐντὸς οἰκίας. Οἱ λοιποὶ κάτοικοι ἐκλείσθησαν εἰς τὰς οἰκίας των. Μὲ τὴν μεσολάβησιν ἐνός Ἑλλήνος ἀνήκοντος εἰς τὴν Γκεσταπὸ ἀφέθησαν τὴν ἐπομένην 14, ἐξαγοράζοντες τὴν ζωὴν των μὲ λῦτρα εἰς εἶδος (ἐλαιον καὶ σῖτον). Ἐκ τῶν 26 πού ἀπέμειναν, εἰς ἐδραπέτευσεν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐξετελέσθησαν ἔξωθι τοῦ χωρίου εἰς θέσιν Ζωοδόχου Πηγῆ, ἐνός διασωθέντος, τοῦ Ἀλεξ. Παπαδάκη, παρ' ὅλον ὅτι ἐδέχθη 7 σφαίρας εἰς τὸ σῶμα του.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν, 14/8/44, ἐξετέλουν εἰς τὰ ν.δ. τῆς Γέργερης κείμενα **ΣΚΟΥΡΒΟΥΛΑ** 35 ἄνδρας, γυναῖκας καὶ παιδιὰ. Οἱ ἀντάρται εἶχον ἀνατινάξει τὴν 9/8 τὴν γέφυραν τοῦ Καλοχωραφίτη διὰ νὰ ἐμποδίσουν τοὺς Γερμανούς νὰ μεταφέρουν τὰ σιτηρὰ τῶν κατοίκων, ἀφαιρεθέντα ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀποζημιώσεως. Κατόπιν οἱ ἀντάρται προσέβαλον καὶ τὴν ἔδραν τοῦ ἐν Φανερωμένη παραμένοντος γερμανικοῦ λόχου, ἀκόμη δὲ εἰς τὰς 12/8 ἐφόνευσαν δύο γερμανοὺς στρατιώτας καθ' ὁδὸν μεταξύ Κισσῶν καὶ Σκουρβούλων. Τὸ χ. Σκούρβουλα ἐκανονιοβολήθη πρὸς ἐκδίκησιν, ἄνευ σημαντικῶν ἐν τούτοις ζημιῶν. Τὴν 13ην Αὐγούστου ἀπόσπασμα γερμανικὸν ἐλθὸν εἰς τὸ κατεστραμμένον χωρίον Καμάρες, εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ ὁποίου εἶχον ἐπιτρέψη τὴν συγκομιδὴν τῶν δημητριακῶν καρπῶν (ἴδε σ. 59), ἐκαυσαν τὴν ἐσοδεῖαν καὶ τὰ ἐνδύματα τῶν κατοίκων καὶ ἐφόνευσαν τρεῖς. Ἐπειτα ὠδήγησαν τοὺς κατοίκους — τὰς γυναῖκας καὶ ὄσους ἄνδρας δὲν εἶχον διαφύγει — εἰς τὸ χ. Γρηγοριά, κρατήσαντες ἐν τέλει 5 ἐξ αὐτῶν (ἐξ ὧν μία γυναῖκα, ἡ Εὐαγγ. Ν. Ντισπιδάκη), καὶ 4 ἐκ τοῦ ἐπίσης κατὰ τὸν προηγηθέντα Μάϊον καταστραφέντος χ. Μαγαρικάρι, πού ἔτυχε νὰ εὕρισκω-

νται εἰς τὴν Γρηγοριάν. Οἱ 9 οὗτοι ἐφυλακίσθησαν ἐντός τῆς ἐκκλησίας τὴν ἐπομένην τοὺς ὠδήγησαν εἰς τὸν τόπον ὅπου εἶχον φονευθεῖ οἱ δύο γερμανοὶ στρατιῶται. Τρεῖς ἐδοκίμασαν νὰ δραπετεύσουν, ἐξ ὧν ὁ εἰς διέφυγεν, οἱ δὲ ἄλλοι ἐξετελέσθησαν ἐπὶ τόπου. Πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ διαφυγόντος οἱ Γερμανοὶ ἤλθον εἰς τὰ Σκούρβουλα. Ἐκεῖ ἐν τῷ μεταξύ ἄλλο ἀπόσπασμα εἶχε συλλάβει 4 ἄνδρας — ὅσους εὗρέθησαν — καὶ 19 γυναῖκας. Εἰς αὐτοὺς προσετέθη, πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ὀρισθέντος ἀριθμοῦ, ὁ 70 ντούτης γέρων Ἀλεξ. Ροδουσάκης, πατὴρ τοῦ ἐτέρου τῶν φονευθέντων κατὰ τὴν δραπετεύσιν των. Οἱ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον συλληφθέντες 10 ἄνδρες καὶ 20 γυναῖκες ὠδηγήθησαν εἰς τὸν τόπον τοῦ φόνου τῶν δύο Γερμανῶν, καὶ ἐξετελέσθησαν διαδοχικῶς. Μία γυναῖκα ἀκούουσα τὴν κόρην της, καθ' ἣν στιγμήν θά ἐξετελεῖτο, νὰ τῆς λέγει: «*Γιατί κλαῖς; Μήπως κάναμε καμμία ἀτιμία; Γιά τὴν πατρίδα μας σκοτωνόμαστε*», ἐρρίφθη καὶ αὐτὴ εἰς τὰς σφαῖρας καὶ ἐφονεύθη. Οἱ Γερμανοὶ τότε, διὰ νὰ μὴ ὑπερβοῦν τὸν ἀριθμὸν ποὺ εἶχον ὀρίσει, ἐξήρσαν μίαν ἐκ τῶν μελλοθανάτων. Ἐκτός τῆς ὁμαδικῆς αὐτῆς ἐκτελέσεως οἱ Γερμανοὶ ἐφόνευσαν περὶ τοὺς 12 ἄνδρας καὶ γυναῖκας εἰς τὰ περὶχώρα των Σκουρβούλων.

Ἡ Μαρία Χατζάκη ἐκ τοῦ χ. Καμάρης πενθεῖ τὸν σύζυγόν της Μιχαήλ, τὸν υἱὸν τῆς Βασίλειον ἀπολεσθέντα μεταξύ τῶν 30 τῶν ὁποίων ἀγνοεῖται ἡ τύχη (ἴδε ἀν. σ. 60) καὶ τὸν ἕτερον υἱὸν της Ἑμμανουήλ ἐκτελεσθέντα εἰς τὰ Σκούρβουλα. Ὁ Μιχ. Γ. Νεονάκης ἐξετελέσθη εἰς τὴν Γρηγοριάν, οἱ υἱοὶ τοῦ Ζαχαρίας καὶ Ἀντώνιος εἰς τὰ Σκούρβουλα, καὶ ὁ τρίτος υἱὸς τοῦ ἀπωλέσθη ὡς ὁμηρος ἐν Γερμανίᾳ. Ἡ Χρυσὴ χήρα Ἑμμ. Σταθοράκη εἶχεν 7 υἱούς· οἱ τρεῖς ἐφονεύθησαν εἰς τὴν Ἀλβανίαν, εἰς ἐξετελέσθη εἰς τὴν Γρηγοριάν, οἱ δὲ τρεῖς λοιποὶ ἀπῆχθησαν ὁμηροὶ εἰς τὴν Γερμανίαν, ἀγνοουμένης τῆς τύχης των. Ὁ Στρ. Σαριδάκης ἔχει δύο υἱούς, Κωνσταντῖνον καὶ Γεώργιον, ἀπολεσθέντας ἐν Γερμανίᾳ, ὁ τρίτος ἐφονεύθη ἐν Ἀλβανίᾳ.

Εἰς τὰς 17/8/44 ἐξετέλεσαν οἱ Γερμανοὶ 27 ἄνδρας ἐκ τοῦ χ. **ΣΩΚΑΡΑΣ** Μονοφατσίου, μέ τὴν αἰτιολογίαν πάλιν ὅτι ἐτροφοδό-

τουν ἀντάρτας καὶ ὅτι δὲν ἤθελαν νὰ δώσουν τὸ ἐπιβληθὲν εἰς αὐτοὺς παρακράτημα ἐκ τῶν προϊόντων των. Ἐκ τούτων ὁ Γ. Μ. Κυριακάκης εὗρέθη μέ καταφανὴ ἵχνη δαρμοῦ ἐφ' ὅλου τοῦ σώματος καὶ ἀποκομμένην τὴν κεφαλὴν διὰ μαχαίρας. Ὅμοίως ἐβασανίσθη ὁ Γεώργ. Μ. Γιαννουλάκης.¹

Εἰς τὰς 8/8/44 ἐγινε σαμποτάζ ὑπὸ Ἀνωγειανῶν ἀνταρτῶν, περὶ τὸ ἐν χιλιόμετρον ἐξωθι τοῦ εἰς τὰ βόρεια σύνορα τῶν νομῶν Ρεθύμνης καὶ Ἡρακλείου κειμένου χωρίου Δαμάστα, κατὰ τὸ ὁποῖον κατεστράφησαν 4 γερμανικὰ αὐτοκίνητα. Οἱ Γερμανοὶ ἐφόνευσαν κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν τὸν Ι. Σ. Τρυγόνην καὶ τὴν Αἰκατ. Κ. Λιαδάκη ἐκ Δαμάστας καταγομένην.

Εἰς τὰς 13/8 ἤλθον εἰς τὴν **ΔΑΜΑΣΤΑΝ**, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἔμμενον ἤσυχοι καὶ ἀνυποψίαστοι, ἐφ' ὅσον δὲν εἶχον συμμετάσχει εἰς τὸ σαμποτάζ τὴν ἐπομένην οἱ Γερμανοὶ τοὺς διέταξαν νὰ κλεισθοῦν εἰς τὰς οἰκίας των μόλις δύσῃ ὁ ἥλιος, ἐπὶ ποινῇ τυφεκισμοῦ. Πράγματι ἐτυφέκισαν, τὴν 16/8, 13 ἐκ τοῦ νοτίως τῆς Δαμάστας κειμένου χ. **ΚΑΜΑΡΙΩΤΗΣ** καταγομένου ἄνδρας ἀγνοοῦντας τὴν διαταγὴν καὶ ἐπανερχομένους εἰς τὰς ἐστίας των μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου².

Οἱ νέοι ἄνδρες τῆς Δαμάστας, φοβηθέντες ἐκ τῆς δοθείσης διαταγῆς, ἔσπευσαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ χωρίον, οἱ Γερμανοὶ ὁμῶς καθυσύχασον τὰς γυναῖκας, ἐπαναλαμβάνοντες «*Δαμάστα καλὸ, Δαμάστα καλὸ*». Μετὰ 8 ἡμέρας, οἱ ἀποχωρήσαντες ἐπανήλθον, βέβαιοι ὅτι οὐδὲν ἤθελον πάθει. Οἱ Γερμανοὶ, ἔχοντες ἤδη ἐγκαταστήσει φυλάκιον ἐν Δαμάστᾳ, ὅταν εἶδον ἐπανεληθόντας τοὺς ἄνδρας, ἐκύκλωσαν τὴν 21/8 τὸ χωρίον δι' ἱκανοῦ στρατοῦ, ἐν καιρῷ νυκτός ἀφικθέντος, τὸ πρωὶ συνεκέντρωσαν τὸν πληθυσμὸν ὅλον εἰς μίαν μάνδραν καὶ μέ τὴν κατηγορίαν 1. Ἐκ Σωκαρᾶ κατήγετο καὶ ὁ Δημ. Ν. Βαλαβάνης, ἐφ. ἀνθ/γός, ὅστις συλληφθεὶς τὴν 10/1/43 ἐκακοποιήθη ὀδηγούμενος εἰς Ἀσῆμι καὶ ἀποπεραθεὶς ν' αὐτοκτονήσῃ, ἐδάρη ἀγρίως, μετεφέρθη ἔπειτα εἰς τὴν κοινόπολιν Μοῖρες, ὅπου ἐβασανίσθη, ἐκείθεν δὲ ἐν κακῇ καταστάσει εἰς Ἀγίαν, ὅπου ἐξετελέσθη τὴν 26/2/43.

2. Τὸ χ. Καμαριώτης ἀριθμεῖ ἐν ὅλῳ 18 τυφεκισθέντας, ἐξ ὧν μία γυναῖκα, ἡ Αἰκ. Κ. Ἀπλαδά, ἐπυροβολήθη ἐν μέσῃ ὁδῷ (Ὀκτώβριος 1943).

ὅτι δέν παρημπόδισαν τό σαμποτάζ, καί ὅτι προηγουμένως εἶχον περιθάλπει δύο Ἀγγλους, ἐξεδίωξαν τοὺς γέροντας καί τὰ γυναικόπαιδα εἰς τὰ χωριά τοῦ Μυλοποτάμου, Θεοδώρα, Χῶνος καί Γαράζο, ἐκ δέ τῶν ὑπολειφθέντων ἀνδρῶν, ἐκλέξαντες 30, τοὺς νεωτέρους καί εὐρωστοτέρους, ἐξετέλεσαν αὐτοὺς εἰς θέσιν Κερατίδι, 3 χλμ. ἀνατολικῶς τοῦ χωρίου, ἀφήσαντες αὐτοὺς ἀτάφους. Τοὺς ὑπολοίπους — 67 ἐν ὄλῳ — μετέφερον εἰς τὰς φυλακάς τοῦ Ἡρακλείου. Μετά 4 ἡμέρας ἀπέλυσαν 10 ἐξ αὐτῶν διὰ νά θάψουν τοὺς ἐκτελεσθέντας, οἵτινες ἐν τῷ μεταξύ εἶχον σπαραχθῇ ὑπὸ τῶν κυνῶν. Βαθμιαίως ἀπελύθησαν καί οἱ λοιποί. Ἐκ τῶν τυφεκισθέντων ἀναφέρονται τοὺς τρεῖς υἱοὺς τοῦ Ἑμμ. Στ. Κουγιουμτζάκη, καί τοὺς δύο τοῦ Γ. Σαρρή, τῶν ὁποίων ὁ ἕτερος ἦτο ὁ διδάσκαλος τοῦ χωρίου.

Παραλλήλως, ἀπὸ τὰς 21/8, ἤρχισεν ἡ γενικὴ λεηλασία τοῦ χωρίου, ἐκ τῶν πλουσιωτέρων τῆς ἐπαρχίας, μέχρι τῆς 5/9, διαρπαγείσης ὁλοκλήρου τῆς κινητῆς περιουσίας τῶν κατοίκων. Ἐπειτα ἤρχισεν ἡ κατεδάφισις τῶν οἰκιῶν δι' ἀνατινάξεως: οὕτω κατεστράφησαν 109 οἰκίαι ἐν ὄλῳ. Ἡ ἐπιστροφή εἰς τὸ χωρίον ἀπηγορεύθη, μία δέ γυναῖκα, ἡ Ἑλένη Γ. Σαρρή, ἐπιχειρήσασα νά εἰσέλθῃ εἰς αὐτὸ κρυφά διὰ νά παραλάβῃ ἐνδύματα νά ἀλλάξῃ τὰ 3 ἀνήλικα τέκνα τῆς, ἐφονεύθη ὑπὸ ἰταλοῦ στρατιώτου. Οἱ κάτοικοι ἐπανῆλθον εἰς τὰς κατεστραμμένας ἐστίας τῶν μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Γερμανῶν ἐκεῖθεν (Ὀκτώβριος 1944), ὁπότε εὗρον καί τὴν ἐκκλησίαν τῶν λεηλατημένην καί τὸ σχολεῖον τῶν ἄνευ στέγης.

Τὴν ἰδίαν ἡμέραν, 21/8, συνέλαβον ἐκ τῶν 25 ἀνδρῶν τοῦ ἀνατολικῶς τοῦ Καμαριώτου κειμένου μικροῦ χωρίου **ΚΑΜΑΡΑΚΙ** τοὺς 18, εὐρόντες αὐτοὺς συγκεντρωμένους εἰς μίαν βάπτισιν, ἐπειδὴ κατὰ τὸν ἔλεγχον τῶν ταυτοτήτων τῶν ἀνεκάλυψαν μετὰ αὐτῶν δύο ἐκ τῶν Ἀνωγειῶν καταγομένων, οἱ δὲ Ἀνωγειανοὶ «ἦσαν ὅλοι ἀντάρται» Εἰς τὰς γυναῖκας εἶπον ὅτι παραλαμβάνουν τοὺς ἀνδρας τῶν δι' ἀγγαρείαν, ἀπαγαγόντες ὅμως αὐτοὺς τοὺς ἐτυφέκισαν μέχρις ἐνός εἰς τὸ Γωνιανὸ φαράγγι.

Τὴν 22/8 ἠκολούθησεν ἡ φοβερὰ τραγωδία τῶν 7 χωρίων τοῦ

Ἀμαρίου **ΓΕΡΑΚΑΡΗΣ, ΓΟΥΡΓΟΥΘΟΙ, ΚΑΡΔΑΚΙ, ΒΡΥΣΕΣ, ΑΝΩ ΜΕΡΟΣ, ΣΜΙΛΕΣ, ΔΡΥΓΙΕΣ**, ὡς καί τοῦ νοτιώτερον κειμένου **ΚΡΥΑ ΒΡΥΣΗ**.

Τὴν πρωΐαν τῆς ἡμέρας αὐτῆς τὰ χωριά τοῦ Ἀμαρίου εὐρέθησαν κυκλωμένα ὑπὸ γερμανικῶν ἀποσπασμάτων, ἐνῶ οἱ ἄνδρες ὅλοι ἀνυποψίαστοι ἐκοιμῶντο ἐντὸς τῶν οἰκιῶν τῶν. Εἰσελθόντες εἰς τὸν **ΓΕΡΑΚΑΡΗ** οἱ Γερμανοὶ συνεκέντρωσαν ὅλους τοὺς κατοίκους εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ν. Τζωρτζάκη. Δύο νέοι, ὁ Ἑμμ. Γ. Γιαννακουδάκης καί ὁ Εὐστρ. Ἑμμ. Στρατιδάκης, ἐπιχειρήσαντες νά δραπετεύσουν, ἐφονεύθησαν ἐπὶ τόπου πρὸ τῶν ἄλλων συγχωριανῶν τῶν. Ἐπειδὴ αἱ γυναῖκες ἐθρήνουν, οἱ Γερμανοὶ ἔστρεψαν ἐναντίον τῶν τὰ πολυβόλα καί τὰς διέταξαν νά σιωπήσουν ἐπὶ ποινῇ ἀμέσου τυφεκιοῦ. Κατόπιν ἀνεκοίνωσαν ὅτι τὸ χωρίον, ὅπως καί τὰ γειτονικά, θά τιμωρηθῇ, διότι κατὰ τὴν διέλευσιν ἐκεῖθεν τοῦ ἀνταρτικοῦ ἀποσπάσματος τοῦ ἀπαγαγόντος τὸν αἰχμαλωτισθέντα στατηγὸν Κράϊπε, δέν ἐσπευσαν νά εἰδοποιήσουν σχετικῶς τὰς γερμανικὰς ἀρχάς. Ἐπειτα διέταξαν τὰ γυναικόπαιδα νά πάρουν ὅ,τι ἠδύναντο μεθ' ἑαυτῶν, διότι θά ἔκαμνον ἓνα ταξίδι 40 χιλιομέτρων. Ἐπετράπη εἰς κάθε οἰκογένεια νά συμπαραλάβῃ καί ἓν κατοικίδιον ζῶον. Τὸ τέχνασμα τῶν Γερμανῶν ἦτο νά προτρέπουν τὰς γυναῖκας νά ἐξαγάγουν τὰ πολυτιμώτερα πράγματά τῶν, καί νά τὰ συγκεντρώσουν εἰς ὠρισμένα μέρη, δῆθεν διὰ νά σωθοῦν ἐκ τῆς καταστροφῆς, πραγματικῶς ὅμως διὰ νά εὐκολυνθῇ ἡ σύλησις τῶν ἐπανεληφθῇ καί ἐδῶ, ὅπως καί εἰς τοὺς Γουργούθους καί τὸ Ἀνω Μέρος. Ἀκολουθῶς ἀφοῦ ἐξήλεξαν τὴν ταυτότητα τῶν ἀνδρῶν, τοὺς ἠνάγκασαν νά καθήσουν στραυροπόδι ἐπὶ κατηφορικῶν ἐδάφους μετὰ τὰ νῶτα πρὸς τὴν κατωφέρειαν μόνον καί μόνον διὰ νά τοὺς βασανίσουν. Τέλος, ἀφοῦ ἐξεχώρισαν τοὺς γέροντας, ὑποχρεωθέντας ν' ἀκολουθήσουν τὰς γυναῖκας, ἐκράτησαν 36 ἀνδρας πρὸς ἐκτέλεσιν, τοὺς δὲ λοιποὺς, 75 περίπου μετὰ 50 παρθένων, ὠδήγησαν εἰς τὸ Ρέθυμνον ὅπου τοὺς ἐφυλάκισαν ἐπὶ τρεῖς περίπου ἑβδομάδας.

Μετά τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ, διασκορπισθέντος εἰς διάφορα χωρία, ἤρχισεν ἡ ἐκτέλεσις τῶν 36, ἀγομέ-

νων ἀνά δύο ἐντός οἰκίας· τό πολυβόλον εἶχε στηθεῖ πρό τῆς ἐξωτερικῆς θύρας τοῦ ἐμπροσθίου δωματίου, ἐνῶ οἱ μελλοθάνατοι ἐτοποθετοῦντο εἰς τό ὀπισθεν μέρος αὐτοῦ, πρό θύρας ἀγούσης εἰς δεῦτερον δωμάτιον· μεθ' ἐκάστην ἐκτέλεσιν οἱ νεκροὶ ἐσύροντο καὶ ἐρρίπτοντο εἰς τό ὀπισθεν δωμάτιον διὰ νά ἐπακόλουθῇ νέον ζεύγος. Μετά τόν φόνον τῶν 36, ἔρριψαν βενζίνη καὶ ἔκαυσαν τήν οἰκίαν μετά τῶν πτωμάτων. Ἐπηκολούθησε γενικὴ λεηλασία· ἐπὶ 8 ἡμέρας 13 αὐτοκίνητα μετέφερον τήν λείαν, ἐνδύματα, κλινοσκεπάσματα, κεραμίδια, ζῶα, κ.τ.λ. Μετά τήν λεηλασίαν ἐκάστη οἰκία ἐκαίετο καὶ ἀνετινάσσετο διὰ δυναμίτιδος. Τό σχολεῖον ἀνετινάχθη ἐπίσης ἐκ θεμελίων, ὁμοίως αἱ 4 ἐκκλησίαι τοῦ χωρίου καὶ αἱ 4 κρήναι. Ἐκ τῶν 177 οἰκιῶν τοῦ Γερακάρη δέν ἀπέμεινε οὔτε μία ὀρθή. Τῆς ἐκκλησίας τῆς Παναγίας τὰ ἐρείπια οἱ Γερμανοὶ ἐφρόντισαν νά τά μεταβάλουν εἰς κοπρῶνα.

Παραλλήλως ἐφονεύοντο καὶ ὅσοι εὕρισκοντο καθ' ὁδόν καὶ εἰς τοὺς ἀγρούς. Ἐν συνόλῳ τό χωρίον ἀριθμεῖ 53 τυφεκισθέντας, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν εἰς Γουργούθους ἐκτελεσθέντων, συνοικισμὸν ἀνήκοντα εἰς τήν κοινότητα τοῦ Γερακάρη, ὡς καὶ τῶν εἰς Καρδάκι πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ὀρισθέντος ἀριθμοῦ θυμάτων.

Εἰς τοὺς ἐκτελεσθέντας συγκαταλέγονται καὶ 2 γυναῖκες· ἡ 60ντούτις Εὐαγγ. Γιαννακούδακη, μήτηρ τοῦ ἐτέρου τῶν δύο πρώτων τυφεκισθέντων νέων (ἴδε ἄνωτ.), τυφλὴ καὶ κωφὴ, ἐκτελεσθεῖσα ἐντός τῆς οἰκίας τῆς, διότι μὴ ἀκούσασα τὴν διαταγὴν δέν εἶχεν ἐξέλθει μετὰ τῶν ἄλλων κατοίκων· καὶ ἡ Χαρ. Ι. Παταράκη, ἄνω τῶν 90 ἐτῶν, μὴ δυναμένη νά μετακινηθῇ, ἐπίσης ἐντός τῆς οἰκίας τῆς. Ἐφονεύθη καὶ ὁ 80ντούτης Στ. Κόκονας ἐντός τῆς οἰκίας του καὶ ὁ ἀνάπηρος τοῦ 1922 Εὐαγγ. Ι. Μαντουδάκης ἐντός τοῦ καταστήματός του. Τό μέγεθος τῆς συμφορᾶς τῆς πληξάσης τό χωρίον θά καταλάβῃ κανεὶς ὁπωσδήποτε ἀκούων ἓν μόνον χαρακτηριστικὸν παράδειγμα ἀφανισμοῦ οἰκογενεῖας· ἡ Ἑλένη Ἀστρινουῦ Ἀγγελάκη πενθεὶ φονευθέντας τόν σύζυγόν τῆς, δύο τέκνα, δύο ἀδελφούς, πέντε πρώτους ἀνε-

ψιούς, τέσσαρας πρώτους ἐξαδέλφους καὶ ἑπτὰ δευτέρους ἀνεψιούς.

Ἀκριβῶς κατὰ τόν ἴδιον τρόπον ἔγινεν ἡ ἐκτέλεσις καὶ καταστροφή καὶ εἰς τὰ ὑπόλοιπα χωρία τοῦ Ἀμαρίου. Ἀναφέρονται ταῦτα κατὰ σειρὰν μέ τόν ἀριθμὸν τῶν ἐκτελεσθέντων καὶ τῶν καταστραφεισῶν οἰκιῶν ἐκάστου, ἐπιφέροντες ὅσας χαρακτηριστικὰς λεπτομερεῖας κατωρθώσαμεν νά συγκεντρώσωμεν:

ΓΟΥΡΓΟΥΘΟΙ Ἐξετελέσθησαν 4, ἐξ ὧν οἱ δύο ξενοχωριανοί, εἰς τό Καρδάκι πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐκεῖ ὀρισθέντων. Οἰκίαι 17, καταστραφείσαι ὅλαι· ἡ ἐκκλησία ἐσώθη ἐκ συμπτώσεως.

ΚΑΡΔΑΚΙ Ὁ συνοικισμὸς αὐτὸς ἀποτελούμενος ἀπὸ 13 οἰκίας ἠρῆμαι 9 μόνον ἀνδρας, ἐξ ὧν ἐπρόφθασαν καὶ ἐδραπέτευσαν 3. Οἱ Γερμανοὶ ὅμως εἶχον ὀρίσει 20 νά ἐκτελέσουν ἐντός αὐτοῦ δια τοῦτο εἰς τοὺς 6 συλληφθέντας Καρδακιανούς προσετέθησαν 14 ἐκ τῶν περὶ χωρίων Γερακάρη, Γουργούθου καὶ Βρύσας, οἵτινες καὶ ἐξετελέσθησαν καθ' ὃν τρόπον καὶ οἱ τοῦ Γερακάρη. Ὅσαι αἱ οἰκίαι κατεστράφησαν καὶ μόνον ἡ ἐκκλησία ἐσώθη, διότι ἐκεῖτο κάπως ἀπόμερα καὶ διέφυγεν τὴν προσοχὴν τῶν Γερμανῶν.

ΒΡΥΣΕΣ Τό χωρίον ἐκυκλώθη καὶ αὐτὸ ἀπὸ βαθείας πρωΐας. Οἱ Γερμανοὶ εἰσελθόντες διέταξαν γενικὴν συγκέντρωσιν τῶν κατοίκων. Ἐκ τῶν νεωτέρων ἀνδρῶν ἐξετελέσθησαν 30, 8 δὲ ἀκόμη ἀπεστάλησαν εἰς τό Καρδάκι πρὸς συμπλήρωσιν, μετὰ τῶν ὁποίων ὁ ἱερεὺς τοῦ χωρίου Συμεὼν Βερτουλάκης. Οἱ λοιποὶ ἐφυλακίσθησαν εἰς τό Ρέθυμνον. Τὰ γυναικόπαιδα καὶ οἱ γέροντες, δερόμενοι καὶ προπηλακίζομενοι, ὠδηγήθησαν εἰς τό χ. Μέρωνα, ὁπόθεν διεσκορπίσθησαν εἰς ἄλλα γειτονικά χωρία. Ἡ λεηλασία τῶν Βρυσῶν διήρκεσεν 8 ἡμέρας. Μετά ταῦτα κατεστάφησαν αἱ οἰκίαι τῶν, 77 ἐν ὧν.

ΑΝΩ ΜΕΡΟΣ Ἀπὸ τυχαῖον πυροβολισμὸν γερμανοῦ στρατιώτου κατὰ τὴν κύκλωσιν, προΐδεασθέντες τινὲς κατῳρθώσαν νά διαφύγουν. Οἱ ὑπόλοιποι κάτοικοι, βιαίως ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν τῶν περιστρώφων ἀνεγερθέντες ἐκ τῆς κλίνης τῶν, ὠδηγήθησαν, χωρὶς νά τοὺς ἐπιτραπῇ νά ἐνδυσθῶν, εἰς τό σχολεῖον. Καθ' ὁδόν οἱ Γερμανοὶ ἐφόνευσαν ὅλα τὰ ζῶα ποῦ συνήντων, ἀγελάδας, σκύλους, χοίρους κ.τ.λ. Ἐξετελέσαν 30 ἀνδρας ὁμαδικῶς, ἄλλους δὲ 8 γέροντας καὶ γράϊας, μὴ δυνηθέντας ν' ἀποχωρήσουν

μετά τοῦ ἄλλου ἀμάχου πληθυσμοῦ, μ.ἄ. τὴν Ἐργινοῦσαν Μαθιουδάκην 103 ἐτ., τὸν Γ. Λεμονάκην 86 ἐτ., τὴν σύζυγόν τοῦ Εὐαγγελίαν 80 ἐτ., τὴν Ἀμαλίαν Παπουτσάκη 75 ἐτ., καὶ τὸν Ἑμμ. Κατσαντώνην 75 ἐτ., τοῦ ὁποῖου οἱ δύο υἱοὶ Γεώργιος καὶ Στυλιανός καὶ ὁ ἐπὶ θυγατρί γαμβρός Διον. Χανδράκης ἐξετελέσθησαν συγχρόνως, ὁ δὲ τρίτος υἱός Ἀντώνιος εἶχε φονευθῇ ὑπὸ τῶν ἀλεξιπτωτιστῶν τὸ 1941. Καταστραφεῖσαι οἰκίαι 172 (ὀλική καταστροφή). Ἡ ἐκκλησία τοῦ χωρίου οὐχὶ μόνον κατεστράφη ἀλλὰ καὶ ἐβηλῶθη μεταβληθεῖσα εἰς τόπον σφαγῆς ζώων, ἀπορριφθέντων ἐκεῖ τῶν ἐντοσθίων καὶ τῶν κεφαλῶν χοίρων, προβάτων κ.τ.λ. Ἡ εἰκὼν τῆς Παναγίας εἰς τὴν ἡτο ἀφιερωμένος ὁ ναός, εὗρέθη ἀπογυμνωμένη ἀπὸ τὰ χρυσὰ καὶ ἀργυρὰ ἀφιερώματά της καὶ ἀποπατημένη.

ΣΜΙΛΕΣ

Ὁ συνοικισμός ἐξ 11 κατοικιῶν, καταστραφεισών. Ἐξετελέσθησαν 3 ἄνδρες, ἐξ ὧν ὁ εἰς, ὁ Ἰω. Βαρούχας, ἦτο πατήρ 7 τέκνων.

ΔΡΥΓΙΕΣ

Καταστραφεῖσαι οἰκίαι 30 (ὀλική καταστροφή). Ἐκτελεσμένος κανεῖς, διότι οἱ κάτοικοι, εἰδοποιηθέντες ἐγκαίρως περὶ τῶν εἰς τὰ ἄλλα χωρία συμβαινόντων, ἐξεκένωσαν τελείως τὸ χωρίον.

Ὁ ἐπισκεπτόμενος σήμερον τὰ χωρία τοῦ Ἀμαρίου εὗρίσκειται πρό θεάματος ἀπὸ τὰ σπαρακτικώτερα. Τὰ ἄλλοτε ἀνθοῦντα χωρία ἔχουν μεταβληθῇ εἰς ἐρείπια, 500 οἰκογένειαι ἔχουν παραμείνει ἄστεγοι, δίχως ἐνδύματα, δίχως ἐπιπλα, δίχως σκεύη, δίχως τίποτε. Καὶ ἔπειτα ὁ ἐπισκέπτης ὁδηγεῖται πρό μιᾶς ἐρειπωμένης οἰκίας, κάτω ἀπὸ τὰ χαλάσματα τῆς ὁποίας εὗρίσκονται ἀκόμη θαμμένοι οἱ ὁμαδικῶς ἐκτελεσθέντες — 36 εἰς τὸν Γερακάρην, 20 εἰς τὸ Καρδάκι, 30 εἰς τίς Βρύσες, 30 εἰς τὸ Ἄνω Μέρος. Ἐπὶ τῶν ἐρειπωμένων καὶ ἡμικαύστων τοίχων ἐκάστης οἰκίας καὶ ἐπὶ τῶν πέριξ λίθων διακρίνονται ἄφθονα ἀκόμη τὰ ἔχνη τοῦ αἵματος τῶν μαρτύρων. Χαμηλά δέ, εἰς τὸ κέντρον τῆς οἰκίας, ὑπὸ τὰς ἀπὸ τὴν ἀνατίναξιν συσσωρευθείσας πέτρας, τὰ γυμνά ὁστά των. Ἡ γενικὴ πέριξ καταστροφή καὶ ἐρήμωσις συμπληρώνει τὴν εἰκόνα τῆς φρίκης.

Τὴν ἰδίαν ἡμέραν, 22/8/44, καὶ μέ τὴν ἰδίαν πρόφασιν τῆς ἐκείθεν διελύσεως τοῦ τόν στρατηγόν Κράϊπε ἀπαγαγόντος ἀνταρτικοῦ ἀποσπάσματος, κατεστράφη καὶ ἡ νοτιώτερον τῶν χωρίων τοῦ Ἀμαρίου κειμένη **ΚΡΥΑ ΒΡΥΣΗ**. Οἱ κάτοικοι τῆς ἐξετοπίσθησαν ὅλοι εἰς ἄλλα χωρία, πλὴν 30 ἐκτελεσθέντων. Ὁ τόπος τοῦ θανάτου τούτων παραμένει ἀγνωστος. Οἱ κάτοικοι, δταν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Γερμανῶν κατῶρθωσαν νὰ ἐπιστρέψουν, ἀνεύρον κάτωθεν τῶν ἐρειπίων ἐνός οἰκίσκου παρά τὸν ναόν τοῦ χωρίου κειμένου, ὁστά καμένα καὶ σάρκας καὶ ἐνδύματα. Φαίνεται ὅτι ὁ οἰκίσκος αὐτός ὑπῆρξεν ὁ τόπος τοῦ μαρτυρίου. Συγχρόνως ἀγνοεῖται ἡ τύχη ἄλλων 5, οἵτινες εἶχον κρυφθῇ ἐντός τῶν οἰκιῶν των, ἐλπίζοντες νὰ διαλάβουν. Εἰς τοὺς ἐκτελεσθέντας συγκαταριθμοῦνται οἱ 3 ἀδελφοὶ Ἑμμ., Εὐαγγ. & Κωνστ. Πετρακάκης.

Ἡ λεηλασία καὶ ἡ πυρπόλησις τοῦ χωρίου διήρκεσεν 8 ἡμέρας. Ὅσαι οἰκίαι ἦσαν κατεσκευασμέναι ἀπὸ μπετόν, ἀνετινάχθησαν διὰ δυναμίτιδος. Σύνολον οἰκιῶν καταστραφεισών 113.

Προτοῦ ἔλθωμεν εἰς τὰς καταστροφάς τῆς περιόδου ταύτης, τὰς ἐν τῷ νομῷ Χανίων γενομένας, κρίνομεν προτιμότερον νὰ συμπληρώσωμεν τὰς τῆς Κεντρικῆς Κρήτης, ἔστω καὶ ἂν πρόκειται νὰ διαταραχθῇ ὀλίγον ἡ χρονολογικὴ σειρά.

Οὕτω εἰς τὰς 28/8/44, εἰς τὸ παρά τὰ Ἀνώγεια κείμενον χωρίον **ΣΕΙΣΑΡΧΑ**, ἐξετελέσθησαν 36, ἐξ ὧν τινὲς ἀπὸ τὰ Ἀνώγεια καὶ ἄλλα χωρία. Οἱ ἄνδρες οὗτοι εἶχον ἀγγαρευθῇ νὰ μεταφέρουν τὴν γερμανικὴν λείαν ἀπὸ τὰ Ἀνώγεια, κατὰ τὴν ἄνω τῶν 20 ἡμερῶν διαρκέσασαν λεηλασίαν των (ἴδε σ. 65). Μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀγγαρείας, ἐτυφεκίσθησαν μέχρις ἐνός. Εἰς τὰ Σεῖσαρχα ἐξετελέσθη καὶ εἰς ἀνάπηρος, ὁ Ἑμμ. Βρέντζος, καὶ εἰς παράφρων, ὁ Κ. Πετροκόπος.

Τέλος, εἰς τὰς 29/8/44, κατεστράφη τὸ χωρίον **ΚΟΞΑΡΕ**, ἐπαρχίας Ἀγ. Βασιλείου Ρεθύμνης, τὸ ὁποῖον καὶ πρό τῆς ὁλοκληρωτικῆς καταστροφῆς εἶχεν ἐπανειλημμένως διαρπαγῇ ὑπὸ τῶν Γερμανῶν. Τὴν 20ὴν Αὐγούστου οἱ ἀντάρται ἐπετέθησαν κατὰ

γερμανικῶν αὐτοκινήτων μεταφερόντων στρατόν πρὸς τὴν Κρύαν Βρύσιν, καὶ προεκάλεσαν ἀρκετάς ζημίας εἰς αὐτά. Μετὰ 9 ἡμέρας οἱ Γερμανοὶ ἐκύκλωσαν τὸ χωρίον — οἱ ἄνδρες ὅλοι εἶχον εὐτυχῶς δραπετεύσει — καὶ διέταξαν ὅλους τοὺς κατοίκους ν' ἀποχωρήσουν ἐντὸς 1/2 ὥρας. Αἱ οἰκίαι — 90 ἐν συνόλῳ — ἐκάησαν καὶ ἀνετινάχθησαν, ἀφοῦ πρῶτον ἐλεηλατήθησαν. Ὁ ἐξ ἡμιπληγίας πάσχων 70ντούτης Στυλ. Βαβουράκης, μὴ δυνάμενος νὰ μετακινηθῇ, ἐρρίφθη ἐντὸς φλεγομένης οἰκίας καὶ ἐκάη. Ὁ ναὸς τοῦ χωρίου Κοίμησις τῆς Θεοτόκου ἀνετινάχθη ἐκ θεμελίων.

Ἐκ τοῦ νομοῦ **ΧΑΝΙΩΝ** κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ χωρία κατεστράφησαν ἐξ ἴσου πολλὰ καὶ ἐκτελέσεις ἔλαβον χώραν, ὁμοίως πολυάριθμοι καὶ ἀπάνθρωποι.

Τὴν 15/8/44 οἱ Γερμανοὶ ἐξώρμησαν πρὸς τὰ **ΦΛΩΡΙΑ**, βορείως τῆς Καντάνου, ἐξ ἀφορφῆς ἐνός σαμποτάζ γενομένου τὴν 9/8, παρὰ τὸ χωρίον, καθ' ὃ ἐκάησαν 6 γερμανικά αὐτοκίνητα. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου εἶχον παρευθὺς ἀπομακρυνθῇ φοβούμενοι, καὶ μόνον ὀλίγοι γέροντες ἀπέμειναν. Οἱ Γερμανοὶ ἐξετέλεσαν τοὺς 14 αὐτοὺς γέροντας, μ.ἄ. τὸν ὑπερεβδομηκοντούτην Ἰωάννη Νταμουλάκη μετὰ τῆς ἐπίσης γηραιᾶς συζύγου του Ἑλένης, καὶ τὸν ἐπὶ ἔτη κατάκοιτον Κ. Πατελάκη, 65 ἐτῶν, ὑποχρεώσαντες αὐτόν νὰ ἐγερθῇ τῆς κλίνης του. Αἱ 72 οἰκίαι τοῦ χωρίου διηρηθῆσαν καὶ ἔπειτα ἐκανονιοβολήθησαν καὶ ἐπυρπολήθησαν· ἐκάη καὶ τὸ σχολεῖον διὰ δευτέραν φοράν ὑπὸ τῶν Γερμανῶν, ἐπισκευασθέν εἰς τὸ μεταξὺ.

Κατὰ τὴν ἰδίαν ἡμέραν ἐξετελέσθησαν 20 εἰς τὸ παρακείμενον χωρίον **ΡΟΥΜΑΤΑ**. Μεταξὺ ἄλλων ἡ Ἑλένη Γ. Δημητριάδου ἐρρίφθη εἰς τὰς φλόγας καὶ ἐκάη, διότι οἱ Γερμανοὶ ἐζήτουν τὴν κόρην τῆς καὶ αὐτὴ τὴν ἀπέκρυσεν.

Κατὰ τὰ τέλη Αὐγούστου 1944, οἱ Γερμανοὶ ἔκαμαν γενικὴν ἐξώρμησιν πρὸς τὰ χωρία τῆς Κισσάμου μέ τὴν πρόφασιν ὅτι περιθάλπουν Ἄγγλους καὶ ἀντάρτας. Τὴν 28/8, εἰσῆλθον αἰφνιδίως εἰς τὸ χ. **ΚΑΚΟΠΕΤΡΟΣ**, τὸ ὁποῖον δὲν εἶχεν ὑποστῇ ὀλίγα

καὶ κατὰ τὴν εἰσβολὴν (ἴδε σ. 16) καὶ ἐφόνευσαν 25. Τινὲς ἐντελῶς ἀνυποψίαστοι ἐφονεύθησαν καθ' ὕπνους, ὁ δὲ πρόεδρος τῆς κοινότητος ἐτυφεκίσθη καθ' ἣν ὥραν μετέβαινε νὰ ὑποδεχθῇ τοὺς Γερμανοὺς.

Εἰς τοὺς φονευθέντας ἀνήκουν οἱ 4 υἱοὶ τοῦ Κωνστ. Δεσποτάκη, Ἑμμανουήλ, Σπυρίδων, Τάσος καὶ Χαράλαμπος. Οἱ Γερμανοὶ τοὺς συνέλαβον ἐντὸς τῆς οἰκίας των, βεβαίους ὅτι δὲν πρόκειται νὰ πάθουν τίποτε, καθ' ὅσον ἦσαν τελείως εἰρηνικοὶ καὶ ἄσπλοι, καὶ τοὺς ἐφόνευσαν εἰς ἀπόστασιν 50 βημάτων, ἐπὶ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ. Ἐπειτα οἱ ἐκτελεσταὶ ἐπανῆλθον εἰς τὴν οἰκίαν τῶν θυμάτων συγκομίζοντες ὄρνιθας, κουνέλια κ.τ.λ., ἤρπασαν καὶ τὰ οἰκόσιτα ζῶα τοῦ Δεσποτάκη καὶ ὑπεχρέωσαν τὴν ἀτυχῇ σύζυγόν του νὰ τοὺς παρασκευάσῃ τὸ φαγητόν, παρέμειναν δὲ ὅλην τὴν ἡμέραν ἐκεῖ, εὐωχοῦμενοι, καὶ μόνον τὸ βράδυ, ὅταν ἐφυγαν, ἠδυνήθη ἡ ἀτυχῆς μητέρα νὰ πλησιάσῃ τὰ σώματα τῶν 4 ἀγοριῶν τῆς, τὰ ὁποῖα οἱ Γερμανοὶ εἶχον κρημνήσῃ ἐντὸς τῆς παρὰ τὴν ἀμαξιτὸν χαράδρας. — Ἀδελφὴ τοῦ Κ. Δεσποτάκη εἶναι ἡ Μαλανδράκη, ἡ μόνη διασωθεῖσα ἀπὸ τὰς 6 γυναῖκας πού ἐτυφέκισαν οἱ Γερμανοὶ κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1941 (ἴδε σ. 16) καὶ τῆς ὁποίας ὁ υἱὸς Μιχαὴλ εἶχεν ἐπίσης φονευθῇ τότε. Τώρα οἱ Γερμανοὶ εὐρόντες τὸν 12 ἐτῆ υἱόν τῆς Ἀναστάσιον καθ' ὁδὸν ἐπυροβόλησαν τραυματίσαντες αὐτόν εἰς τὴν κοιλίαν· ὁ τραυματίας συγκρατῶν διὰ τῆς χειρὸς τὰ ἐκχυνόμενα σπλάχνα του ἐσύρθη μέχρι τῆς οἰκίας του, καθὼς ὁμως ἡ μητέρα του ἐζήτει νὰ τοῦ περιποιηθῇ προχειρῶς τὴν πληγὴν, οἱ Γερμανοὶ εἰσελθόντες ἀπεμάκρυναν αὐτήν, ἐφωτογράφησαν τὸν τραυματίαν, καὶ ἀκολούθως τὸν ἐφόνευσαν ἐπὶ τῆς κλίνης του. Ἐξ ἄλλου, ὁ Μιχ. Μαθιουδάκης ἀνευρέθη μετὰ 8 ἡμέρας νεκρὸς, φέρον ἐκδηλὰ ἰχνη βασανισμοῦ· μ.ἄ. τοῦ εἶχεν ἀφαιρεθῇ τὸ δέρμα ἀπὸ τὰ πέλματα. Κατὰ παρόμοιον τρόπον ἐβασανίσθη προτοῦ φονευθῇ ὁ 17ετής Εὐστ. Μαλανδράκης· αἱ κραυγαὶ τοῦ ἠκούοντο εἰς τὰ πέριξ· «ἐνομίζαμε πὼς οἱ Γερμανοὶ ἐσφαζαν ἀρνὶ κι' αὐτὸ ἐβέβαζε», κατὰ τὴν μαρτυρίαν πολλῶν κατοίκων. Ὁ Νικ. Γερολυμάκης, ἐπειδὴ εὐρέθησαν ἐπ' αὐτοῦ ἐγγραφα κα-

τασκοπείας, ἐδέθη ἐκ τῶν ποδῶν ὀπισθεν αὐτοκινήτου καὶ ἐσύρθη ζῶν εἰς ἀρκετὴν ἀπόστασιν, ἔπειτα ἀπηγγονίσθη. Ἐκ τῶν 180 οἰκιῶν τοῦ χωρίου κατεστράφησαν αἱ 68 τὸ σχολεῖον ἐλεηλατήθη, ἡ δὲ στέγη του ἐκάη, ὅπως καὶ τὰ στασίδια τῆς ἐκκλησίας. Τέσσερα αὐτοκίνητα μετέφεραν τὴν λείαν ἐκ τῶν διαρπαγείσων οἰκιῶν.

Τὴν ἰδίαν ἡμέραν, 28/8/44, ἡ γειτονικὴ **ΜΑΛΑΘΥΡΟΣ** ὑπέστη μίαν ἀπὸ τὰς φοβερωτέρας καταστροφὰς τῆς περιόδου τῆς κατοχῆς. Περί τούς 800 Γερμανοὺς ἐκύκλωσαν ἀπὸ βαθείας πρωτῆς τὸ χωρίον, ἐφαρμόσαντες τὴν συνήθη εἰς αὐτοὺς πονηρίαν, νὰ φερθοῦν κατ' ἀρχὰς προσηνῶς, βεβαιοῦντες ὅτι οἱ κάτοικοι δὲν ἔχουν νὰ πάθουν ἀπολύτως τίποτε. Κατόπιν ἐκάλεσαν τὸ Συμβούλιον τῆς Κοινότητος, τὸν ἱερέα καὶ τὸν διδάσκαλον καὶ ἐζήτησαν ἀπὸ αὐτοὺς νὰ τοὺς καταδώσουν τὰ ὀνόματα τῶν συνεργαζομένων μέ τούς Ἑλλήλους ἀξιωματικούς τῆς κατασκοπίας, τῶν περιθαλπόντων αὐτούς, τῶν ἀνταρτῶν κ.τ.λ. Φυσικὰ ἐκεῖνοι ἠρνήθησαν τὰ πάντα. Ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητος Μιχ. Τζωρτζάκης ἐδάρη μέχρις αἵματος ὁμοίως ὁ Ἰωαν. Καρτσωνάκης, διὰ τὸν ὅποιον οἱ Γερμανοὶ εἶχον πληροφορίας ὅτι ἦτο κομμουνιστής, ἐκακοποιήθη τόσο πολὺ, ὥστε ὕστερον ὁδηγούμενος εἰς τὸν τόπον τῆς ἐκτελέσεως, ἐφέρετο ὑπὸ τῶν ἄλλων μελλοθανάτων μὴ δυνάμενος νὰ βαδίσῃ. Ἀκολουθῶντες οἱ Γερμανοὶ διήρπασαν τὰς ὀρνίθας, τὰ κουνέλια, τὰ ἄρνια καὶ τὰ τρόφιμα τῶν κατοίκων καὶ ἔφαγαν καὶ διεσκέδασαν, ἐπίσης ἐλεηλάτησαν τὰς οἰκίας συναποκομιζόντες ὅ,τι τιμαλφές εὗρον ἐν τῷ αὐτῶν, δακτυλίδια, ὠρολόγια, χρυσαφικά κ.τ.λ. καὶ ἀκόμη ἐφόρτωσαν ἐπὶ 75 ὑποζυγίων ὅ,τι εἰς ἐνδύματα, ἐπιπλα κ.τ.λ. ἠδύνατο νὰ μεταφερθῇ. Ἐπειτα ἀνετίναξαν τὰς 70 οἰκίας τοῦ χωρίου, τοὺς δὲ ἄνδρας — 64 ἐν ὅλῳ — τοὺς ὠδήγησαν εἰς τὸ παρακείμενον φαράγγι, ὅπου καὶ τοὺς ἐξετέλεσαν. Δύο μόνον ἐπέζησαν τραυματισθέντες καὶ προσποιηθέντες τὸν νεκρόν. Εἰς ἐξ αὐτῶν, ὁ Ἰ. Καρτσωνάκης, ἀναφέρει ὅτι μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν οἱ Γερμανοὶ ἀφήρουν ἀπὸ τοὺς νεκροὺς τὰ δακτυλίδια, ἀποκόπτοντες καὶ τοὺς δακτύλους, ὅταν ἡ ἐξαγωγή δὲν ἦτο εὐχερής.

Ἐκ τῶν φονευθέντων, ἀναφέρονται τὸν Δημ. Μπαμπουνάκη μετὰ τοῦ 14ετοῦς υἱοῦ τοῦ Μίνωος, τὸν Στυλ. Σημαντηράκη, 68 ἐτῶν, μετὰ τῶν 3 υἱῶν τοῦ Μενελάου, Γεωργίου καὶ Ἑμμανουήλ, ἀφήσαντα ἀπροστατεύτους 7 γυναῖκας, τὴν σύζυγον, τὰς 4 θυγατέρας τοῦ καὶ τὴν σύζυγον τοῦ ἐνός υἱοῦ τοῦ μετὰ τῆς θυγατρὸς τῆς, νηπίου εἰσέτι. Ἐπίσης ἐτυφεκίσθησαν οἱ κάτωθι γέροντες Στυλ. Β. Ξενικάκης, 70 ἐτ., Γ. Δ. Σκανδαλάκης, 65 ἐτ., Ἀντ. Δαμουλάκης, 73 ἐτ. Ἡ οἰκογένεια Σκανδαλάκη ἐξεκληρίσθη ἀπωλέσασα 7 ἄνδρας ὁμοίως ἢ τοῦ Μπαμπουνάκη μέ ἰσάριθμα θύματα. Ὅμοίως ἐτυφεκίσθησαν ἐκ τῆς κλίνης τῶν βιαίως ἀνεγερθέντες οἱ βαρέως ἀσθενοῦντες Μιχ. Μπαχαδάκης καὶ Γ. Κουμάκης.

Σήμερον εἰς τὴν Μαλάθυρον ἐπιζοῦν 6 μόνον ἄνδρες, τῶν ὁποίων οἱ 4 ἔτυχεν τὴν ἡμέραν ἐκείνην νὰ εὐρίσκωνται εἰς τὰ Χανιά.

Συνεχίζοντες οἱ Γερμανοὶ τὴν ἐξόρμησιν τῶν ἐφθασαν εἰς τὸ χ. **ΚΑΛΑΘΑΙΝΕΣ** οἱ κάτοικοι εἰδοποιηθέντες περὶ τῶν συμβάντων εἰς τὴν Μαλάθυρον, κατέφυγον ὅλοι κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ Σιρικάρι καὶ ἔπειτα μακρύτερα, πλὴν 11 γερόντων καὶ ἀναπήρων, τοὺς ὁποίους εὐρόντες οἱ Γερμανοὶ ἐντὸς τοῦ χωρίου ἐτυφεκίσαν (29/8). Κατόπιν ἐπροχώρησαν καὶ ἐφόνευσαν 9 εἰς τὸ **ΣΙΡΙΚΑΡΙ**, 7 εἰς τὰ **ΤΣΟΥΡΟΥΜΑΝΙΑ** (ὅλος ὁ συνοικισμὸς ἀριθμεῖ 10 οἰκογενείας), 7 εἰς τὴν **ΠΟΤΑΜΙΔΑ**, 10 εἰς τὴν **ΛΙΜΝΗΝ**, 25 εἰς τὸ **ΚΟΥΝΕΝΙ**, καὶ μεμονωμένως ἀπὸ τὰ χ. Ἀγ-Κυρ-Γιάννης, Ἀερινός, Ἀμυδαλοκεφάλι, Κεραμωτή, Παπαδιανὰ, Λουσάκιες κ.τ.λ. Ἡ **ΛΙΜΝΗ** καὶ τὸ **ΚΟΥΝΕΝΙ** κατεστράφησαν ἐκ θεμελίων καέντα. Εἰς τὸ Κούνεني ἐκάησαν τότε καὶ 3 μικρὰ παιδιὰ. Συγχρόνως ἐξετελέσθησαν ἐν Ἀγιᾷ 9 ἄνδρες καταγόμενοι ἐκ τοῦ τελευταίου χωρίου καὶ ἄλλοι τινὲς ἐκ τῶν ἄλλων, ὡς ἀντίποινον τοῦ φόνου γερμανοῦ στρατιώτου εἰς θέσιν Στόμι παρὰ τὸ Κούνενη τὴν 14/8. Εἰς τὰ **ΧΑΙΡΕΤΙΑΝΑ**, κυκλωθέντα ἐπίσης, συνελήφθησαν ὅλοι οἱ ἄνδρες. Τέσσαρες εὐρεθέντες κρυμμένοι ἐτυφεκίσθησαν. Οἱ Γερμανοὶ ἐσκότωναν τὰ ζῶα καθ' ὁδὸν καὶ ἐλεηλάτησαν τὸ χωρίον, ἐφυλάκισαν δὲ 40 ἐκ τῶν ἀνδρῶν εἰς τὴν Ἀγιάν, ἐξ ὧν ἐξετελέ-

σθησαν 3. Εἰς τοὺς φυλακισμένους δὲν ἐπετρέπετο νά πίνουν νερό, ἐκτός ἀπὸ τὰ 50 δράμια τὰ ἡμερησίως παρεχόμενα, ἃν δέ κανεῖς ἐτόλμα νά πλησιάσῃ εἰς τὴν βρύσιν, ἐδέρετο ἀγρίως. Ἐντὸς θαλάμου, ἐκτάσεως 8 × 8 μέτρων, διέμενον 288 φυλακισμένοι!

Τὸν Νοέμβριον τοῦ 1944 οἱ Γερμανοὶ ἐξώρμησαν κατὰ τῶν χωρίων **ΠΑΝΑΓΙΑ, ΛΟΥΛΟΣ, ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ΓΕΡΟΛΑΚΚΟΣ, ΚΑΜΠΟΙ, ΑΧΛΑΔΕΣ** καὶ **ΑΛΕΤΡΟΥΒΑΡΙ**, τὰ ὅποια συνοπτικῶς ὀνομάζονται **ΚΕΡΑΜΕΙΑ** καὶ κεῖνται εἰς ἀπόστασιν 20 περίπου χιλιομέτρων νοτιῶς τῶν Χανίων, εἶχον δὲ ἰδιαιτέρως ὑποφέρει κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κατοχῆς ἀπὸ τὰς ἀγγραείας, λόγῳ τῆς γεινιάσεώς των πρὸς τὴν πρωτεύουσαν τῆς νήσου. Ὁ σκοπὸς τῆς ἐξορμήσεως ἦτο νά στερήσουν τοὺς ἀντάρτας, οἵτινες περιέσφιγγον τὴν γερμανικὴν ζώνην μετὰ τὴν σύμπτυξιν τῶν βάσεων των. Καὶ προηγουμένως, καὶ δὴ τὴν 28/9/44, εἶχον διὰ τὸν αὐτὸν λόγον βομβαρδισθῇ ἀπὸ τῶν ὑψωμάτων τοῦ Γαλατᾶ, τῆς Μαλάξας καὶ τοῦ Κόκκινου Χωρίου τὰ χωρία Λοῦλος, Ἀλετρουβάρη καὶ Ἀχλάδες, αἱ ζημίαι ὅμως ἦσαν μικραὶ καὶ ταχέως ἐπεσκευάσθησαν. Ἐκ τοῦ βομβαρδισμοῦ εἶχον φονευθῇ ὀλίγοι (1 εἰς τὸν Λοῦλον καὶ 5 εἰς τὸ Ἀλετρουβάρη). Εἰς τὰς 23/11, οἱ Γερμανοὶ ἐβομβάρδισαν ἐκ νέου τὰ χωρία τῶν Κεραμειῶν καὶ ἔπειτα ἐπελθόντες συνεπλήρωσαν τὴν καταστροφὴν διὰ πυρπολήσεως. Οὕτω κατεστράφησαν τὰ χωρία Λοῦλος (16 καταστραφεῖσαι οἰκίαι ἐκ τῶν 28), Ἀλετρουβάρη (16 ἐκ τῶν 24), Ἀχλάδες (19 ἐκ τῶν 24), Παναγία (30 ἐκ τῶν 33), Ἀγ. Γεώργιος (24 ἐκ τῶν 27), Κάμποι (28 οἰκίαι) καὶ Λάκκος.

Ἡ καταστροφὴ συνωδεύετο ἀπὸ φόνους καὶ γενικὴν λεηλασίαν, ὅπως πάντοτε. Οὕτω ἐκ τοῦ χ. Κοντόπουλα ἐφόνευσαν 6 ἄνδρας παρὰ τὸν Κλαδισὸν ποταμὸν, καὶ 1, τὸν Ἰω. Δελάκην, ἐντὸς τῆς οἰκίας του. Οἱ ὑπόλοιποι κάτοικοι τοῦ χωρίου εἶχον τραπῇ εἰς φυγὴν καὶ ἐσώθησαν, αἱ οἰκίαι των ὅμως ἐλεηλατήθησαν πλήρως. Ὅ,τι ἀπὸ τὸν ρουχισμόν των κατοίκων δὲν ἦτο δυνατόν νά συναπαγάγουν, οἱ Γερμανοὶ τὸ ἔρριψαν εἰς τὸ μέσον τοῦ δρόμου, ἐπέρασαν ἀπὸ πάνω του τὰ τάνκς καὶ τὸ κατέστρεψαν. Ἐπίσης ἀπεγύμνωσαν πλήρως τοὺς πλουσίους κυ-

παρισσῶνας τοῦ χωρίου, συναπαγάγοντες τοὺς κορμούς ἐπὶ 12 φορτηγῶν αὐτοκινήτων. Ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ χωρίου ἀφῆρεσαν τὰ ἀργυρὰ κανδήλια καὶ τὸ ἀργυροῦν ἐπικάλυμμα τοῦ Εὐαγγελίου.

Εἰς τὸν συνοικισμόν **ΚΑΤΩΧΩΡΙ**, ἀνήκοντα εἰς τὴν ἰδίαν κοινότητα, οἱ Γερμανοὶ ἐφόνευσαν τὸν Βασίλειον καὶ τὸν Νικόλαον Καστρινάκην, κατόπιν δὲ ὑπεχρέωσαν 2 ἄλλους, τὸν Ἰ. Μαρμαριστάκην καὶ τὸν Ν. Πατεράκην, νά μεταφέρουν τὰ πτώματα ἐπὶ τῶν ὤμων των ἐντὸς τῆς οἰκίας κατόπιν ἐπυρπόλησαν τὴν οἰκίαν καὶ ἐκάησαν καὶ οἱ τέσσαρες! Εἰς τὸ Κατωχώρι ἐπυρπολήθησαν ἐν συνόλῳ 4 οἰκίαι καὶ τὸ σχολεῖον.

Οἱ **ΚΑΜΠΟΙ** εἶχον ὑποστῇ καὶ ἄλλην ἐπίθεσιν τῶν Γερμανῶν προηγουμένως εἰς τὰς 8/5/44, κατὰ τὴν πανηγυριν τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἡμέραν τῆς καταστροφῆς τοῦ χ. Σαμωνᾶς (ἴδε σ. 62). Οἱ ἄνδρες τῶν Κάμπων συνελήφθησαν — 42 ἐν ὅλῳ — καὶ ἐνεκλείσθησαν εἰς τὴν Ἀγίαν, ἀφοῦ πρῶτον ἐδάρησαν ἀνηλεῶς. Ἐξ αὐτῶν οἱ 27 ἐχάθησαν ἀποσταλέντες εἰς τὴν Γερμανίαν.

Εἰς τὸν **ΛΟΥΛΟΝ**, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι εἶχον ἐπίσης ἐγκαίρως ἀπομακρυνθῇ, ἐπανελήφθη ἡ γενικὴ λεηλασία μετὰ τὸν βομβαρδισμόν καὶ πρὸ τῆς πυρπολήσεως. Ἡ ἐκκλησία ἐβομβαρδίσθη ἐπίσης, ὅπως εἶχε βομβαρδισθῇ καὶ κατὰ τὸν Μάϊον. Εἰς τὸ **ΑΛΕΤΡΟΥΒΑΡΙ** ἐφόνευσαν ἓνα νέον 16ετῆ, Ἀντώνιον Ντουνητουνάκην ὀνόματι. Ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν ἀφῆρεσαν τὸ ἐπάργυρον Εὐαγγέλιον. Εἰς τὸ χ. **ΠΑΝΑΓΙΑ** ἐφονεύθησαν 3, ἐξ ὧν ὁ γέρον Μιχ. Βενετάκης καὶ ὁ τραυματίας Στ. Τσακάκης ἐκάησαν ἐντὸς τῶν οἰκιῶν των, ὁ μὲν δεῦτερος μὴ δυνηθεὶς νά μετακινηθῇ, ὁ δὲ πρῶτος ἐμποδισθεὶς εἰς τοῦτο ὑπὸ τῶν Γερμανῶν. Εἰς τὸ χ. **ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ** ἐκάησαν 5 παρήλικες, ἡ Ἑλένη Νικολάκη, 90 ἐτῶν, ὁ Δημήτρης Κατσανεβάκης, 80 ἐτῶν, ἡ Μαρ. Καλιτσουνάκη 80 ἐτῶν, ἡ Ζωὴ Δημ. Κατσανεβάκη, 70 ἐτῶν, καὶ ἡ Κυριακὴ Γαλανάκη, 60 ἐτῶν. Τῶν τριῶν τελευταίων τὰ περὶ καυστα λείψανα εὐρέθησαν ἀργότερον ἐντὸς δωματίου τῆς οἰκίας τῆς Μαρίας Καλιτσουνάκη, ὅπου, φαίνεται, εἶχον προσέλθει καί, αἱ

ἄλλαι δύο γραῖαι. Τό γεγονός ὅτι τό δωμάτιον αὐτό διεσώθη ἀπό τήν πυρκαϊάν, ἐνῶ ἐπὶ τῆς ὑπεράνω αὐτοῦ κειμένης ἀποθήκης ἀπέκειντο σανός καί ἄχυρα, ἀποδεικνύει ὅτι ἐπὶ τῶν ἀτυχῶν αὐτῶν γυναικῶν ἐρρίφθη ἐπίτηδες εὐφλεκτον ὕγρον διά νά καοῦν ζῶσαι. Ἡ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγ. Γεωργίου ἐκκλησία τοῦ χωρίου ἐβομβαρδίσθη ἐπίσης, καί κατέρρευσεν ἡ ἀριστερά αὐτῆς πλευρά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ

Ο ΝΟΜΟΣ ΛΑΣΗΘΙΟΥ

Ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη (ἴδε σ. 9), ὁ νομός Λασηθίου παρεδόθη ὑπὸ τῶν Γερμανῶν εἰς τοὺς Ἰταλοὺς πρὸς διοίκησιν ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς κατοχῆς μέχρι τῆς καταρρέουσας τῆς Ἰταλίας (Σεπτ. 1943). Οἱ Γερμανοὶ κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας εἶχον λεηλατήσει τὰς πόλεις καί τὰ χωρία τοῦ νομοῦ, ἰδίως τὰ καταστήματα, ἀποστέλλοντες εἰς τό Ἡράκλειον δι' αὐτοκινήτων καί ἐκεῖθεν εἰς Γερμανίαν ὅ,τι ἦτο δυνατόν νά μεταφερθῇ, μετ' ὀλίγας δέ ἡμέρας, οἱ Ἰταλοὶ, ἀναλαμβάνοντες τήν διοίκησιν, συνεπλήρωσαν τήν ἀρπαγὴν. Κατὰ τό διάστημα τῆς ἰταλικῆς κατοχῆς ἡ καταδυνάστευσις τοῦ πληθυσμοῦ ὑπῆρξε πλήρης (ταπεινώσεις, φυλακίσεις, ἐπιτάξεις, ἀγγαρεῖαι κ.τ.λ.).

Περὶ τῆς μεταχειρίσεως τῶν φυλακισμένων μαρτυρεῖ ἡ ἀκόλουθος ἔκθεσις τοῦ ἱατροῦ τῶν Φυλακῶν Νεαπόλεως Ἑμμ. Λεμπιδάκη:

« Κατὰ τό ἀπὸ 1941-1944 χρονικόν διάστημα πολὺς κόσμος ἤχθη εἰς τὰς φυλακάς ἀνευ αἰτίας καί ἐνεκλείσθη εἰς αὐτάς κατόπιν σκληρῶν βασανιστηρίων. Ἐνθυμοῦμαι περίπτωσιν ἐνός κρατουμένου Δασασκηνάκη ἐξ Ἱεραπέτρας, τὸν ὁποῖον ἐνέκλεισαν εἰς τὰς φυλακάς, ἀφοῦ τὸν ἐκτύπησαν τοσοῦτον βαρέως, ὥστε τοῦ ἐθλασαν τρεῖς πλευράς. Ἐνθυμοῦμαι μάλιστα ὅτι ὡς ἱατρός τῶν φυλακῶν μετέβην καί τό ἀνέφερα εἰς τὸν τότε διοικητὴν τῆς χωροφυλακῆς τῶν Ἰταλῶν Ροζάριο Τροβάτο, ἵνα τὸν διακομίσῃ εἰς νοσοκομεῖον, οὗτος ὁμως ἀντὶ διακομιδῆς εἰς νοσοκομεῖον τὸν ἐφυγάδευσε εἰς φυλακάς τῆς Ἰταλίας. Ἐνθυμοῦμαι ἐτέραν συγκεκριμένην περίπτωσιν, καθ' ἣν συνεπεῖα ἰσχυροτάτου ξυλοκοπήματος ἄτομον παρεφρόνησε. Μετέβην καί πάλιν καί τό ἀνέφερα εἰς τὸν ἴδιον διὰ νά τὸν διακομίσῃ εἰς ψυχιατρεῖον, μοῦ ἀπήντησεν ὁμως ὅτι ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες δέν γνωρίζομεν νά κάμνωμεν θεραπείαν, καί ὅτι θέλει ἀκόμη Εὐλο διὰ νά θεραπευθῇ. Ἐνθυμοῦμαι πλείστα ἄλλα περιστατικὰ κρατουμένων, ὅτινες ἤρχοντο μέ ἐκχυμώσεις εἰς τό πρόσωπον καί εἰς ἄλλα μέρη τοῦ σώματος, ὅτινα ὁμως λόγῳ τῆς πληθύσεως τῶν περιστατικῶν δέν δύνανται ν' ἀναγραφοῦν εἰς μίαν τόσοσιν συνοπτικὴν ἔκθεσιν. Ἦσαν δέ τόσοι οἱ κρατούμενοι, ὥστε, ἐνῶ ἡ φυλακὴ εἶναι προορισμένη διὰ 40-50 άτομα, ἐκρατοῦντο 150-200».

Οἱ Ἴταλοί ἐξ ἄλλου ἐπέβαλον ὑποχρεωτικόν τόν χαιρετισμόν τῶν σκοπῶν τῶν στρατιωτικῶν καταστημάτων τῶν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἐδημιούργουν ἐπείσοδια καὶ διότι δέν ἐχαιρετῶντο καθ' ὁδόν ἢ καὶ διότι «τούς ἀγριοκοίταζαν». Τῶν Γερμανῶν μετέπειτα ἡ στάσις δέν ἦτο διαφορετική ἀπὸ ὅ, τι τὴν ἐγνωρίσαμεν εἰς τοὺς ἄλλους νομούς.

Γεγονός πάντως εἶναι ὅτι καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἰταλικῆς κατοχῆς οὐδεμία ὁμαδικὴ ἐκτέλεσις ἢ καταστροφή χωρίου ἔλαβε χώραν. Οἱ Ἴταλοί, πολὺ πολιτικώτεροι τῶν Γερμανῶν, ὄχι μόνον ἀπέφευγον ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς νά πολεμοῦν τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ ἐζήτουν νά ἐκμεταλλεῖσθαι πολιτικῶς τὴν εἰς τοὺς ἄλλους νομούς τῆς Κρήτης ἐπιδεικνυομένην ἀγριότητα τῶν συμμάχων τῶν. Τὸ σύστημα τῶν Ἰταλῶν ἦτο ἐξαιρετικῶς ὑπουλον, καθ' ὅσον, ὅσους Ἕλληνας ἤθελον νά ἀφανίσουν, ἐφρόντιζαν ἢ νά τοὺς ἐκτελοῦν μυστικά, ἀποδίδοντες τόν φόνον τῶν εἰς Ἀγγλους πράκτορας, ἀντάρτας κ.τ.λ. ἢ νά τοὺς παραδίδουν εἰς τοὺς Γερμανοὺς πρὸς ἐκτέλεσιν ἢ ἀποστολὴν εἰς τὴν κατεχομένην Εὐρώπην, προσποιούμενοι ὅτι αὐτοὶ δέν ἤθελαν, ἀλλ' ὅτι οἱ Γερμανοὶ τὸ ἀπότηνουν. Οὕτως εἰς μίαν μόνον ἀποστολὴν γενομένην κατ' Ἰούνιον τοῦ 1943 μετεφέρθησαν εἰς Κροατίαν 50 ἐκ Σητείας καταγόμενοι ἄνδρες ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν εἰς τοὺς Γερμανοὺς παραδοθέντες. Πάντως ὁ νομός Λασηθίου εἶναι βέβαιον ὅτι ὑπέφερεν ἀσυγκρίτως ὀλιγώτερον ἀπὸ τὴν λοιπὴν Κρήτην. Οὔτε καὶ ἡ ἀνταρτικὴ κίνησις ἄλλωστε ὑπῆρξεν ἐδῶ μεγάλη. Τί ὑλικὰς ἐξ ἄλλου ζημίας ὑπέστη δεικνύει ὁ ἐν σ. 34 δημοσιευθεὶς πίναξ.

α' Φόνοι ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν διαπραχθέντες

Ἐκ τῶν 182 οὓς ἡ Διοίκησις Χωροφυλακῆς Λασηθίου ἀναφέρει ὡς ἐκτελεσθέντας καθ' ὅλην τὴν τριετίαν τῆς κατοχῆς ἐν τῷ τοῦ νομοῦ, μόνον οἱ 22 ἐφονεύθησαν ὑπὸ Ἰταλῶν ἀναφέρονται μὲν τὰς μᾶλλον χαρακτηριστικὰς περιπτώσεις:

Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1941 εὐρέθη νεκρὸς κάτωθεν σωροῦ πετρῶν, παρὰ τὸ χ. Χανδρᾶς, ὁ Σταῦρος Ἀσπράδάκης, συνταξιού-

χο διδάσκαλος ἐξ Ἀρμένων Σητείας, ἐξαιρετικῶς τιμώμενος ἐν τῇ περιφερείᾳ, καὶ σύνδεσμος τῶν ἐν Κρήτῃ Ἀγγλῶν ἀξιωματικῶν. Πολλὰ, ἀλλ' ἀνεξακρίβωτα, λέγονται περὶ τοῦ τρόπου τοῦ θανάτου του.

Εἰς τὰς 14/10/1941, ἐφονεύθη εἰς θέσιν Ξερρίζωμα Βουλισμένης (Μεραμπέλλου) ὁ Νικ. Ἰ. Ἀνδριανάκης τὸ θῦμα εἰργάζετο εἰς τὸ κτῆμα του, ἐκεῖθεν δέ διερχόμενος ἰταλὸς στρατιώτης, κατόπιν φιλικῆς συζητήσεως, τοῦ ἐπρότεινε τὸ ὄπλον λέγων «θὰ σέ σκοτώσω!» Ὁ Ἀνδριανάκης νομίζων ὅτι ἀστειεύεται ἀπήντησε «σκοτώσέ με!» — καὶ ὁ Ἰταλὸς τὸν ἐφόνευσεν!

Κατ' Ἰούλιον τοῦ 1943, ἐφονεύθησαν πρὸς τὸ χ. Λιθίνες, οἱ Β. Ζαχαριουδάκης, Γ. Λασηθιωτάκης ἢ Λεθιωτάκης καὶ Ἰω. Χαρδάκης, συλληφθέντες ὑπὸ τοῦ Ἰταλοῦ Νταβάνα. Τῶν ἐκτελεσθέντων εἶχον ἐξορυχθῇ οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ ἐκτριζομένη οἱ ὁδόντες.

Εἰς τὰς 12/7/43 ὁ λοχίας Τζοβάνι Φίννα ἐφόνευσεν εἰς τὴν Μίλατον τὴν 17ετιδα Δέσποινα Κατσαράκη, μαθήτριαν γυμνασίου, διὰ λόγους ἐρωτικούς. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ αὐτοῦ θέρους ἐξετελέσθησαν εἰς θέσιν Μουρί, ἔξωθεν τοῦ χ. Μαρωνιά, ὁ Βίκτωρ Ρεμουντάκης ἐξ Ἀρμένων Σητείας καὶ ὁ Μιλτ. Καναβάκης ἐκ Πεύκων Σητείας. Οἱ κάτοικοι τῆς Μαρωνιάς, ὑποχρεωθέντες ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν νά κλεισθοῦν ἐντὸς τῶν οἰκίων τῶν, ἤκουσαν τοὺς πυροβολισμούς, οὐδὲν ὁμως ἀνεκοινώθη ἐπισήμως. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀνεκάλυψαν τὰ πτώματα, οἱ δὲ συγγενεῖς τοῦ Ρεμουντάκη ἀνασκάψαντες ἐπιστοποίησαν ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ ἐκτελεσθέντος ἵχνη πληγῶν δι' ὑποκοπάνου. Ὅταν τὸ γεγονός ἀνεφέρθη εἰς τὰς ἰταλικὰς ἀρχὰς ἐκείναι κατὰ πρῶτον ἠρνήθησαν ὅτι τοὺς ἐξετέλεσαν, ἀποδώσαντες τόν φόνον εἰς ἄγγλον λοχαγόν κατάσκοπον, ἀποβιβάσθέντα εἰς Κρήτην διὰ νά φονεύῃ Ἕλληνας! Τὰ αὐτὰ ἔγραψαν καὶ αἱ εἰς τὴν Νεάπολιν Μεραμπέλλου ἐκδιδόμεναι ἑλληνο-ἰταλικά ἐφημερίδες¹. Ἀργότερον ἠναγκάσθησαν νά ὁμολογήσουν τὴν πρᾶξιν μέ τὴν δικαιολογίαν

1. Τὸ αὐτὸ διςχυρίσθησαν καὶ διὰ τόν φόνον τοῦ ἐκ χωρίου Καβούσι καταγομένου Ἰω. Δερμιτζάκη, τοῦ ὁποίου τὸ πτῶμα ἀνεκαλύφθη κάτωθι σωροῦ λίθων μετὰ τοῦ χωρίου τούτου καὶ Παχειᾶς Ἀμμου.

ὅτι τὰ θύματα εἶχον ἀποπειραθῆ νά δραπετεύσουν. Ἀπηγόρευσαν ἐξ ἄλλου τήν μετάβασιν Ἑλλήνων εἰς τόν τόπον τῆς ταφῆς, ἐπειδή δέ, παρά τήν διαταγήν, πλῆθος κόσμου συνέρρευσε μετά τοῦ ἱερέως, οἱ Ἱταλοί ἐφυλάκισαν ἐπὶ 4 μῆνας τόν πρόεδρον τῆς κοινότητος Μαρωνιάς.

Ἐπίσης κατά τήν περίοδον τῆς γερμανικῆς κατοχῆς καί δὴ τήν 26/8/44, ἰταλική περίπολος εἰσελθοῦσα εἰς τό καφενεῖον τοῦ Γεωργ. Ἑμμ. Πλευράκη, εἰς τόν Ἅγιον Γεώργιον Μεραμπέλλου, ἐφόνευσεν ἀνευ οὐδενός λόγου τόν ἰδιοκτήτην, τοὺς δέ πελάτας, ἀφοῦ τοὺς ἔδειρε, ἐφυλάκισεν ὅλους εἰς τόν Ἅγιον Νικόλαον ἐπὶ 10 ἡμέρας.

Τέλος, τό χαρακτηριστικώτερον ὄλων εἰς τό χ. Βαϊνιά Ἱεραπέτρας, ἰταλὸς στρατιώτης, ἀφοῦ ἐβίασε τήν 1 ἑτίδα κορασίδα Παγώναν Μ. Γαϊτάνη, τήν ἐφόνευσεν, ἀπορρίψας τό σῶμα της ἐντός ἀποχωρητηρίου οἰκίας. Ὁ στρατιώτης συνελήφθη, εἶναι ὅμως λίαν ἀμφίβολον ἂν ἐτιμωρήθῃ.

β. Ἐκτελέσεις ὑπὸ τῶν Γερμανῶν διαπραχθεῖσαι

Πλὴν τῆς κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1943 ὁμαδικῆς καταστροφῆς τῶν χωρίων τῆς Βιάννου, καθ' ἣν ἐτυφεκίσθησαν 92 ἐκ τῶν εἰς τόν νομόν Λασηθίου ὑπαγομένων συνοικισμῶν (ἴδε ἄνωτ. σ. 43), ἔχομεν ν' ἀναφέρωμεν πρῶτον τήν ἐν Ἁγίῳ ἐκτέλεσιν (29/8/44) τοῦ ἐν Νεαπόλει συλληφθέντος πολιτευτοῦ Ροῦσου Κουνδούρου. Ἐπίσης τήν ἐκτέλεσιν 4 ἀνδρῶν καί 2 γυναικῶν κατὰ τό αὐτό ἔτος ὑπὸ τὰς ἐξῆς συνθήκας:

Κατόπιν πληροφοριῶν περί ὑπάρξεως μυστικοῦ ἀσυρμάτου εἰς τό Τοπλοῦ Μοναστήρι, εἰς τό β.ἁ. ἄκρον τῆς νήσου κείμενον, συνελήφθησαν κατὰ τὰς ἀρχάς Μαΐου 1944 περί τὰ 20 ἄτομα, μεταξύ τῶν ὁποίων ὁ Ἡγ. τῆς Μονῆς Τοπλοῦ Γεννάδιος Σιλιγνάκης μετά δύο καλογήρων καί ὁ ἐν Σητεία φαρμακοποιὸς Ἰωσήφ Σακαδάκης, 39 ἐτῶν. Ὁ τελευταῖος εὐρέθῃ νεκρὸς μετά τρεῖς ἡμέρας εἰς τήν παραλίαν Σεισίου παρά τό χ. Μάλλια. Τί μαρτύρια ὑπέστη τό θῦμα πρὶν ἐκτελεστῇ καταδεικνύει ἡ κάτωθι περίληψις τῆς ἱατροδικαστικῆς ἐκθέσεως τοῦ ἱατροῦ Νεα-

πόλεως Ἑμμ. Λεμπιδάκη, συνταχθεῖσης κατόπιν διαταγῆς τῆς Ὑποδιοικήσεως Χωροφυλακῆς Μεραμπέλλου. Κατὰ παράδοξον συγκυρίαν ἢ ἐν Νεαπόλει γερμανικὴ διοίκησις, ἀγνοοῦσα τήν ὑπὸ ἄλλης γερμανικῆς ἀρχῆς σύλληψιν καί ἐκτέλεσιν τοῦ Σακαδάκη, ὅτε τό ἐν Μάλλια ἐδρεῦον ἰταλικόν φυλάκιον τῆς ἀνήγγειλε τήν εὑρεσιν τοῦ πτώματος, συγκατετέθη νά μεταβῇ ἐκεῖ πρὸς ἱατροδικαστικὴν ἔρευναν ὁ ἱατρός τῶν φυλακῶν Λεμπιδάκης μετά Ἕλληνας ἀξιωματικοῦ τῆς χωροφυλακῆς. Ἰδοῦ ἡ περίληψις τῆς ἐκθέσεως:

«Ὁ Ἰωσήφ Σακαδάκης ἤχθη εἰς τήν παραλίαν Σεισίου μετά πολυήμερον κράτησιν εἰς τὰς φυλακὰς Νεαπόλεως, εἰς τὰ γραφεῖα τῆς Γκεσταπό κ.λπ. καί μετά φρικτὰ βασανιστήρια, πιθανῶς διὰ νά τοῦ ἀποσπάσουν μυστικά, ἐξετελέσθη ἐν καιρῷ νυκτός εἰς ἀπόκρημνον μέρος τῆς ἀκτῆς καί εἴτα ἐρρίφθη εἰς τήν θάλασσαν. Ἡ ἱατροδικαστικὴ ἐκθεσις καταλήγει εἰς τὰ ἐξῆς συμπεράσματα:

Ἡ κυρία ἐνεργὸς αἰτία τοῦ θανάτου τοῦ θύματος ὑπῆρξεν τραῦμα ἐπὶ τοῦ ἰνίου διὰ πυροβόλου ὄπλου μέ ἐξοδον ἐκ τῆς στοματικῆς κοιλότητος καί μέ θλάσιν τῆς σπονδυλικῆς στήλης μεταξύ ἄτλαντος καί ἐπιστροφῆως. Τό θῦμα ἐπλήγη ἐκ τῶν ὀπισθεν καί ἐξ ἐγγυτάτης ἀποστάσεως, ἐξέπνευσε δὲ ἀκαριαίως ἐπὶ τῆς ἀκτῆς ὅπου ἐπυροβολήθη, λόγω αἱμορραγίας. Ἐπὶ τοῦ σώματος παρατηροῦνται μεγάλῃς ἐκτάσεως ἐκχυμώσεις, καταλαμβάνουσαι τοὺς γλουτούς, τήν ὀπισθίαν ἐπιφάνειαν τῶν μηρῶν καί τῶν γαστροκνημιῶν. Ἐπὶ τοῦ βραχίονος τρεῖς ταινιοειδείς ἐκχυμώσεις, ἐπὶ τοῦ προσώπου ἐκδοραί ἐπὶ τῶν γλουτῶν ἡ ἐπιδερμὶς ἔχει ὑπεργερθῇ εἰς ἑκτασιν παλάμης εἰς φυσαλίδας, αἵτινες ἔχουσι διαρραγῇ. Ὅλαι αἰὼς ἂνω βλάβαι ἐπηνέχθησαν ἐν ζωῇ. Ἀποκλείεται ἡ αὐτοκτονία ἢ τό τυχαῖον συμβάν».

Οἱ ὑπόλοιποι συλληφθέντες εἰσήχθησαν εἰς δίκην πρό τοῦ γερμανικοῦ στρατοδικείου Χανίων κατ' Ἰούλιον καί Αὐγουστον τοῦ 1944, σύμφωνα μέ τήν ἀπόφασιν τοῦ ὁποίου ἐξετελέσθησαν ὁ Ἡγούμενος τῆς μονῆς Τοπλοῦ, ὁ ἱερομόναχος Καλλίνικος Παπαθανασάκης, ὁ Ἰω. Ἱερεμίας καί αἱ γυναῖκες Ἑλένη Μαρκετάκη καί Τερψιχόρη Βλάχου. Οἱ ἀθωωθέντες ἀναφέρουν ὅτι κατὰ τήν φυλάκισιν τῶν ὑπέστησαν φρικτὰ σωματικά μαρτύρια. Εἰς τὰ μαρτύρια αὐτὰ ὑπέκυψεν ὁ μοναχὸς Εὐμένιος Σταματάκης, προβάς εἰς ἀποκαλύψεις, δι' ὃ καταδικασθεὶς εἰς θάνατον

ἔτυχε χάριτος, μετατραπείσης τῆς ποινῆς του εἰς 17 ἐτῶν εἰρκτὴν.

Καταχωρίζομεν σχετικὴν γνωστοποίησιν τῶν γερμανικῶν ἀρχῶν:

Γνωστοποιήσις

Τό δικαστήριον τοῦ διοικητοῦ Φρουρίου Κρήτης κατεδίκασεν εἰς θάνατον τὸν Ἡγούμενον τῆς Μονῆς Τοπλοῦ Γεώργιον (γράφει: Γεννάδιον Σιλιγνάκην καὶ τὸν καλόγηρον Καλλίνικον Παπαθανασάκην διὰ τὴν ἐπ' αὐτῶν μήνας ὑποστήριξιν ἐνός Ἀγγλοῦ πράκτορος. Ἡ καταδίκη ἐξετελέσθη διὰ τυφεκισμοῦ. Ὁ ἐπίσης εἰς θάνατον καταδικασθεὶς καλόγηρος Εὐμένιος Σταματάκης εἰς Τοπλοῦ εὐηργετήθη ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ Φρουρίου Κρήτης διὰ δεκαεπταετοῦς εἰρκτῆς, διότι αὗτος εἶπεν ἀνοικτὰ τὴν ἀλήθεια.

Ἐκ τοῦ Στρατοδικείου

(Ἐκ τῆς ἐφημ. Παρατηρητῆς τῶν Χανίων, ἀρ. φύλλ. 897, 26/8/1944.)

Ἀναφέρομεν ἐν ἀκόμῃ παράδειγμα γερμανικῆς ὠμότητος: Εἰς τὸ χωρίον Ψυχρό Λασηθίου, ἡ σύζυγος τοῦ Νικ. Κλεισαρχάκη ἤκουσεν ἑξαφνα κωδωνοκρουσίας καὶ περίεργος νὰ μάθῃ τὸν λόγον ἐξῆλθε καὶ ἐστάθη πρὸ τῆς θύρας τῆς οἰκίας τῆς κρατοῦσα εἰς τὰς ἀγκάλας τὸν Σετὴ υἱὸν τῆς Ἑμμανουήλ, παρ' ὅλον ὅτι ἡ ὥρα τῆς ἐλευθέρως κυκλοφορίας εἶχε παρέλθει. Παρατυχὼν γερμανὸς στράτιώτης ἐπυροβόλησε καὶ ἐφόνευσεν τὸ νήπιον!

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. Καταστροφαὶ ἀνοχυρώτων πόλεων, δημοσίων κτιρίων, σχολείων, ἐκκλησιῶν, κ.τ.λ.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἀναφερθεισῶν καταστροφῶν χωρίων, διὰ λόγους ἐκδικήσεως γενομένων, μεγάλας ζημίας υπέστησαν αἱ μεγάλαι πόλεις τῆς νήσου ἐκ βομβαρδισμοῦ τῶν ἀεροπλάνων κατὰ τὴν κατάληψιν. Οὕτω εἰς τὰ Χανιά ἡ ἐπίσημος ἐκθεσις τοῦ Νομομηχανικοῦ ἀναφέρει 1200 ὀλικῶς καὶ 1500 μερικῶς καταστραφείσας οἰκίας ἐκ τῶν 7000, τὰς ὁποίας ἠρίθμει ἡ πόλις πρὸ τοῦ πολέμου. Εἰς τὸ Ρέθυμνον αἱ καταστραφείσαι οἰκίαι ἀνέρχονται εἰς 331 μὲν ὀλικῶς, 103 δὲ μερικῶς· τοῦ Ἡρακλείου αἱ καταστροφαὶ εἶναι ἀντιστοίχως μεγάλαι, ἂν καὶ δὲν γνωρίζομεν νὰ παραθέσωμεν ἐπισήμους ἀριθμούς. Εἰς τὴν Ἱεράπετραν κατεστράφησαν 300 περίπου οἰκίαι ἀπὸ τὸν βομβαρδισμόν καὶ μετέπειτα ἀπὸ τὸν στρατὸν κατοχῆς, ὅστις διὰ νὰ προμηθεύεται πρόχειρον οἰκοδομικόν ὑλικόν (οἰκοδομ. λίθους, κουφώματα, στέγας κ.τ.λ.) διὰ τὰς ἀνάγκας του, δὲν ἐδίσταζε νὰ προβαίνει εἰς κατεδαφίσεις οἰκιῶν καὶ δημοσίων καταστημάτων. Οὕτω κατεδαφίσθησαν εἰς τὴν Ἱεράπετραν τὸ νεόδμητον Κοινοτικόν Κατάστημα, ὅπου εἶχεν ἐγκατασταθῇ καὶ τὸ Μουσεῖον, τὸ Ἀντιτραχωματικόν Ἰατρεῖον καὶ τὸ Πατριωτικόν Ἰδρυμα. Ἐπίσης κατεστράφη τὸ Κοινοτικόν Σφαγεῖον, ἡ (ἡμιτελής) Ἀγορά, τὸ ἀντλιοστάσιον τοῦ ποσίου ὕδατος, τὸ ἀντλιοστάσιον δι' οὗ ἀντλοῦνται τὰ εἰς τὸν κοινοτικόν χάνδακα συγκεντρούμενα ὕδατα, ἀφαιρεθέντος καὶ τοῦ κινητήρος, καὶ οὕτω ἡ πόλις, ἥς τὸ κέντρον κεῖται ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, κινδυνεῖ νὰ κατακλυσθῇ.

Εἰς τὸ Τυμπάκι τοῦ νομοῦ Ἡρακλείου, διὰ τὴν διάνοξιν τοῦ ἀεροδρομίου, τὸ ὅποιον μέ τὴν κατάρρευσιν τοῦ μετώπου τῆς Βορ. Ἀφρικῆς κατέστρεψαν οἱ ἴδιοι οἱ Γερμανοί, κατεδαφίσθη-

σαν 1312 οίκισι, ἀπέμειναν δέ μόνον 74 καί κατεκόπησαν περί τά 8000 ἐλαιόδενδρα. Παραλείπομεν ἄλλας μικροτέρας ὁμοίας φύσεως καταστροφάς, εἴτε κατὰ τὴν κατάληψιν εἴτε ἀργότερον ἐπισυμβάσας εἰς ἄλλας κωμοπόλεις καί χωρία τῆς νήσου, ὅπως π.χ. εἰς τὸ Ἀρκαλοχωρι τοῦ νομοῦ Ἑρακλείου καί ἄλλαχού.

Πόσα σχολεῖα κατέστρεψαν οἱ Γερμανοὶ ἐν συνόλῳ, δὲν ἡδυνήθη ἡ Ἐπιτροπὴ νά διαπιστώσῃ μόνη τῆς ἐν Κρήτῃ, ἐφ' ὅσον δὲν περιήλθεν ὅλα τὰ χωρία τῆς νήσου. Πάντως λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι τὰ σχολικά κτίρια παρέχουν μεγαλυτέρας εὐκολίας στρατωνισμοῦ καί ἐπιτάξεως, ἦτο βέβαιον ὅτι ἐλάχιστα ἀπέμειναν ἐν Κρήτῃ, πού δὲν ἔχουν εἴτε καταστραφῇ ἐξ ὀλοκλήρου εἴτε ὑποστῇ μεγάλας ζημίας, καί ὡς πρὸς τὸ κτίριον καί ὡς πρὸς τὰ ἐπιπλά. Τὰ θρανία τῶν σχολείων ἐχρησιμοποιοῦντο συνηθέστατα ὑπὸ τῶν κατακτητῶν ὡς καύσιμος ὕλη, τὰ κουφώματα ἀφηροῦντο, τὰ ὄργανα (μικροσκοπία, κινηματογράφοι κ.τ.λ.) ὅπου ὑπῆρχον, ἐστέλλοντο εἰς τὴν Γερμανίαν.

Μετά τὴν ἐπιστροφὴν τῆς ἐκ Κρήτης ἡ Ἐπιτροπὴ ἐζήτησε καί ἔλαβεν ἐκ τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας τὰ ἐξῆς στοιχεῖα, δυστυχῶς ὅχι ἀπολύτως πλήρη.

2. Καταστροφαὶ ἀρχαιολογικῶν μνημεῶν, κλοπαὶ ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων, λαθραῖαι ἀνασκαφαὶ κ.λπ.

Α. ΜΟΥΣΕΙΑ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΑΙ

ΣΥΛΛΟΓΗ ΚΑΣΤΕΛΛΙΟΥ ΚΙΣΣΑΜΟΥ. Ἡ θύρα τῆς Συλλογῆς παρεβιάσθη δις ὑπὸ τῶν Γερμανῶν (31/7/43 καί 21/11/43), ἐκλάπησαν δέ 4 γλυπτά, 22 πῆλινα ἀντικείμενα, 8 μετάλλισμα, 1 ὀβάλινον καί 80 νομίσματα.

ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΧΑΝΙΩΝ. Οἱ Γερμανοὶ ἐπίταξαν τὸ κτίριον, τὰ δέ ἀρχαιολογικά εὐρήματα μετεφέρθησαν διαδοχικῶς εἰς τὸ Γυμνάσιον, εἰς ἓνα κατάστημα καί τέλος εἰς ἓνα τζαμί παρά τὴν παραλίαν. Αἱ ζημίαι ἐκ τῶν μεταφορῶν αὐτῶν ἢ καί ἐκ κλοπῆς τυχόν δὲν διεπιστώθησαν ἀκόμη. Φαίνεται ὅτι ἐχάθη ἡ μικρὰ ἀλλὰ πολύτιμος νομισματικὴ συλλογὴ τοῦ Μουσείου.

ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ. Τὸ Μουσεῖον Ἑρακλείου μέ τοὺς ἀνυπολογίστου ἀξίας θησαυροὺς του, ἐπλήγη κατὰ τοὺς ἀεροπορικοὺς βομβαρδισμοὺς τῆς 23 καί 24/5/41 ὑπὸ 3 βομβῶν, ἐνῶ ἄλλαι ἐπεσαν ἐντὸς καί πέριξ τοῦ περιβόλου αὐτοῦ, καίτοι ἀντιαεροπορικόν πῦρ οὐδαμόθεν ἐξεπέμπετο ἐκ τῆς πόλεως. Τὸ κτίριον, οὕτω, ὑπέστη ἱκανὰς ζημίας, ἐθρυμματίσθησαν δέ καί τινες τῶν πηλίνων μινωικῶν ἀρχαιοτήτων καί δὴ 8 πίθοι, 31 σαρκοφάγοι καί 3 κάλπαι. Οἱ Γερμανοὶ καταλαμβάνοντες τὴν πόλιν ἐγκατέστησαν φωλεὰς πολυβόλων ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ Μουσείου, ἐπειτα, παρά τὰς διαμαρτυρίας τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Μουσείου κ. Πλάτωνος, φοβουμένου βομβαρδισμόν ἐκ μέρους τῆς ἀγγλικῆς ἀεροπορίας, ἐχρησιμοποίησαν τὴν νέαν πτέρυγαν τοῦ Μουσείου ὡς ἀποθήκην ὑλικοῦ ἀεροπορίας, ἥνοιξαν βιαίως τὸ ἐντὸς παραπηγμάτων εὐρισκόμενον Ἑπιγραφικόν Μουσεῖον καί ἤρχισαν ἀλληλοδιαδόχως καταλαμβάνοντες διαφόρους αἰθούσας τοῦ κυρίως Μουσείου, τοῦ Διευθυντοῦ αὐτοῦ ὑποχρεωμένου νά συγκεντρώνῃ τὰς ἀρχαιοτήτας εἰς διαρκῶς στενωτέρους χώρους, μὴ ἐπαρκῶς ἐξησφαλισμένους. Ὁ Διευθυντὴς διαμαρτυρηθεὶς εἰς τὸν διοικητὴν τοῦ Φρουρίου Κρήτης André διὰ τὴν ἐπίταξιν τοῦ Μουσείου καί ὑπομνήσας τὰ διεθνή περὶ Μουσείων καί μνημείων ἰσχύοντα νόμιμα, ὡς μόνον ἀποτέλεσμα ἔσχε νά χλευασθῇ ὑπ' αὐτοῦ. Χαρακτηριστικόν δείγμα, πόσον ὀλίγον σεβασμὸν ἔτρεφον οἱ γερμανοὶ στρατιωτικοὶ πρὸς τὰ μουσεῖα — καί τοιοῦτον μάλιστα Μουσεῖον — εἶναι ἡ ἀπόφασις ἀξιωματικῶν τῆς ἀεροπορίας νά χρησιμοποιοῦσιν μίαν τῶν κεντρικῶν αἰθουσῶν του δι' ἐπιδείξεις μπαλέτου! Εἰς τὸν κ. Πλάτωνα διαμαρτυρηθέντα ἀπήντησαν, ὅτι δὲν ἐζήτησαν τὴν ἀδειάν του. Ἡ ἐπίδειξις ἐματαιώθη μόνον ἀπὸ τὴν σκέψιν ὅτι αἱ χορευτρίαι θά ἐκρουολογούν εἰς αἶθουσαν, ἣτις ἡνοίγετο ἄνωθεν διὰ φωταγωγῶν.

Ἀργότερον αἱ ἄνω αἶθουσαι τῆς κυρίας πτέρυγος μετεβλήθησαν εἰς νοσοκομεῖον. Τὸ νοσοκομεῖον διεδέχθη μία Σχολὴ Χημικοῦ Πολέμου. Τέλος ἀπὸ τοῦ Φθινοπώρου τοῦ 1943 μέχρι Φεβρουαρίου 1944 τὸ Μουσεῖον μετετράπη εἰς στρατόπεδον συγκεντρώσεως ἰταλῶν αἰχμαλώτων, συμπληρωθείσης οὕτω τῆς ἐ-

σωτερικής καταστροφής του.

Μνημεία αρχαιολογικά εκ του Μουσείου δέν ανηρπάγησαν. Κάποτε μόνον ἐζητήθη ἡ παράδοσις σημαντικοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν «ὡς δῶρον εὐγνωμοσύνης τῆς πόλεως» πρὸς τὸν ἀποχωροῦντα στρατηγὸν Ringel! Εἰς τὴν κατηγορηματικὴν ἄρνησιν τῶν ἐφόρων Πλάτωνος καὶ Θεοφανίδου, τὸ γερμανικὸν Φρουραρχεῖον τοὺς διεμήνυσεν, ὅτι θὰ ἤρχοντο εἰς τὸ Μοῦσεῖον «νά τὰ κάμουν θάλασσα» — ἀπειλή μὴ πραγματοποιηθεῖσα εὐτυχῶς. Πάντως ὁ στρατηγὸς Ringel ἐφρόντισε νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν ἐπιθυμίαν του δι' ἄλλου τρόπου ὡς θὰ ἴδωμεν.

ΣΥΛΛΟΓΗ ΓΟΡΤΥΝΟΣ. Ἐξηφανίσθησαν ἐν ἄγαλμα νύμφης, ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, καὶ ἐν ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον ἐλληνικῆς ἐποχῆς καὶ ἄλλα τινα μικροτέρας ἀξίας.

ΣΥΛΛΟΓΗ ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ. Ἡ συλλογὴ αὕτη ὑπέστη ἱκανὰς ζημίας, καθ' ὅσον τὸ οἶκημα ὅπου αὕτη ἐφυλάσσετο μετετράπη εἰς ἰταλικὸν στρατῶνα. Πολλαὶ ἀρχαιοτήτες ἐθραύσθησαν καὶ ἄλλαι — περί τὰς 100 — ἐκλάπησαν, μεταξύ ἄλλων ψευδόστομοι τινες ἀμφορεῖς καὶ ἄλλα ἐλληνικὰ ἀγγεῖα.

ΣΥΛΛΟΓΗ ΣΗΤΕΙΑΣ. Ἡ μικρὰ αὕτη συλλογὴ κατεστράφη σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου· οἱ ἰταλοὶ στρατιῶται κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς καταλήψεως τῆς πόλεως διήρπασαν περί τὰς 120 ἐκ τῶν μνημείων τῆς, μ.ἄ. δύο μινωϊκὰ ρυτά, ἐλληνικὰ ἀγγεῖα καλῆς τέχνης, νομίσματα καὶ ἄλλα.

Β. ΚΑΤΑ ΧΩΡΑΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ

Εἰς τὰ Χανιά κατεδαφίσθησαν ὑπὸ τῶν Γερμανῶν τὰ ἐνετικά οἰκοδομήματα τῆς ὁδοῦ Κανεβάρο (16ου αἰων.) καίτοι ταῦτα εἶχον ὀρίσθῃ ὑπὸ τῆς ἑλλην. ἀρχαιολ. ὑπηρεσίας ὡς μνημεῖα διατηρητέα.

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1941 ὁ βασιλικὸς τάφος τῶν Ἰσοπάτων κατεστράφη ἐξ ὁλοκλήρου ὑπὸ τῶν Γερμανῶν, χρησιμοποιησάντων τὸ ὑλικὸν του πρὸς ἀνέγερσιν παραπηγμάτων. Εἰς τὴν ἐπαυλιν τῶν Κρίνων τῆς Ἀμνισοῦ, λιμένος τῆς Κνωσοῦ, κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1944 ὑπέστησαν μεγάλας ζημίας ὑπὸ γερμανῶν στρα-

τιωτῶν αἱ παραστάδες τῆς, ἡ κλίμαξ καὶ τὸ πλακόστρωτον. Ἐπίσης καταστροφὰς ὑπέστη ὑπὸ γερμανῶν στρατιωτῶν τὸ μέγαρον τῆς Νίρου, μικροτέρας ὅμως ἐκτάσεως. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ μεγάρου ἰταλοὶ ἀξιωματικοὶ ἀφῆρεσαν μικράς πηλῖνας ἀρχαιότητος, ἀπειλήσαντες διὰ τοῦ περιστρόφου τὸν διαμαρτυρόμενον Ἑλληνα φύλακα. Μικράς ζημίας ἐπαθον οἱ ἀρχαιολογικοὶ χώροι τῶν Μαλλίων, τοῦ ἀνακτόρου τῆς Φαιστοῦ καὶ τῆς Γόρτυνος, μεγαλυτέρας ὁ τῆς Ἀγίας Τριάδος καὶ ὁ τοῦ ἀρχαίου λατομείου τῆς Γόρτυνος. Ἡ μικρὰ ἀνασκαφὴ Κολόνα παρὰ τὸ Λαγοῦ Λασηθίου κατεστράφη ἐντελῶς κατὰ τὴν διάνοιξιν τῆς ὁδοῦ μεταξύ Τζερμιάδω - Λαγοῦ ὑπὸ τῶν Γερμανῶν. Εἰς τὸ Παλαιόκαστρον ὁ ἰταλὸς λοχαγὸς πεζικοῦ τῆς μεραρχίας Σιέννα Ἰωσήφ Μπορσάρι κατέστρεψεν τὸν Αὐγουστον τοῦ 1942, σκοπῶν καὶ ἐγκληματικῶς, τελείως τὰ μινωϊκὰ λείψανα τῆς παναρχαίας πόλεως· ἐνῶ εἶχεν ἀφθονον πολεμικὸν ὑλικὸν εἰς τὴν διάθεσίν του, ὑπεχρέωσε τοὺς πρὸς τοῦτο ἀγγαρευθέντας κατοίκους ν' ἀφαιρέσουν ὅλους τοὺς λίθους τῶν σωζομένων μνημείων, οὕτως ὥστε ἡ καταστροφὴ του νὰ εἶναι ἀνεπανόρθωτος.

Ἐκ τῶν Ἑνετικῶν μνημείων τῆς ἀνατολικῆς Κρήτης ἱκανὰ κατεστράφησαν ἐκ τῶν βομβαρδισμῶν καὶ ἐκ τῆς κατεδαφίσεως τῶν πρὸς ἀποκόμισιν τοῦ οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ· οὕτω κατεστράφη μερικῶς ὁ ἐν Ἡρακλείῳ ναὸς τοῦ Ἀγ. Μάρκου καὶ ἡ παρὰ τὴν ἐνετικὴν Λότζαν Αγμερία, μικροτέρας δὲ ζημίας ὑπέστησαν τὰ ἐνετικά τείχη.

Γ. ΛΑΘΡΑΙΑΙ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ

Λαθραίας ἀνασκαφὰς ἐνήργησαν οἱ Γερμανοὶ ἐν τῇ δυτικῇ Κρήτῃ.

1. Εἰς τὸ Κουμαρόσπηλιον παρὰ τὴν μονὴν Γκουβερνέτου τοῦ Ἀκρωτηρίου Χανίων κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν αὐτὴν, διενεργηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἀρχαιολόγου Ulf Janitzon, εὗρέθησαν δοσπρακα νεολιθικά, μυκηναϊκά κ.ἄ., ὧν τινα παρεδόθησαν εἰς τὸ Μοῦσεῖον Χανίων.
2. Παρὰ τὰ χωρία **Θρόνος** καὶ **Μοναστηράκι** τοῦ Ἀμαρίου τοῦ νομοῦ Ρεθύμνης, ὑπὸ τοῦ ἀρχαιολόγου E. Kirsten ἀγγεῖα τινὰ ἐκ

της ανασκαφής μετεφέρθησαν εις τό Μουσείον Χανίων.

3. Εις τό **Τίτυρον** **Ἀκρωτήριον** (σημ. **Σπάθα**) ανασκάφη ὁ ναός τῆς Δικτύνης Ἀρτέμιδος ὑπό τῶν ἀρχαιολόγων G. Welter καί Ulf Jantzen.

4. Εἰς τήν θέσιν τῆς ἀρχαίας πόλεως **Ἀπτερα** ὑπό τοῦ ἀρχαιολόγου Dregur. Κατά διαταγὴν τοῦ Ἑλλήν. Ὑπουργείου Παιδείας παρίστατο κατὰ τήν ἀνασκαφήν ὁ ἐκεῖ ἔφορος.

Ἐπὶ τῇ ἀνασκαφῇ αὐταὶ ἐγένοντο κατὰ τό θέρος τοῦ 1942 καί ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὑπουργείου Παιδείας. Ἐπίσης ἄνευ ἀδείας ἀνασκαφαὶ ἐγένοντο ἐντός τῆς πόλεως τῶν **Χανίων**, καί εἰς τοῦ **Ἀποδοῦλου**. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων γερμανῶν ἀρχαιολόγων συμμετέσχεν εἰς ταύτας καί ὁ K. Grundmann.

Εἰς τήν ἀνατολικήν Κρήτην λαθραῖα ἀνασκαφαὶ ἐγίναν ὀλίγαι μὲν ἰδιωτικῶς καί σχεδὸν ἄνευ ἀποτελέσματος παρὰ τό **Πύθιον** τῆς **Γόρτυνος** καί ἐντός τοῦ Ἱσείου τῆς αὐτῆς πόλεως ἐπίσης τάφος τυχαίως ἀνακαλυφθεὶς ἐντός τῆς πόλεως **Σητείας** κατὰ τήν ἀνόρουξιν χάρακωμάτων ἐσυλήθη ὑπὸ τῶν ἰταλῶν στρατιωτῶν. Σημαντικώτεραι ὅμως ἦσαν αἱ γενόμεναι κατόπιν διαταγῆς τῶν στρατιωτικῶν γερμανικῶν ἀρχῶν. Οὕτω ὁ στρατηγὸς Ringel κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1941 διέταξεν ἀνασκαφήν παρὰ τό **Μικρόν Ἀνάκτορον** τῆς **Κνωσσού**, διευθυνομένην ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων Sergendorfer καί Jantzen. Τὰ εὐρήματα δὲν παρεδόθησαν εἰς τοὺς Ἕλληνας καί παραμένουν ἄγνωστα. Δευτέρα στρατιωτικὴ ἀνασκαφή, ὁμοίως μὴ ἐποπτευομένη ὑπὸ ἐκπροσώπου τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὑπουργείου Παιδείας ἐγένετο τό **Φθινόπωρον** τοῦ 1942 ὑπὸ τοῦ Sergendorfer παρὰ τό χωρίον **Ἀπεσώκαρι Μεσαρᾶς**, διαρκέσασα δύο μῆνας. Τὰ εὐρήματα παρεδόθησαν εἰς τό Μουσείον Ἡρακλείου, ἄγνωστον ὅμως ἂν ὅλα.

Δ. ΑΠΑΓΩΓΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Κατὰ τήν ἐκτέλεσιν στρατιωτικῶν ἐργασιῶν ἀνευρέθησαν συχνὰ ἀρχαιοῦτες, αἵτινες ἐνίοτε διηρπάγησαν ἢ καὶ κατεστράφησαν, ἐπίσης διηρπάγησαν ἄλλαι μενομωμένως ἐκ τῶν εἰς

χειρας τῶν χωρικῶν εὕρισκομένων ἢ σποραδικῶς ἀνακαλυπτομένων. Οὕτω ἀπὸ τήν **Φαιστόν** ἀπήχθησαν ὅλα τὰ ἀγγεῖα ἐκ τῆς ἐκεῖ ἀποθήκης, πλὴν ἐλαχίστων.

Δύο ἐκ τῶν κατακτητῶν ἐπέδειξαν δυστυχῶς ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον διὰ τὰς κρητικὰς ἀρχαιότητας, ὁ ἐκ Graz τῆς Αὐστρίας στρατηγὸς Ringel καί ὁ ἐκ Ρόδου ἀπὸ Ἑλλήνα ἀτυχῶς πατέρα καί ἰταλίδα μητέρα γεννηθεὶς ὑπολοχαγὸς τῆς ἰταλικῆς κατασκοπίας Λέων Ρενιέρι.

Ὁ Ringel, ἐπισκεπτόμενος τακτικὰ τήν Κνωσόν, ἐζήτησε κάποτε ἐπιμόνως καί ἔλαβεν ἀπὸ τὸν ἐκεῖ Ἕλληνα φύλακα τὰς κλείδας τοῦ Στρωματικοῦ Μουσείου, ἵνα ὡς ἔλεγε, τό μελετήσῃ. Ὁ φύλαξ ἐζήτησε τήν ἐπέμβασιν τοῦ ἐκεῖ παρατυχόντος ἀρχηγοῦ τῆς Προστασίας Μνημείων Ἑλλάδος ἀρχαιολόγου Schönebeck, ὅστις παραβιάσας τήν θύραν ἀντελήφθη τοὺς ἐντός τῆς αἰθούσης στρατιώτας ἀπάγοντας μικράς ἀρχαιότητας, δὲν ἐτόλμησεν ὅμως νὰ ἐπέμβῃ ἐνεργότερον, πληροφορηθεὶς παρ' αὐτῶν ὅτι ἐνήργουν κατ' ἐντολήν τοῦ στρατηγοῦ Ringel. Οὕτω οἱ στρατιῶται ἀπῆγαγον τρία μικρά κιβώτια μὲ ἀρχαιότητας, κατὰ δὲ τήν ἀνακοίνωσιν τοῦ φύλακος μεταξὺ ἄλλων ἀπῆχθησαν 11 πῆλινα μινωϊκὰ ἀγγεῖα, μία χαλκὴ ὕδρια, ἓν λίθινον τριποδικόν ἀγγεῖον κ.ἄ. Ἐξ ἄλλου ὁ στρατηγὸς Ringel τὰς ἐν τῇ ἐπαύλει «Ἀριάδνη», ὅπου διέμενεν, ἀρχαιότητας ἐθεώρησεν ὡς ἰδικὰς του καί πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἀπεστάλησαν εἰς Γερμανίαν, πλεῖστα δὲ κιβώτια περιέχοντα ὄστρακα ἀγγείων ἐκ τῶν ἐργαστηρίων ἐκενώθησαν συμφυρθέντος τοῦ περιεχομένου των, διὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν διὰ τὰς ὡς ἄνω ἀποστολάς. Κατὰ βᾶσιμον ὑποψίαν τοῦ ἐφόρου Ἡρακλείου κ. Πλάτωνος καί τὰ γλυπτὰ τῆς **Γόρτυνος** (ἴδε ἀνωτ. σ. 92) ἀνηρπάγησαν ὑπὸ τοῦ Ringel. Ἐξ ἄλλου κατ' ἀσφαλεῖς πληροφορίας ὁ στρατηγὸς ἀπήγαγε καί μεγάλας ἀρχαιότητας, μ.ἄ. ἐν ἀκέφαλον ἄγαλμα ἐλληνορωμαϊκῶν χρόνων πριονισθέν εἰς δύο. Κατὰ τό **Φθινόπωρον** τοῦ 1941 ἐπεδόθη εἰς τὸν κ. Πλάτωνα ὑπὸ ἐμπίστου προσώπου, παρακολουθοῦντος τὰς κινήσεις τοῦ Ringel, σημείωμα ἀναφέρον ἐπὶ λέξει «Βίλλα Ἀριάδνη» 1) Ἀκέφαλον ἐλληνιστικόν

ἄγαλμα. 2) Τεμάχιον λάρνακος μέ ἀναγλύφους παραστάσεις. 3) Μία κεφαλὴ ἀγάλματος ἀνδρός. 4) Τεμάχιον πλακός ἐκ λίθου μέ ἀνάγλυφον παράστασιν εἰκονίζουσαν ἄνδραν. 5) "Ἐν ξίφος χάλκινον. 6) Τρεῖς λύχνοι. 7) Διάφοροι ἡμικατεργασμένοι λίθοι μινωϊκῆς ἐποχῆς. 8) Ἀγγεῖον ἐκ στεατίτου λίθου, ἔργον μινωϊκῆς τέχνης. Ἀποθήκη νοτίως βίλλας. 1) 10-15 λυχναί. 2) Δύο πήλινες μητρες ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. 3) Δύο πήλινα εἰδώλια. 4) Ἐννέα ἀγγεῖα ἑλληνιστικά προερχόμενα ἀπὸ τὸ ἑλληνιστικὸ καμίνι τῶν μοναστηριακῶν. 5) 3-6 ἀγγεῖα μινωϊκῆς τέχνης. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐσυσκευάσθη καὶ τρίτο κιβώτιο μέ ἄγνωστο περιεχόμενο.»

Διὰ τὸν ἐν Νεαπόλει δρῶντα ὑπολοχαγόν τῆς ἰταλικῆς κατασκοπίας Λέοντα Ρενιέρη εἶναι γνωστὸν ὅτι ἀπήγαγε φεύγων μικρὰν συλλογὴν ἀρχαιοτήτων ἀγνώστου ἀξίας.

3. Βιασμοὶ καὶ ἀτιμώσεις γυναικῶν

Παραδόξως βιασμοὶ καὶ ἀτιμώσεις γυναικῶν ἐλάχισται ἐσημειώθησαν καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς κατοχῆς. Πλὴν τῶν ἐν τῇ σ. 49 καὶ 85 ἀναφερομένων μᾶς κατηγγέλθησαν ὀλίγαι τινὲς ἀκόμη περιπτώσεις.

Οὕτω κατὰ Μάϊον τοῦ 1942 εἰς τὸ χωρίον Δραπανιάς Χανίων δύο γερμανοὶ στρατιῶται εἰσελθόντες εἰς μίαν οἰκίαν ἐπεχείρησαν νὰ βιάσουν μίαν κορασίδα· παρατυχὼν ὁ ἀδελφός τῆς νέας ἀντεστάθη, κατὰ δὲ τὴν πρὸς αὐτοὺς πάλιν κατῴρθωσε νὰ ἄρπασῃ τοῦ ἐνός τὸ πιστόλιον καὶ νὰ φύγῃ. Τότε οἱ Γερμανοὶ, προσποιηθέντες ὅτι θὰ ὠδήγουν τὴν κόρην εἰς τὸν λοχαγόν των διὰ νὰ τὴν ἀνακρίνῃ περὶ τοῦ ἀδελφοῦ τῆς, τὴν ὠδήγησαν ἔξω τοῦ χωρίου καὶ τὴν ἐβίασαν.

Κατὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Βοριζίων (ἴδε ἄνωτ. σ. 43) γερμανὸς στρατιώτης ἐτραυμάτισεν τὴν κόρην Ἑλένην Ν. Ἀνδρουλάκη, κατόπιν τὴν ἐβίασε καὶ τέλος τὴν ἐφόνευσε. Παραλείπομεν δύο-τρεῖς ἄλλας περιπτώσεις καταγγελλθείσας εἰς ἡμᾶς, μὴ ἐξακριβωθείσας ὅμως ἀπολύτως.

4. Ἐγκληματῖαι πολέμου

Ἡ ἐξακριβώσις τῶν ἐγκληματιῶν πολέμου δὲν ὑπῆρξεν δυνατόν νὰ γίνῃ ὑπὸ τῆς ἡμετέρας Ἐπιτροπῆς διὰ τὸν ἐξῆς λόγον: οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων ἐρωτώμενοι εἴτε δὲν ἐγνώριζον τὰ ὀνόματα τῶν καταπιεσάντων αὐτοὺς, εἴτε τὰ ἀνέφερον προφανῶς ἐφθαρμένα εἴτε — τὸ συνηθέστερον — ἐγνώριζον μόνον τὰ βαπτιστικά των ὀνόματα, — ὁ Παῦλος, ὁ Σήφης κ.τ.λ. — τὰ ὅποια ἄλλωστε δὲν ἀποκλείεται νὰ ἦσαν καὶ πλαστά, ἀκριβῶς πρὸς ἀποφυγὴν μελλοντικῆς τιμωρίας. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἡ Κυβέρνησις εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τῆς νὰ καταμάθῃ τοὺς κυριωτέρους ἐγκληματίας τῆς Κρήτης σκόπιμον θὰ ἦτο ν' ἀπευθύνετο πρὸς τὰς στρατιωτικὰς καὶ ἀστυνομικὰς ἀρχάς, ὡς καὶ εἰς τοὺς ἀρχηγούς των κατὰ τὴν κατοχὴν δρασάντων ἀνταρτικῶν ὁμάδων οἵτινες ἀσφαλῶς θὰ κατέχουν ἀκριβεστέρας πληροφορίας. Ἡμεῖς θ' ἀναφέρομεν ἐδῶ ὀλίγα μόνον, χωρὶς νὰ ἐγγυώμεθα ἀπολύτως διὰ τὴν ἀκρίβεια τῶν δοθέντων εἰς ἡμᾶς ὀνομάτων.

Οἱ κατὰ καιροὺς στρατιωτικοὶ διοικηταὶ τοῦ Φρουρίου Κρήτης, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ ὁ διαβόητος διὰ τὴν σκληρότητά του André, καὶ οἵτινες ἀσφαλῶς εὐθύνονται διὰ τὰς ἐκτελέσεις καὶ τὰς ἄλλας καταστροφάς, θὰ εἶναι ἤδη γνωστοὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν. Εἰς αὐτοὺς πρέπει νὰ προστεθοῦν κατὰ πρῶτον ὁ λοχαγὸς ἡ ταγματάρχης τῆς Ἐπιμελητείας Müller καὶ ὁ ἐξ Ἀμβούργου δικηγόρος λοχαγὸς τῆς στρατιωτικῆς δικαιοσύνης Block — τύπος κτηνανθρώπου. Ἐπίσης ὁ διαβόητος λοχίας Schubert, ὅστις εἶχεν καταρτίσει ἴδιον σῶμα, μέ τὴν συμμετοχὴν καὶ Ἑλλήνων δυστυχῶς — εἶναι οἱ περίφημοι «συμπερίτες» — ὑπεύθυνος διὰ πλείστας ἐκτελέσεις εἰς τὸ Τζερμιᾶδο Λασηθίου καὶ ἄλλαχοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Schubert προέβαινε εἰς αὐθαιρέτους ἐκτελέσεις μ.ἄ. ἐφόνευσε εἰς τὰ Μεσκλά κατ' Ἰούλιον τοῦ 1943 τὸν Γεώργ. Λαγουδάκη, ἀφοῦ προηγουμένως τὸν ἐξυλοκόπησεν ἀγρίως, ὅπως καὶ πλῆθος ἄλλων συγχωριανῶν του διὰ νὰ τοῦ παραδώσουν τὰ κρυμμένα ὅπλα των. Πρόκειται περὶ σαδιστοῦ, περιερχομένου τὴν Κρήτην ὅλην,

δέρντον, βασανίζοντος καί φονεύοντος κατ' ἀρέσκειαν καί ἀνεξελέγκτως. Ὁλη ἡ Κρήτη τόν ἔτρεμεν.

Εἰς τὰς φυλακάς τῆς Ἀγιάς ἀπό τοὺς σκληροτέρους βασανιστάς τῶν φυλακισμένων ἀναφέρεται ὁ γεωπόνος Wachter εἰς τὴν Ἀγίαν (καί ἄλλαχού) ἔδρασεν ὁ Paul Leisering, μέ πολλοὺς φόνους ἐπιβαρυνόμενος. Εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν Περιβολίων Χανίων προέβη ὁ λοχαγός Ad. Gose καί ὁ φρούραρχος τοῦ χωρίου λοχίας Heinrich Kuze(;). Ὡμὴ ὑπῆρξεν εἰς τὸ χωρίον Ἀλικιανός ἡ συμπεριφορά τοῦ Rich. Sander, τοῦ Lud. Deig — αὐτός ἐφόνευσεν τόν Παντελ. Μωραϊτάκη — καί τοῦ ἐπιλοχίου Paul Prinz, τοῦ κατὰ τρόπον αἰσχρόν καί ἀκατανόμαστον βασανίζοντος τὰς γυναῖκας. Εἰς τὸ χωρίον Κακόπετρος ἔδρασεν ὁ φρούραρχος Βουκολίων, λοχαγός Georg. Sesna, ὁ ὑποφρούραρχος ἀνθυπασιστής Kunz Graf — ἀπὸ τοὺς σκληροτέρους — ὁ μηχανικός ἐπιλοχίας Alois Kriwan, ὁ ἐπικεφαλῆς τοῦ ἐκτελεστικοῦ ἀποσπάσματος Κακοπέτρου, Ρουμάτων καί Μαλαθούρου, καί ὁ κτηνίατρος ἐπιλοχίας Joseph Marchal. Εἰς τὸ Φουρνέ, οἱ αἰτίοι τῆς συλλήψεως τῶν 173 ἀνδρῶν τοῦ χωρίου τὴν 10/2/44 (ἴδε ἄνωτ. σ. 21) καί τοῦ τυφεκισμοῦ τοῦ Κωνσταντουλάκη καί Γιαννακάκη εἶναι ὁ Φρούραρχος ὑπολοχαγός Wily Hartmann μετὰ τῶν ἐπιλοχιῶν Herbert Schubert, Herbert Liemann καί Helmut Kluck. Ὁ τελευταῖος μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν 108 εἰς Ἀλικιανόν τὴν 1/8/41 (ἴδ. ἄνωτ. σ. 20) μετέβη εἰς τὸ Φουρνέ, εἰσῆλθεν εἰς τὰς οἰκίας τῶν ἐκτελεσθέντων καί παρουσίᾳ τῶν θρηνοῦσῶν καί κοπτομένων γυναικῶν ἀφήρесе τὰ ἐνδύματα καί τὰ ὑποδήματα τῶν φονευθέντων ἀνδρῶν, πῆρε καί ἓνα καλάθι αὐγά καί ἀνεχώρησεν.

Εἰς τὰ Μεσόγεια τῆς Κισσάμου ὁ αὐστριακὸς ὑπολοχαγός Ant. Lassitz ἐσκότωσε μόνος του καί ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀνακρίσεως κατὰ τὴν κατάληψιν τρεῖς πλοιάρχους ἱστοφόρων, μεταφέροντας λείψανα τοῦ διαλελυμένου στρατοῦ ἐκ Πελοποννήσου εἰς Κρήτην. Ὁ ἴδιος κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἐφόνευσεν εἰς τὴν Καλυβιανὴν τόν Δημ. Ρημαντώνην καί τόν Ἀλεξανδρῆν.

Ἡ διαταγὴ τῆς καταστροφῆς τῆς Καντάνου ὑπεγράφη ὑπὸ τοῦ

στρατηγοῦ Student καί ἐξετελέσθη ὑπὸ τοῦ λοχαγοῦ Nieber προαχθέντος ἀμέσως μετὰ τὴν «νίκην» τῆς Καντάνου εἰς ταγματάρχην. Φοβερὰν ἀνάμνησιν ἀφήκεν διὰ τὴν ὠμότητά του ὁ ἄλλοτε ὑπάλληλος τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν, στρατιώτης Edmond Hermann, διαμένων κατὰ τὸ 1941 εἰς Ἀγίαν Μαρίνα. Εἰς τὴν Ἀγίαν Βαρβάραν τοῦ ν. Ἡρακλείου παρέμεινεν ὁ ἀρχίατρος Berger οὗτος ἐπειδὴ μίαν ἡμέραν δέν ἐχαιρετήθη ὑπὸ τεσσάρων χωρικῶν, τοὺς συνέλαβε καί μετὰ διαφόρους σωματικές βασάνους, τοὺς ἐπέβαλε νά πέσουν πρηνηδόν, τοὺς ἀνήγειλεν ὅτι ἐφθασεν ἡ τελευταία τῶν ὥρα καί ἔπειτα ἤρχισε νά ρίπτῃ πλῆθος πυροβολισμοῦς ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς τῶν, οὕτως ὥστε καθεὶς νά νομίζῃ ὅτι ἐκτελοῦνται οἱ σύντροφοί του καί ὅτι ἀκολουθεῖ ἡ ἰδική του σειρά. Ἐφεξῆς οἱ δυστυχεῖς κάτοικοι ὑπεχρεώθησαν νά χαιρετοῦν καί τοὺς δεκανεῖς!

Εἰς τόν Γερακάρη Ἀμαρίου τῶν ἐκτελέσεων λέγεται ὅτι προέστη ὁ ἐν τῷ Παλαιῷ Φαλήρῳ πρό τοῦ πολέμου διαμένων, ἀπὸ μητέρα ἑλληνίδα δυστυχῶς καί ἤδη ὑπολοχαγός τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ, Gromann οὗτος ὑπῆρξε καί ὁ ἐπιβαλὼν τὴν ὑποχρεωτικὴν παράδοσιν τῶν ἐσπεριδοειδῶν εἰς τὰ χ. Φουρνέ κ.τ.λ. διατιμήσας 50 ὀκ. πορτοκαλίων ἀντὶ μιᾶς ὀκᾶς ἐλαίου (ἴδε ἄν. σ. 33) ἔχων ὡς βοηθόν τόν λοχίαν καί μετέπειτα ἐπιλοχίαν Richard Müller, ὅστις ἀνέλαβε νά ζυγίσῃ τὰ παραδιδόμενα πορτοκάλια ἐλλιποβαρῶς ὥστε νά πληθύνεται ἔτι μᾶλλον ἡ καταλήστευσις τῶν ἀτυχῶν παραγωγῶν.

Περίφημος διὰ τὸν σαδισμόν του ὑπῆρξεν ὁ ἀγνώστου ἐπωνύμου Αἰμίλιος. Ὑπερήφανος ὅτι οὐδέποτε προέβη εἰς ἐκτέλεσιν τινός, περιεφέρετο ἀπὸ πρωῒας μέχρι νυκτός δέραν ἀφορμὴ εὐρίσκετο πάντοτε «γιατί δέν μέ χαιρέτησες;» ξύλο. Ἡ «γιατί μέ χαιρέτησες;» πάλιν ξύλο! Χαρακτηριστικόν εἶναι τὸ ἐπισόδιον μετὰ τοῦ ἱερέως, τόν ὁποῖον ὑπεχρέωνε νά τόν φιλοξενῇ ὡσάκις μετέβαινεν εἰς τὸ χωρίον του. Τόν ἱερέα τοῦτον, ἀφοῦ ἐφιλοξενήθη ὑπ' αὐτοῦ κάποτε, ἤρχισε νά δέρῃ, διότι, ὅπως τοῦ εἶπεν, ἐκείνην τὴν ἡμέραν δέν εἶχε προφθάσει νά δείρῃ ἄλλον κανένα εὐτυχῶς, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ ἀτυχὴς ἱερεὺς ἐδέρετο,

διήλθε κάποιος χωρικός ανύποπτος, ὅστις ἔσωσε τὸν ἱερέα, ὑποστάς αὐτὸς τὸν ὑπόλοιπον δαρμόν, μέχρις ὅτου κουρασθῇ τὸ χέρι τοῦ Αἰμιλίου!

Ἐκ τῶν Ἰταλῶν ἀναφέρονται τὸν ὑπολοχαγὸν Λέοντα Ρενιέρι (ἴδε ἀν. σ. 95) καὶ τὸν Νταβάνα.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

«Αὐτὰ ποῦ θὰ σᾶς κάνουμε τώρα δὲν εἶναι τίποτα μπροστά
σ' αὐτά ποῦ θὰ σᾶς κάνουμε ὅταν τελειώσει ὁ πόλεμος.»

Λόγοι γερμανοῦ ἀξιωματικοῦ πρὸς Ἕλληνα.

«Δὲν μέ ενδιαφέρουν οἱ Κρητικοί, μέ ενδιαφέρει ἡ Κρήτη»

Λόγοι ἀποδιδόμενοι εἰς τὸν Χίτλερ.

Ἡ τραγικὴ ἱστορία τῆς Κρήτης κατὰ τὴν περίοδο τῆς κατοχῆς ἐξετέθη ἀνωτέρω εἰς τὰς γενικὰς τῆς γραμμὰς. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι τὸ μῖσος τῶν Γερμανῶν τὸ ἐδοκίμασεν ἰδιαιτέρως ἡ ἑλληνικὴ μεγαλόνησος. Δὲν ὑπάρχει πόλις ἢ χωρίον ποῦ νὰ μὴ ἐληστεύθῃ, νὰ μὴν ἡγγαρευθῇ, νὰ μὴν πενθῇ ὀλίγους ἢ πολλοὺς τυφεκισμένους καὶ ὁμήρους ἀποσταλέντας εἰς τὴν Γερμανίαν. Ἱερεῖς ἐφυλακίσθησαν, ἐξωρίσθησαν, ἐπροπηλακίσθησαν, ἐξετελέσθησαν· ἐκκλησίαι ἀνετινάχθησαν, μετεβλήθησαν εἰς κοπρῶνας καὶ ἐβεβηλώθησαν· οἱ κώδωνές των ἐγίναν στόχοι σκοποβολῆς, αἱ εἰκόνες καὶ τὰ ἱερά των σκευὴ ἐκλάπησαν, ἐκάησαν ἢ ἐχρησιμοποιήθησαν δι' εὐτελεῖς σκοποὺς· πλῆθος σχολείων καὶ οἰκῶν ἀνετινάχθη ἐκ θεμελίων. Χιλιάδες ὄλοι κατοίκων — ἄνδρες, γέροντες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ — ἔζησαν ἐπὶ ἔτη εἰς σπήλαια. Καὶ ἀλίμονον εἰς ὅποιον ἔφερε τὸ ἐθνικὸν ἔνδυμα. Ἡ «βράκα» ἦτο πάντοτε ἐπιβαρυντικὸν στοιχεῖον.

Ἡ ἐπιδειχθεῖσα ἀπάνθρωπος σκληρότης πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Κρήτης εἶναι ἀληθῶς ἀσυγχώρητος εἰς ἓνα λαόν ποῦ ἠθελε νὰ θεωρεῖται πολιτισμένος, ὑπηγορευέτο δὲ ἀπὸ ἓνα βαθύ μῖσος κατὰ τῶν Κρητῶν, τὸ ὅποιον δὲν δικαιολογεῖται μὲν, ἐξηγεῖται ὁμως. Πρῶτον διότι κατὰ τὴν κατάληψιν οἱ Γερμανοὶ ἔχασαν κατὰ τοὺς μετριοτέρους ὑπολογισμοὺς 6.000 ἀλεξιπτωτιστάς. Ἐπειτα διότι ἡ ἀντίστασις τῆς Κρήτης, ἐντελῶς ἀπρόβλεπτος, καθυστέρησε τὴν ἐπίθεσιν τῶν Γερμανῶν κατὰ τῆς Ρωσσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου. Περισσότερον ἀπὸ ὅλα ὁμως τὸ μῖσος των ἐξήπτετο ἀπὸ τὴν ἀδάμαστον στάσιν τοῦ κρητικοῦ λα-

οὔ, ἀπό τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς κατοχῆς μέχρι τῆς τελευταίας. Εἰς τὰ βουνά τῆς Κρήτης ὁ ἀντάρτικος στρατός, δεξιοί καὶ ἀριστεροὶ ἀξεχώριστοι, ἐν στενῇ συνεργασίᾳ μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν τῶν διευθυνόντων τὸν ἀγῶνα, προσέβαλλον τὸν ἐχθρὸν ὅταν ἔπρεπε, μέ τὴν μοναδικὴν σκέψιν νὰ ὑποβοηθήσουν ἐν τῷ μέρει τῶν τὸν συμμαχικὸν ἀγῶνα. Τὰς συνεπειὰς τῆς στάσεώς των τὰς ἐγνώριζον καλὰ ἐκ τῶν προτέρων οἱ Κρητικοί, ὅταν καὶ ἡ ἀπλὴ καταγγελία ὅτι ἦσαν φίλοι τῶν Ἑλλήνων, ἡδύνατο νὰ ἔχη ὀλεθρίας συνεπειὰς δι' αὐτοὺς. Διὰ τὴν περιθάλψιν Ἑλλήνων στρατιωτικῶν ἐπλήρωσαν μέ τὴν καταστοφὴν τῶν τόσα καὶ τόσα χωρία. Ἡ ἀρπαγὴ ἐξ ἄλλου τοῦ γερμανοῦ στρατηγοῦ Κράϊπε, ἥτις ἐγένετο κυρίως διὰ νὰ καταδείξῃ τὴν δύναμιν τῆς Ἀγγλίας ἐντὸς αὐτῆς τῆς ἰσχυρότατα φρουρουμένης Κρήτης, ἐπληρώθη πολὺ ἀκριβὰ, καταστραφέντων δεκάδων χωρίων καὶ τυφεκισθέντων ἑκατοντάδων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. Πλεῖστοι Κρήτες ἐτυφεκίσθησαν μεμονωμένως ἐπὶ περιθάλψει Ἑλλήνων. Συνέβη ἀκόμη, ὥστε τὴν πρωΐαν νὰ λάβῃ χώραν ἐκτέλεσις καὶ τὸ ἑσπέρας νὰ φιλοξενηθοῦν Ἑλλῆνες ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ χωρίου, ἐντὸς αὐτῆς τῆς οἰκίας τοῦ ἐκτελεσθέντος: «Δέν πειράζει, τὰ χαλαρίσαμε ὅλα, καὶ τὰ παιδιὰ μας, καὶ τὰ σπῆτια μας, καὶ τὰ καλά μας, φτάνει πού νικήσαμε», ὅπως μᾶς ἔλεγε γέρον χωρικός.

Χαρακτηριστικόν εἶναι ὅτι εἰς τὸν ἀγῶνα ἔλαβον μέρος καὶ οἱ ἱερεῖς καὶ αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ ἀκόμη. Οἱ ἱερεῖς ἐπολέμησαν καὶ κατὰ τὴν εἰσβολὴν καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κατοχῆς, ἀντεστάθησαν εἰς τὰς ἐκάστοτε ἀξιώσεις τοῦ κατακτητοῦ καὶ παρηγόρησαν τοὺς χαιμαζομένους πληθυσμούς. Εἰς τὸ φάραγγι τῆς Καντάνου ἐπολέμησαν σχεδὸν ὅλοι οἱ ἱερεῖς τοῦ Σελίνου μέ τὰ πιστόλια ἀνά χεῖρας.

Καὶ οἱ διδάσκαλοι ἔκαμναν τὸ χρέος των' πλεῖστοι εἶναι οἱ τυφεκισμένοι λειτουργοὶ τῆς δημοτικῆς καὶ τῆς μέσης Ἑκπαίδευσως. Εἰς τὴν μάχην τῆς Καντάνου ὁ διδάσκαλος τῶν Πλεμενιανῶν Μιχ. Κουκουτσάκης ἐπολεμοῦσε μέ δύο ὅπλα, ἕνα γκρᾶ καὶ ἕνα ἐμπροσθογεμές, ἐγκαρδιῶνων καὶ τοὺς ἄλλους πο-

λεμιστάς. Καὶ δέν θά ξεχάσῃ ποτέ ἡ Ἐπιτροπὴ, μέ πόσον σεβασμὸν καὶ τιμὴν μᾶς ὠμίλησαν οἱ κάτοικοι τῆς Δαμάστας διὰ τὸν τυφεκισθέντα διδάσκαλον τοῦ χωρίου τῶν Ἱ. Σαρρῆν' εἰς τὸ τέλος τῆς ἀφηγήσεώς τους κάποιος προσέθεσε: «Μαγάρι νὰ σκοτώνονταν πέντε ἀπὸ μᾶς ἀντὶ γιὰ κείνον» καὶ ἄλλος παρεμβαίνων: «Τί λές πέντε; Δέκα νὰ σκοτωνόμαστε ἀντὶ γιὰ κείνον!»

Καὶ αἱ γυναῖκες ἐπολέμησαν κατὰ τὴν κατάληψιν, κατὰ τὴν κατοχὴν δέ μέ κίνδυνον τῆς ζωῆς των μετέφερον ἐν καιρῷ νυκτός τροφάς εἰς τοὺς ἀντάρτας τῶν βουνῶν καὶ περιεποιούντο τοὺς πληγωμένους.

Τὴν ἀμέριστον καὶ ἐγκάρδιον ὑποστήριξιν τῶν Ἑλλήνων, αὐτὴν κυρίως δέν ἐσυγχώρησαν ποτέ οἱ Γερμανοὶ εἰς τοὺς Κρήτας. Τὸ ἐτόνιζον κάθε στιγμὴν εἰς τὰς ἰδιωτικὰς των συνομιλίας, εἰς τὰ προκηρύξεις των, εἰς τὰς ὑπ' αὐτῶν διευθυνομένας τότε ἐφημερίδας, εἰς τὰς ἀποφάσεις των περὶ τῆς καταστροφῆς χωρίων καὶ ἐκτελέσεων. Ἡ ἀνακοίνωσις τῆς γερμανικῆς Στρατιωτικῆς Διοικήσεως περὶ τῆς καταστροφῆς τῶν χωρίων Καμάρες, Λοχριά, Μαγαρικάρι καὶ Σαχτούρια καταλήγει μέ τὴν ἐξῆς φράσιν: «Ἡ αἰχμὴ τοῦ γερμανικοῦ ξίφους πλήττει τώρα τοὺς ἐνόχους καὶ εἰς τὸ μέλλον θά πλήττει ἕναν ἕκαστον, ὁ ὁποῖος θά ἐνοχοποιεῖται διὰ δεσμούς μετὰ τῶν συμμοριτῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων ὑποβόλων των».

Φυσικὰ ἐδοκίμασαν νὰ ἐξαγοράσουν καὶ τὴν συνείδησιν τῶν Κρητῶν. Ἐκ τῶν πολλῶν σχετικῶν ἀνακοινώσεων ἀντιγράφωμεν ἑδῶ μίαν ἐν ἀποσπάσματι, δημοσιευθεῖσαν εἰς τὰς κρητικὰς ἐφημερίδας τὴν 13/1/1943:

«Αἱ ἰταλικαὶ καὶ γερμανικαὶ ἀρχαὶ κατοχῆς θά προσφέρουν τὰ ποσὰ αὐτὰ (10.000-50.000 δρχ.) διὰ τὴν φυλάκισιν στρατιωτῶν ἤδη ἀνηκόντων εἰς τὸ ἐκστρατευτικὸν βρεττανικὸν σῶμα τῆς Ἑλλάδος διὰ κάθε σχετικὴν δῆλωσιν ἢ σημείωμα, διὰ τοῦ ὁποῖου θά ἐπιτραπῇ ἡ σύλληψις τῶν ἀνωτέρω. Ἐκεῖνοι οἵτινες θά ἀποκρύψουν ἀλεξιπτωτιστάς ἢ ἄλλους στρατιώτας, ὅπως καὶ ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι θά τοὺς βοηθήσουν εἰς τοῦτο, πρέπει νὰ ἔχουν ὑπ' ὄψιν των, ὅτι θά παροπλισθῶν εἰς τὰ στρατοδικεῖα τῶν ἀρχῶν κατοχῆς.»

Πῶς ὁμως οἱ Κρήτες ἐφέρθησαν πρὸς τοὺς Ἑγγίλους συμμάχους των, καταδεικνύουν τὰ κάτωθι:

Μετά τήν κατάληψιν τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Γερμανῶν, οἱ ἄνδρες τῶν διαλυθέντων ἀγγλικῶν στρατευμάτων διήλθον μῆνας ὀλοκλήρους, ἕως οὗ κατορθώσουν νά διαπεραιωθοῦν εἰς Αἴγυπτον. Κατά τὸ διάστημα αὐτὸ διετράφοντο ὑπὸ τῶν κατοίκων, κρυμμένοι εἴτε ἐντὸς σπηλαίων εἴτε ἐντὸς τῶν χωρίων εἴτε καὶ ἐντὸς αὐτῶν τῶν πόλεων. Οὕτω ἐντὸς τοῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ Ρεθύμνης παρέμειναν ἄγγλοι στρατιωτικοὶ ἅπ' ἀρχῆς μέχρι πέρατος τῆς κατοχῆς!

Τοὺς εἰς τὰ σπήλαια κρυπτομένους περιέθαλπον αἱ γυναῖκες, μέ κίνδυνον ἄμεσον τῆς ζωῆς των, κομίζουσαι εἰς αὐτοὺς τροφήν καὶ πλύνουσαι καὶ ἐπισκευάζουσαι τὰ ἐνδύματά των. Δι' ὅσους δὲν εἶχον ἐνδύματα ἔρραπτον νέα, μεταβάλλουσαι τὰ σενδόνια τῆς προίκας των εἰς ἀσπρόρρουχα. Ὅπου δὲν ἠδύναντο νά ἐπαρκέσουν τὰ ἄτομα ἐγένετο κοινὸς ἔρανος, ἔστω καὶ ἂν ὁ κίνδυνος τῆς καταδόσεως ἢ καὶ τῆς ἐξ ἀπλῆς ἀκριτοθυίας μεταδόσεως τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν εἰς τοὺς Γερμανοὺς ἐπολλαπλασιαζέτο διὰ τοῦ τρόπου τούτου. Οὕτω π.χ. ἐντὸς τῶν Χανίων ὁ Ἑμμ. Φραγκιαδάκης περιέθαλπεν ἐπὶ μῆνας 7 Ἑγγίλους δταν ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις ἐπεδεινώθη, τὰ γεύματα τῶν Ἑγγίλων αὐτῶν παρασκευάζοντο ἀπὸ 7 οἰκογενείας — κάθε μία καὶ ἀπὸ ἑνα πιᾶτο! — Εἰς τὸ χωρίον Παναγιά (Κεραμειῶν Χανίων) ἡ περιθαλψὶς τῶν περὶ κρυπτομένων Ἑγγίλων ἐγένετο ἀπὸ κοινού ἐράνου ὀλοκλήρου τοῦ χωρίου. Εἰς τὸ χ. Μυλωνές ὁ Ἰ. Γαρυφαλλάκης, πατήρ 12 τέκνων καὶ πάμπτωχος, κατ' ὥρθωσεν ἐπὶ 6 μῆνας νά περιθάλλῃ ἐξ Ἑγγίλους δι' ἐράνων. Αἱ μοναχαὶ ἄλλωστε τῆς Μονῆς Παρθενῶνος Καστελλίου Κισσάμου, διὰ νά περιθάλλωσιν πέντε γυμνοὺς Ἑγγίλους, συνέλεξαν ἐκ τῆς πόλεως ἐνδύματα, ὑποδήματα καὶ τροφὰς καὶ διενυκτέρευσαν rapidly τὰ ἀσπρόρρουχά των. Καὶ διὰ τοὺς εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν παιδικῶν ἐξοχῶν Χανίων φρουρουμένους Ἑγγίλους αἰχμαλώτους ἐφρόντιζον περισυνάγουσαι ἐράνους ἐξ ὅλης τῆς ἐπαρχίας.

Ὅσοι Ἑγγίλοι παρέμειναν ἐπὶ τῆς νήσου εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς κατασκοπίας καὶ τοῦ ἀνταρτικοῦ ἀγῶνος ἐνεδύθησαν κρητικὰς στολὰς καὶ ἐφοδιασμένοι ἀπὸ τοὺς προέδρους τῶν διαφόρων κοινοτήτων μέ ψευδεῖς ταυτότητας, ἐκυκλοφόρουν καὶ μέσα εἰς τὰς πόλεις, συχνὰ δὲ εἰσῆρχοντο ὡς Κρήτες, δῆθεν, ἐργάται ἀγγαρείας μέσα εἰς τὰ γερμανικὰ ἀεροδρόμια καὶ εἰς ἄλλας ἀπροσίτους θέσεις, ὥστε νά δύνανται νά περισυλλέγουν πληροφορίας πολυτίμους εἰς τὸν συμμαχικὸν ἀγῶνα.

Ἴσως ὁμως τίποτε νά μὴν καταδεικνύῃ τὴν ἀφοσίωσιν τῶν Κρητῶν εἰς τὸν συμμαχικὸν ἀγῶνα ὅσον 1) ἡ παρατήρησις πού ἔκαμεν ἡ Ἐπιτροπὴ ἡμῶν, ὅτι δὲν ὑπάρχει σχεδὸν κανένα χωρίον τῆς νήσου, ἀπὸ ὅσα περιήλθε, πού νά μὴ διεκδικῇ τὴν τιμὴν, ὅτι αὐτὸ περιέθαλψε τοὺς περισσοτέρους Ἑγγίλους καὶ ὅτι τοὺς περιεποιήθη περισσότερο καὶ 2) ὠρισμένα χαρακτηριστικὰ περιστατικὰ τὰ ὅποια ἀξίζει νά παραθέσωμεν:

Εἰς τὰς 10/6/1945 ἐγένετο εἰς τὸν Γαλατᾶν Χανίων μνημόσυνον ὑπὲρ τῶν ἐκεῖ κατὰ τὴν κατάληψιν πεσόντων 170 Ἑγγίλων καὶ Ἑλλήνων κατ' αὐτὸ ὁ συνταγματάρχης Σφακιωτάκης παρέδωκεν εἰς τὸν παρευρεθέντα Ἑγγίλον ταξίαρχον τὴν σημαίαν τοῦ 41ου ἀγγλικοῦ λόχου. Ἡ σημαία αὕτη διάτρυτος ἀπὸ τὰς σφαῖρας καὶ φέρουσα καταφανῆ τὰ ἴχνη τοῦ αἵματος τοῦ ἀγγλοῦ σημαιοφόρου, φονευθέντος κατὰ τὴν πεισματώδη περὶ αὐτὴν μάχην, διεσώθη ἀπὸ τὸν λοχίαν Κωνστ. Νικολάκην, ἐπιμελῶς διαφυλαχθεῖσα καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς κατοχῆς.

Εἰς τὸ Ἀμάρι εἶχον ἀπομείνει μετὰ τὴν κατάληψιν περὶ τοὺς χιλίους Ἑγγίλους τὸ Ἀγγλικὸν Στρατηγεῖον Μέσης Ἀνατολῆς εἰδοποίησε τότε τὸν ἐκεῖ δρῶντα ἀρχηγόν τοῦ ἀνταρτικοῦ Πετρακογιώργην, ὅτι ἐπειδὴ δὲν διέθετε ἱκανὸν ἀριθμὸν ὑποβρυχίων, διὰ νά τοὺς μεταφέρει εἰς Αἴγυπτον, οἱ ἄνδρες οὗτοι ἔπρεπε νά παραδοθῶν εἰς τοὺς Γερμανοὺς καὶ νά παραμείνουν ὡς αἰχμαλῶτοι. Ὁ Πετρακογιώργης ἀπήντησεν: « Ὅχι δὲν τοὺς παραδίδουμε!» Καὶ δὲν τοὺς παρέδωσε!

Ἡ μοναχὴ τῆς Μονῆς Παρθενῶνος Καστελλίου Κισσάμου Χριστονύφη, ἀπὸ τοὺς Λάκκους τῆς Κυδωνίας, ἐβοήθησε πολλοὺς Ἑγγίλους αἰχμαλώτους νά δραπετεύσουν ἀπὸ τὰς γερμα-

νικᾶς φυλακᾶς. Ὡθησε μάλιστα τὴν τὸλμην της μέχρις τοῦ νὰ ἐνδύσῃ Ἑγγλὸν ἀξιοματικὸν μέ τὰ ἰδικά της ράσα, διευκολύνουσα τὴν μετ' αὐτῆς δραπέτευσίν του.

Οἱ κάτοικοι τοῦ χ. Ἀγία Μαρίνα νομοῦ Χανίων περισυνέλεξαν τὰ ὅστα τῶν ἐκεῖ πλησίον πεσόντων Ἑγγλῶν καὶ τὰ ἀπέθεσαν εἰς ἰδιαίτερον εὐπρεπές νεκροταφεῖον, ἀψηφούντες τὰς σχετικές διαταγὰς καὶ ἀπειλὰς τῶν γερμανῶν.

Ἐνα ἐπεισόδιο ἀκόμη, ἀνώνυμον, ὄχι ὀλιγώτερον ὅμως ἀληθινὸν καὶ χαρακτηριστικόν· κάποτε ἕνας Ἑγγλὸς θὰ διενυκτέρευεν εἰς ἕνα σπίτι ἐν καιρῷ χειμῶνος. Ὁ οἰκοδεσπότης ἐλλείψει ἐπαρκῶν κλινοσκεπασμάτων ἀφῆρεσε ταῦτα ἀπὸ τὰ ἤδη κοιμώμενα παιδιά του, διὰ νὰ σκεπάσῃ τὸν φιλοξενούμενον. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἑγγλὸς ἤρνεϊτο, ὁ Κρητικὸς τοῦ ἀπήντησεν ἐντόνως· «Θὰ κάνης ἐκεῖνο ποῦ θέλω ἐγώ! Αὐτὰ τὰ παιδιά εἶναι δικά μου, ἐγὼ τὰ ὀρίζω. Σὺ ὅμως εἶσαι ξένος καὶ δέν πρέπει νὰ κρυώσης!»

Ἡ ἀφοσίωσις αὐτῇ εἰς τὸν συμμαχικὸν ἀγῶνα ἀνεγνωρίσθη καὶ ἀπὸ τοὺς Ἑγγλούς. Πολλὰ εἶναι τὰ ἐκδοθέντα πιστοποιητικά τοῦ κάτωθι τύπου:

General Headquarters
Middle East Forces

Certificate of Service

This is to certify, that Mr. Nic. Kaparos, has during the period May 1943 to April 1944 faithfully and loyally served the Allied Cause and thereby has contributed to the liberation of Europe.

(Ὑπογραφή δυσανάγνωστος)
Commander in Chief

No T/184

Date 6th June 1945

Κατὰ τὸ ἐν Χανίοις τὴν 8/7/1945 ὑπὸ τοῦ Διοικητοῦ τῶν ἐν Κρήτῃ Ἑγγλικῶν Δυνάμεων ταξιάρχου Preston εἰς ἀπότισιν φόρου τιμῆς πρὸς ἅπαντας τοὺς ἐν Κρήτῃ παρὰ τὸ πλεονόν τῶν ἑγγλικῶν δυνάμεων ἀπὸ τοῦ 1941 μέχρι τοῦ 1945 πεσόντας ἢ ἐκτελεσθέντας Ἑλλήνας ἐναντίον τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ τελεσθέν μνημόσυνον, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχεν τὴν τιμὴν νὰ παραστῇ καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ ἡμῶν, ὁ ταξιάρχος εὐρε θερμοὺς λόγους διὰ νὰ ἐκφράσῃ

τὴν εὐγνωμοσύνην του διὰ τὴν συμβολὴν τῶν Κρητῶν εἰς τὸν συμμαχικὸν ἀγῶνα, κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον.

Πολύ περισσότερον ὅμως μᾶς συνεκίνησεν μία πληροφορία, ἥτις μᾶς ἐδόθη εἰς τὰ Φλώρια, ὅτι, δηλαδή, κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας ἕνας Μαλτέζος ἔγραψεν εἰς κάποιον κάτοικον τοῦ χωρίου, ὅστις τὸν εἶχε φιλοξενήσει καὶ διασώσει, ὅτι τοῦ παραχωρεῖ ἐφ' ὅρου ζωῆς τὴν σύνταξίν του ὡς στρατιώτου, εἰς ἔνδειξιν τῆς εὐγνωμοσύνης του.

Πόσον ἀκριβῶς ἐπλήρωσεν ἡ Κρήτη εἰς αἷμα τὴν στάσιν της κατὰ τὸν συμμαχικὸν ἀγῶνα, δέν ὑπῆρξεν δυνατὸν νὰ ἐξακριβωθῇ εἰσέτι. Ἐάν ὅμως λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ἐπίσημος στατιστικὴ τῆς Νομαρχίας Ρεθύμνης ἀναφέρει 905 ἐν συνόλῳ ἐκτελεσθέντας ἐξ 130 Κοινοτήτων τοῦ νομοῦ αὐτοῦ, ἡ δὲ τῆς διοικήσεως Χωροφυλακῆς τοῦ νομοῦ Λασηθίου — τοῦ ὀλιγώτερον παντός δοκιμασθέντος — 182 ἐκ 46 χωρίων, ἐξ ἄλλου ὅτι οἱ νομοὶ Ἡρακλείου καὶ Χανίων οἱ μᾶλλον δεινοπαθήσαντες¹ τότε πρέπει νὰ φθάσωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι μόνον οἱ ἐκτελεσθέντες πρέπει νὰ πλησιάζουν τὰς τρεῖς χιλιάδας. Εἰς αὐτοὺς πρέπει νὰ προσθέσωμεν τοὺς νεκροὺς τῆς Ἀλβανίας, τοὺς νεκροὺς τῶν μαχῶν τῆς καταλήψεως, τοὺς εἰς τὴν Γερμανίαν ἀποσταλέντας καὶ ἀπολεσθέντας, τέλος τοὺς ἐκ τῶν κακουχιῶν ὑποκύψαντας.

Ὡς πρὸς τὰς καταστροφὰς τῶν οἰκιῶν κατὰ τὴν ἐπίσημον στατιστικὴν τῶν οἰκείων νομαρχιῶν ἔχομεν τοὺς ἐξῆς ἀριθμοὺς:

	ἀριθ. οἰκ. προ τοῦ πολέμου	οἰκίαι καταστραφείσαι	
		μερικῶς	ὁλικῶς
Νομός	11.919	1.565	2.578
Νομός	;	484	2.459
Νομός	7.247	—	3.419
Νομός	(490)	—	350 ⁽²⁾
	Σύνολον	2.049	8.806

1. Δυστυχῶς ἐκ τῶν Νομαρχιῶν Χανίων καὶ Ἡρακλείου δέν ἡδυνήθημεν νὰ λάβωμεν τοιαῦτα ἐπίσημα στοιχεία.

2. Τὸ σχετικὸν σημεῖωμα ἀναφέρεται μόνον εἰς τὰ καταστραφέντα χωρία Μύρτος, Γδόχα, Μουρνιές καὶ Ριζα. Διὰ τοὺς ὑπολοίπους συνοικισμοὺς ἐλλείπουν αἱ πληροφορίες.

3. Ὁ κατωτέρω πίνακας ἀναδημοσιεύεται ὡς ἔχει στὸ ἀντίγραφο τοῦ Ἱστορικοῦ καὶ Λαογραφικοῦ Μουσείου Ἡρακλείου (Σ.τ.Ε.).

Εικόνα της καταστροφής του χωριού Φλώρια.

Εικόνα από την καταστροφή του χωριού Μαγαδικάρι.

Εικόνα από την καταστροφή του χωριού Βορρίδα.

Εικόνα από την καταστροφή του Γερακάρη (Αμαρίου).

Ἡ Ἐπιτροπή στο χωριό Βρύσες.

Οί σταυροί στίς πόρτες δείχνουν τόν ἀριθμό τῶν ἐκτελεσθέντων ἀπό κάθε σπίτι.

Μνημόσυνο στούς τάφους τῶν ἐκτελεσθέντων.

Οι Γερμανοί έρπον, ή φωνάζουν στον κόσμο.

ΠΙΝΑΞ ΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΧΩΡΙΩΝ ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΩΝ ΕΝ ΤΗ ΠΑΡΟΥΣΗ ΕΚΘΕΣΗ

Α

Άγιος Βασίλειος 49
 Άγιος Γεώργιος 80, 81
 Άλετρουβάρι 80, 81
 Άλικιανός 20, 21
 Άμάρι 93
 Άμιράς 45
 Άνώγεια 63
 Άνω Μέρος 71, 72
 Άπεσωκάρι 94
 Άπόδουλος 94
 Άπτερα 94
 Άρβη 54
 Άστέρι 24

Β

Βατόλακκος 21
 Βαχός 48
 Βιάννος 43
 Βορίζια 43
 Βρύσες 71, 73

Γ

Γαλατάς 14
 Γδόχια 51
 Γερακάρης 71
 Γέργερη 66
 Γερόλακκος 80
 Γόρτυς 92, 95
 Γουργούθαι 71, 73

Δ

Δαμάστα 69
 Δραπάνιάς 15
 Δρυγίες 71, 74

Η

Ήράκλειον 42, 91

Θ

Θρόνος 93

Ι

Ίεράπετρα 92

Κ

Κακόσπετρος 16, 76
 Καλάθινες 79
 Καλή Συκιά 56
 Καλλικράτης 58
 Καμαράκι 70
 Καμάρες 59
 Καμαριώτης 69
 Κάμποι 80, 81
 Κάντανος 16, 98
 Καρές 21
 Καρδάκι 71, 73
 Καστέλλι Κισσάμου 14, 90
 Καστέλλι Πεδιάδος 42
 Κάτω Σύμη 50
 Κατωχώρι 81
 Κεραμειά 80
 Κερατόκαμπος 54
 Κεφαλοβρύσι 48
 Κοζαρέ 75
 Κρεββατάς 48
 Κρύα Βρύση 75
 Κουνένι 79
 Κουστογέρακο 55
 Κουφός 21
 Κυρτομάδος 19

Λ
Λιβαδάς 55
Λίμνη 79
Λοῦλος 80, 81
Λοχριά 59, 61

Μ
Μαγαρικάρι 59, 61
Μαλάθυρος 78
Μάλλες 52
Μεσκλά 22
Μικρό Ἀνάκτορο Κνωσσοῦ 94
Μισίρια 23
Μοῖρες 41
Μοναστηράκι 93
Μονή 55
Μουρνιές 52
Μύθοι 52
Μύρτος 51

Ν
Νοπήγια 62

Π
Παγκαλοχώρι
Παναγιά 80, 81
Παρσάς 52
Περιβόλια 23
Πεῦκος 50
Πλατανιάς 24
Πλώρα 41
Ποταμίδα 79
Πρασές 21
Πύθιον Γόρτυνος 94

Ρ
Ρίζα 52
Ρουθούνη 21
Ρούματα 21, 76

Σ
Σαμωνάς 62
Σαχτούρια 59
Σείσαρχα 75
Σητεία 92, 94
Σιρικάρι 79
Σκούρβουλα 67
Σμίλες 71, 74
Σταυρωμένος 24
Σχοινές 21
Σωκαράς 68

Τ
Τίτυρον Ἀκρωτήριον 94
Τσουρουμανιά 79

Φ
Φαιστός 95
Φλώρια 76
Φουρνές 21

Χ
Χαιρετιανά 79
Χαμαλεύρι 24
Χανιά 90, 94
Χριστός 52

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελίς
Πρόλογος	5
Εἰσαγωγή	7
Ἡ Κατάληψις	11
Ἡ Κατοχή	31
Ἡ Ἀποχώρησις	63
Ὁ Νομός Λασηθίου	83
Παράρτημα	89
Ἐπίλογος	101
Πίναξ Πόλεων καὶ Χωρίων	109
Φωτογραφίες	48, 108

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΜΕ ΔΑΠΑΝΕΣ ΤΟΥ
ΔΗΜΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΣΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ
ΥΙΩΝ Σ. ΑΛΕΞΙΟΥ ΤΟΝ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟ ΤΟΥ 1983